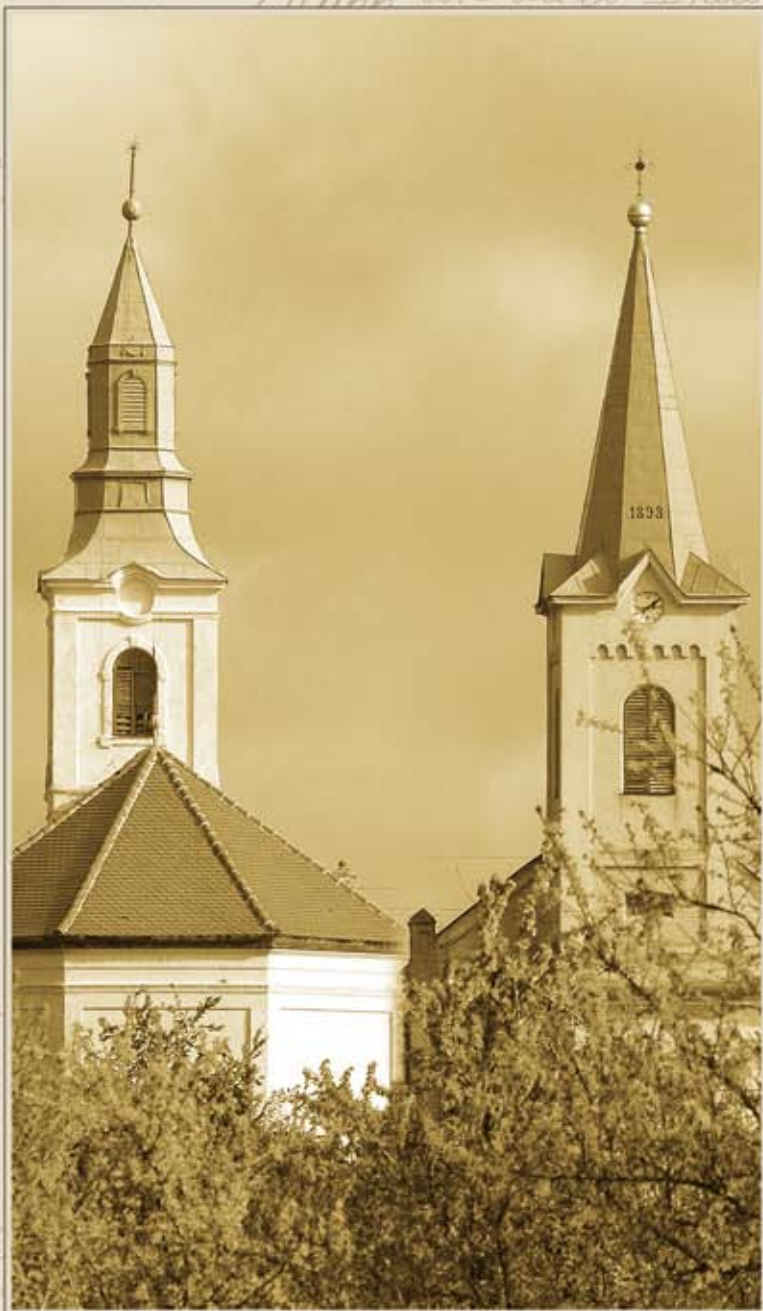

Teljesítés a rákóczi evang. reform. elemi népiskola 1899/1900 iskolai év I. felvétel.

1.) Meg

2.) Nem

3.) Ben

4.) Van

ma az iskola?
kezdésén 1899
tanév islemi
gyűlésén.
mai?

a tanév kezdé-
sében, így hogy
ideig, mely-
korban 16. július
közéi szünet

1893-tól a mai
mivel a tanév

1893 harmadik

1893. május közepén

Czirmayné Kocsis Róza

RÁKÓCZIFALVA TÖRTÉNETE I.

Rákóczi

1893. május közepén
1893. május közepén
1893. május közepén

Az eredeti nyomtatott változatot kiadta:
Rákóczifalva Nagyközség Önkormányzata
Felelős kiadó:
Tóth Lajos

Borítóterv, tipografia:
Papp Imre

Rákóczifalva, 2006. március 24.

Az online változatot kiadja a szerző jóváhagyásával:
Rákóczi Lap Baráti Kör KHE

Rákóczi Baráti Kör

Rákóczifalva, 2012. augusztus 21.

RÁKÓCZIFALVA TÖRTÉNETE I.

Czirmayné Kocsis Róza

Előszó

Az előszót személyes vallomással kezdem. Régi vágyam teljesül e Rákóczipalva-monográfia megjelenésével. Még az 1990-es évek elején Papp Imre és Balázs Tóni barátommal gondolkodtunk egy hasonló témájú és tartalmat felölelő könyv kiadásáról. Akkor ez komoly támogatás hiányában nem teljesült. Talán jól is van ez így. Hiszen abban az időben a falu alig valamivel több mint száz évről irtunk volna, ma már tudjuk – Varsány örököséiként –, hogy településünk több mint 930 éves múltra tekint vissza. Hatalmas történelmi örökség, irgalmatlan nagy munka megpróbálni ezt a teljes időtávlatot egy terjedelmében korlátozott tudományos értekezésben megfogalmazni. Nem véletlenül tartott több mint két és fél évig. A szerző, Czirmayné Kocsis Róza időt, fáradságot és energiát nem kímélve dolgozott azon, hogy a település első átfogó falutörténetét Ön kedves Olvasó a kezében tarthatja.

Miért fontos és miért alpmű ez a kötet?

Közéletünk utolsó évszázada alapvető, többször egymásnak ellentmondó változása teszi szükségessé, hogy áttekintsük múltunkat, erősítsük „éntudatunkat” és – félve merem leírni – tanuljunk belőle! Az idők változásai megkövetelik, hogy múltunk megismeréséhez bátran hívjuk segítségül a korszerű tudományosság célkitűzéseit, szemléletmódját, módszereit.

Nem csak a honfoglalás 1100 éves évfordulója támasztotta történelmi érdeklődés, hanem helyi társadalmi önmeghatározási, azonosságtudatbeli indítékok azok, amelyek mélyebb és nagyobb ismeretek megszerzésére ösztönöznek, mind a tágabb, mind a szűkebb világunk felé. A helytörténet után való érdeklődés mindenhol – Rákóczipalván különösen kitapinthatóan – erőteljes, hál’ Istennek. Ez számomra azt mutatja: az itt élő és az innen elszármazott embereknek fontos a szülőhelyük, fontos a múltjuk, jelenük és ezért fontos a jövőjük. Van mire építeni.

Jelen kötetünk komplex történeti-, helytörténeti munka, ma még egyedülálló településünkön, remélem követőkre talál. Nem támaszthatunk egy ilyen átfogó művel szemben olyan követelményeket, hogy mindenről, minden számontevő és a település életét meghatározó szervezetről, személyről egyforma alapossággal szóljon. Legyen ez az első és találjon követőkre! Egy-egy történelmi szeletet – ugyan szubjektivebb kategóriában, visszaemlékezésként – már feldolgozott Rákóczipalva, de átfogó elemzésre, történelmi ismeret feltárássra e könyv szerzője vállalkozott először. Járjuk együtt tovább ezt az utat!

Tudomásom szerint korábban két alkalommal már történt kísérlet a település történetének megírására. Először az '50-es években, ennek nem tudom mi lett a sorsa. Később Dr. Rékási Pálné Tóth Mária, Mária néni – talán nem haragszik meg ezért a megszólításért, mindenki így ismeri, szereti és tiszteli – dolgozta fel a témát a '70-es években. A közel 30 gépelt oldalas értekezés – az akkori viszonyok velejárójaként – nem került nyomdába. Házi – stenciles – sokszorosítással pár példány készült belőle. Kár érte!

Köszönöm a rákóczi falviak nevében mindenkinek, aki e kötet megszületésénél bábáskodott, külön és nagy megbecsüléssel a szerző, Czirmayné Kocsis Rózának értékes munkáját.

Tisztelt Olvasó Önnek, Kedves Mindnyájunknak azt kívánom, hogy szeretett településünk elmélyültebb megismerésével szellemekben, érzelmekben és öntudatban is gazdagabbak legyünk!

2006. március 12.

*Tóth Lajos
Polgármester*

Bevezető

Rákóczifalva Jász-Nagykun-Szolnok megyében található nagyközség. A megyeszékhelytől, Szolnoktól körülbelül 10 km-re délre a Tisza bal partján, a folyótól kissé távolabb helyezkedik el. Közigazgatási határát mindössze egy kilométer választja el Szolnoktól. Területe természetföldrajzilag a Szolnoki löszhátáshoz tartozik. Belterülete 303 hektár, határa pedig 3291 hektár nagyságú. A térség talajösszetétele változatokban gazdag. Réti öntéstalaj, réti csernozjom, szikes foltok és homokfoltok egyaránt találhatóak. A község és környezete átlagosan 87-91 m tengerszint feletti magasságban fekszik.

A terület fő folyója a Tisza, melynek egy szakasza a falu külterülete mentén húzódik. A folyópart igazi vadregényes táj képét nyújtja. A Tiszát kísérő átlagosan 20-25 km szélességű ártér Szolnok-Rákóczifalva között körülbelül 3-4 kilométerre szűkül össze. A viszonylag keskeny árteret észak-déli irányban futó homokhát övezi, s a homokvonulat egyik ágát a település déli részén, a Bivalytó néven ismert térszínforma zárja. Ez tulajdonképpen nem egyéb, mint a hajdan rendszertelenül kanyargó Tisza egyik régen lefűződött medre, a Felső-Varsánypusztá egy részét patkóalakban közrezáró holtág maradványa.

A Tisza áradó vizét a falu lábaihoz ma már felküldeni nem szokta. Legfeljebb a település nyugati, alacsonyabb fekvésű határrészeiben tesz látogatást.

Az észak-alföldi régióhoz tartozó település a hosszú nyarú kontinentális zónában fekszik. Hőmérsékleti és csapadékviszonyaiban a mérsékelt száraz jelleg dominál. Az éghajlati tényezők szántóföldi és gyümölcskertészeti kultúrák számára egyaránt megfelelőek. A termesztett növényekre illetve a növényzet egészére a közép-alföldi flórajárás jellemző.

A természeti szépségeket kínáló nagyközség telepítvényes faluként született az 1880-as évek elején. Lakóinak száma a 2001. évi népszámlálási adatok szerint 5574. A lakosság vallási megoszlását tekintve inkább római katolikus jelleg dominál. A legutóbbi népszámlálás idején, 2001-ben, 3242 fő vallotta magát római katolikus vallásúnak. Ugyanakkor görögkatolikusnak 8 fő, reformátusnak 487 fő, evangélikusnak 15 fő, más egyházhoz, felekezethez tartozónak pedig 45 fő. Nem nyilatkozott 334 fő, s nem tartozik semmilyen felekezethez 1409 fő. 34 fő vallása ismeretlen.

A több mint száz évvel ezelőtti mérnöki tervek szerint kialakított település sajátos népi építészeti jellegzetességekkel nem rendelkezik, s a lakosság körében sem alakult ki jellemző nyelvjárás, népviselet és szokásrendszer. Rövidre szabott múltjával mégis érdekes színfoltot képez az Alföld szívében, és mo-

zaikszerű képe a nemzeti kultúrát gazdagítja. Látszatra nem sokban különbözik más magyar falvaktól, a neve azonban kötelez. A területéből önállósodott Rákócziújfalut nem számítva, egyedül viseli a mai Magyarország területén II. Rákóczi Ferenc nevét.

Nevét a magyar földrajzi névadás történetileg kialakult formáját követve tudatosan alkották meg a telepítés idején. Tekintettel arra, hogy a telepítésre kijelölt kincstári birtok tulajdonosa egykoron II. Rákóczi Ferenc volt, a név megalkotásában a fejedelem nevét használták fel. Bár a népi emlékezet és az 1882. április 14-i közgyűlési jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy a telepítvény lakói kezdettől a Rákóczifalva elnevezést kívánták, eme név törzskönyvezése csak 1901-ben történt meg a belügyminiszter 113430/901. sz. rendelete alapján. Eleddig a település megnevezésére a puszta személynevet használták. Vagyis a fejedelem családnevének és a megnevezett település tökéletes azonosítása alapján a Rákóczy elnevezés volt használatos. A földrajzi névvé vált személynév helyesírásában azonban mindvégig ingadozás mutatkozott. A Rákóczy és a Rákóczi formát egyaránt írták. A konzervatívabb helyesírási elvekhez ragaszkodó történelmi egyházak inkább a Rákóczy alakot jegyezték be anyakönyvekbe, a különböző hatósági iratokba pedig a Rákóczi forma került. A kevésbé iskolázott telepések ragaszkodva a kiejtéshez nemegyszer Rákóci-nak írták.

A név törzskönyvezése idején egyébként már annyira gyökeret eresztett a Rákóczy névalak használata, hogy a korabeli községi képviselőtestület és az Országos Törzskönyv Bizottság között a Rákóczifalva elnevezést illetően nézeteltérés is támadt. Amikor a járási főszolgabíró 294/900. sz. rendeletével értesítette az előljáróságot, hogy az országos bizottság ajánlása alapján a község nevét Rákóczifalva alakban állapította meg, a település vezetői óvást emeltek. Arra hivatkoztak, hogy eredetileg ugyan ezt a formát óhajtották, de időközben megszokottá lett a Rákóczy alak, s nagyközség lévén nem is hangzana jól a falva elnevezés. A tiltakozás azonban hiábavalónak bizonyult. A törzskönyvi bizottság ajánlatához ragaszkodva a Rákóczifalva alak lett hivatalossá. S ezen változást akkor sem eszközöltek, amikor 1902-ben újabb lehetőség nyílt az esetleges névváltozásra. Ekkor került ugyanis napirendre a községhez tartozó lakott helyek nevének törzskönyvezése. Ám a településhez tartozó tanyák és szőlők ekkor még a lakosság körében nem bírtak külön elnevezésekkel, s ezek ennél fogva nem befolyásolták a már meglévő elnevezést. A külterületek közül csupán az időközben közigazgatásilag a községhez csatolt Felső-Varsánypusztát jegyeztették be Puszta Varsány néven.

A –falva utótaggal bővített összetett név azonban a beszélt nyelvben csak nehezen tört utat magának. A helyben lakók inkább a rövidebb, megszokottá

vált Rákóczi alak mellett maradtak, s ezt örökítették tovább. A legújabb kori nyelvhasználatban azonban már változás figyelhető meg. Manapság az ifjúság már sokkal inkább a Falva elnevezést használja, mintsem a Rákóczi-t. A nyelvhasználat, nyelvsvokás azonban egyelőre nincsen hatással a hivatalos névhasználatra.

Ami a település helyneveit illeti, részletes adattár sem a belterület, sem a külterület helyneveiről ezideig nem készült.

Emléküket őrzi a föld mélye

Rákóczifalva bár nem nagy múltra tekint vissza, mégis neve jól ismert a régészeti szakirodalomban. Tekintettel arra, hogy a térség természet-földrajzi viszonyai már évezredekkel ezelőtt is alkalmasnak bizonyultak az ember megtelepedésére, a település bel- és külterületén gyakran fordít ki a szerszám ősidőket idéző leleteket. A község régészeti lelőhelykateszterének összeállítása ugyan tervszerű lelőhely-felderítés hiányában egyelőre várat magára, mégis sokszínű tablóvá szélesedik az előkerült leletek adattára. A régebbi és a mához közelebbi leletmentések, feltárások a terület leletgazdagságát hirdetik. Hampel József XIX. században keletkezett híradásai, Hild Viktor kéziratos naplója, Márton Lajos, Csalog Zsolt, Kaposvári Gyula, Csányi Marietta, Selmeczi László és Tárnoki Judit ásatás-leírásai, tanulmányai alapján a következő kép rajzolódik ki a terület soktitkú múltjáról.

A Tisza közelsége, a vízjárások, az árvízmentes magas part, s az ártéri erdők együttesen viszonylag mindig könnyűvé tették errefelé az élelemszerzést, az ellenség előli menekülést és a közlekedést. Ennélfogva már a legrégebb időkben is meghúzta magát az ember ezen a tájon. Az előkerült leletek arról tanúskodnak, hogy Kr. e. a 6. évezredben a folyó melletti magaspart valószínűen a neolitikum (újkőkör) emberének adott otthont. Az úgynevezett Kastélydombon előkerült, stilizált női alakot formázó kicsinyke agyagedény a hajdani Körös-kultúra népét idézi. A szolnoki Damjanich Múzeum által őrzött edénykét a szakirodalom nemes egyszerűséggel „Rákóczifalvi Vénusz”-ként emlegeti. Ugyancsak Rákóczifalva adott nevet a bronzkor egyik alföldi népcsoportjának is. Ez a népcsoport Kr. e. a 15-14. század táján élt. A mai község térsége valószínűen fontos központja lehetett ennek a népességnek, ugyanis a település több pontján találtak rájuk utaló emlékeket. A velük kapcsolatos leggazdagabb leletanyagot azonban a Kastélydomb őrizte magában. Amikor ugyanis 1962 májusában, júniusában tüzetesebben szemügyre vették a régészek ezt a magaslatot, 63 sírt találtak velük kapcsolatban. A sírokból 60-80 cm magas, szépen díszített agyagurnák kerültek elő. Ezeket az edényeket annak idején az elhamvasztott emberei testek földbe helyezésére használták. Bennük a hamvak között ékszermaradványok és ruhatűző tük is voltak. Ennek a késő bronzkori népcsoportnak a nyomaira bukkantak 2001-ben a Polgármesteri Hivatal épületének udvarában is. Az itt feltárt sírok egyikében egy örökálmot alvó női csontvázra találtak, aki csuklóján bronz karpereccel, hajában bronztekercecsekkel került a sírba, s ruháját a vál-

la környékén két 40 cm-es bronztű fogta össze egykoron. Ugyancsak erre a népcsoportra utal az az urna is, amelyet 2003 tavaszán földmunkák során a Sportsarnok mellett találtak meg a szerszámok. Mindazonáltal egyáltalán nem biztos, hogy egykoron a község helyén késő bronzkori település létezett. Az emberiség korai történetében ugyanis nem volt ritka, hogy a népcsoport lakóhelye és temetője között nagyobb térbeli távolság húzódott.

Bronzkori edények, urnák a II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola kiállításában (letéti anyag)

A Kastélydombon azonban nemcsak a hamvasztásos temetkezési rítust követő bronzkori emberek helyezték el a halottjaikat, hanem más idők népei is. Az 1962-ben folytatott mintegy 800 m² területre kiterjedő ásatás során előkerült 182 sír leletanyaga legalábbis ezt igazolja. Az akkoriban homokbányaként hasznosított dűne ugyanis többek között a középkor hajnalán élt embereknek is végső nyughelyet adott. Kr. u. a 6. században például a gepidák temetkeztek itt. A gepidák, vagy ahogy öndicsérrően magukat nevezték a „bökezűek”, a „gazdagok”, az „adakozók” Kr. u. az V. század második felétől a Tiszántúl középső harmadán tartózkodtak. Országuk, Gepidia nyugati határa a Tisza volt. Központjuk pedig Szentes-Hódmezővásárhely térségében, esetleg a Maros torkolatánál lehetett.

A Tisza-vidéki Gepidia területén sűrűn sorakoztak a falvak, ahol körülbelül egy méternyi mélyen földbe ásott, cölöpszerkezetes veremházakban lakott a

köznép. Ennek a letelepült földművelő népnek legjellegzetesebb ékszere a sasfejes díszcsat volt. Ilyen ékkövekkel díszített övesatot homokbányászás közben Rákóczifalván is találtak. A Nyolcas-dűlőben pedig gepida település-re utaló leletek is előkerültek.

A régészek által feltárt telepobjektumok korát az i. sz. 510-520 és i. sz. 560-570 közötti időre tették a szakemberek. A földbe ásott veremház föltárt részletei egy négyszögletes, körülbelül 3,5 X 3,5-4 méter nagyságú, ágasfás-szelemenes szerkezetű lakóépületre utalnak. Ez a háztípus a IV-VI. században általánosan elterjedt volt a germán törzsek körében. A házrészlet közelében egyébként kora népvándorlás kori, korongolt, szemcsés anyagú szürke kerámiákat, illetve besimított díszítésű cserepeket is találtak. A besimított vagy bepecsételt mintás edények jellegzetes gepida használati tárgyak voltak.

A virágzó gepida falvak a VI. század végére sorra elpusztultak. A Tisza vidéki Gepidia és az Erdély szívében fekvő Kis Gepidia is egyaránt a bizánci politika áldozatává lett. Justinianus császár hatalmi törekvései ugyanis az egymással torzsalkodó gepidákat és langobárdokat egymás elleni háborúba sodorta.

Ezzel a háborúval azonban nemcsak a Gepida Királyság omlott össze, hanem a különböző germán törzsek közel hat évszázadon át tartó Kárpát-medencei folyamatos uralma is megszakadt. Az i. sz. 500-as évek végén bekövetkezett gepida összeomlás után a Keletről jött, fúrge nomádok, az avarok jelentek meg. Az avarok a mai Rákóczifalva térségét is ellephették, hiszen a Kastélydombon az ő temetőjüket is megtalálták a régészek.

Az avarok Baján kagán vezetésével szállták meg a Kárpát-medencét, s mivel a korabeli Európa sík terepein szinte egyetlen nép sem tudott ellenállni nekik, hamarosan a Visztula, Elba és Odera vidéki szláv népeket is uralmuk alá hajtották. Megszületett a két évszázadon át virágzó Avar Birodalom. Ennek a birodalomnak hajdan volt népére utal a kastélydombi sírleletek közül 72. Az 1962-ben feltárt sírokban préselt lemezes veretekkel díszített övek tartozékait, öntött indadíszes övgarnitúrákat, gömbcsüngős függőket, bronzlemezből préselt sugaras boglárokat, karélyos üvegbetétes boglárt, kása-dinnyemag és hasáb alakú gyöngysorokat, arany bevonatú üveggyöngyöt, kézzel gyúrt tojásdad alakú edényeket, hurkosfülű vaskengyelt, csikózáblát, csónak alakú lószerszámdíszeket, bronzból készített félgömbös sima és rozettamintás lószerszámköveket egyaránt találtak az emberi csontok társaságában. Az ázsiai eredetű, török nyelvű nép a szakemberek szerint i. sz. 670-680 körül kezdett temetkezni a Kastélydombnak nevezett homokdűnén, s az i. sz. VIII.-IX. század fordulóján használták utoljára temetőül e térséget. A vályú- és deszkakoporsókba helyezett halottak fényűző megjelenésére az avarok sokat adtak.

Ezért az akna, fülke vagy padkás sírba helyezett halottak mellé valóságosan vagy szimbolikusan a gyönyörűen felszerszámozott harci méneket is odate-mették. A halálon túli világban magukkal vitt ékszerek, eszközök, szerszámok azonban azt is mutatják, hogy mives kézműves tevékenységet folytattak, s a mesteremberek a közösség megbecsült tagjai voltak. Az egyik sírból például az ötvösmester tárgyai kerültek elő. Bronz préselőminta, amelyet valószínűen lószerszámveretek készítésére használt, aztán sima szíjvégek készítésére használt öntött bronz préselőminta, továbbá félgömb alakú bronz préselőminta, valamint vasfogó, vaskés-maradvány és csiholóvas töredék. Szerszámok, mesterségek, sorsok a föld felszíne alatt. Találtak többek között olyan sírt is, amelyben a férfi jobb kezével a nő bal kezét fogta, vagy olyat, amelyikbe anyát fektettek a gyermekével. Az egyik sírgödörben pedig pompát kedvelő, magára sokat adó, büszke nő örökalmát bolygatták meg a feltárás során, hiszen sírjában 36 darab gömbölyű, fekete paszta gyöngyöt, 1-1 fekete és szürke nagyobb tojásdad pasztagyöngyöt, egy tojásdad zöldes üveggyöngyöt, egy hengeres fehér üveggyöngyöt, egy gömbölyded üveggyöngyöt és hat darab zöld dinnyemag-gyöngyöt találtak. Egy hajdan volt birodalom társadalmának tagjai, akik évszázadokkal ezelőtt az elmúlásba költöztek. Országuk 803-ban maga is összeomlott. Romjain új népek osztozkodtak. A késő-avarkori nép ha tovább élt is, etnikai tarkasága olyannyira fokozódott, hogy a 9. században az avarok eltűntek. Helyükön új nép, a honfoglaló magyarság kezdte formálni a történelmet. Hogy az avarkori népesség utódai találkoztak-e az újonnan jöttek fiaival, részt vettek-e ezek ethnogenezisében, nem lehet bizonyosan tudni. Az viszont bizonyos, hogy a rákóczi falvi kastélydombi sírmezőn az avarkori sírok között X-XII. századi köznépi magyar sírokat is találtak. S végű ezüst hajkarikával, S végű bronzkarikával, tegezvasalás maradványaival, préselt bronzlemez töredékekkel, bronz karpereccel, bronzgyűrűkkel, pödrött végű bronzkarikákkal és borostyángyöngyökkel az emberi csontok között. Kevésbé gazdag mellékletekkel ugyan, de mindenképpen fontos jellemzőkkel.

Az egyik sírból például préselt bronzlemez töredék is előkerült. A szakemberek szerint elképzelhető, hogy ez szemfedőnek a maradványa. Vagyis jelzi őseink ama halottas szokását, hogy az elhunyt arcát bőr vagy textil szemfedővel takarták le, s a szájára és a szeméire pedig a terítón felül ezüst, ritkábban arany vagy bronz lemezkét helyeztek. Valószínűen azért, hogy a meghalt ember fejében lakozó árnyéklelket megóvják a lemezkével a túlvilág gonosz szellemeitől. Továbbá a lemezkékkel tartották az árnyéklelket a koponya üregében, hogy az ne járjon vissza az élőkét nyugtalanítani.

Persze Rákóczi falva más részei is tartogattak meglepetéseket, nemcsak a Kastélydomb. Sőt eme terület már meg sincs, hiszen folyamatos bányaműve-

lés miatt eltűnt ez a soktitkú domb. 1959-ben viszont a Rákóczi u. 11. sz. alatt szarmata-jazig sírra találtak, illetve késő középkori épület-maradványokra. 1909. május 14-én pedig a református templom alapkő-letételekor, a leendő torony keleti oldala alá a község területén talált leleteket helyeztek. Római Birodalom beli pénzérmeket például és különböző őslénycsontokat. Hogy ezek pontosan hol és mikor fordultak ki a földből, ma már lehetetlen megállapítani. Mindazonáltal a terület régmúltjáról alkotott kép megrajzolásakor számolni kell velük. Mint ahogy a Petőfi utcai homokbánya mögötti lelőhelyről előkerült tárgyakkal is. A XII.-XIV. századi edénymaradványok, a réz kengyel és a sarkantyú jelzik, hogy egykoron errefelé emberek tették a dolgukat. Éltek, reméltek, küzdöttek és meghaltak. Jöttek, továbbmentek vagy éppenséggel végleg meglepedtek. A táj sokat változott közben, de emléküket a föld mélye megőrizte. S ha szerszám forgatja ki tárgyaikat, üzennek nekünk a múltból.

III. Felleges idők Varsány felett

Rákóczifalva 1881-ben Felső-Varsány pusztán települt. A telepítés során felparcellázott kincstári birtok nevében egy középkori település emlékét őrizte, amelyet egykoron Varsánynak illetve Tiszavarsánynak neveztek. Ez a már valószínűen a magyar állam megalapítása előtt kialakult lakott hely a mai Rákóczifalváról délre, az egykor nagy ívet rajzoló Tisza meder közelében helyezkedett el. Sorsa minden időben összefonódott a folyóval, hiszen a legkorábbi időktől kezdve jelentős folyami átkelőhelyként működött. Tájképi környezetét a Tisza völgyét kísérő több kilométer széles-ségű ártér jellemezte. Ligetes, lápos, gyakori árvízborításos alacsony területek éppen úgy, mint időszakos árvízi elöntéses magas partok, homokdűnék. Szomszédait illetően a legrégebbi időkből a garamszentbenedeki apátság alapítólevele tájékoztat. E szerint 1075-ben Ság és Pelu tiszai birtokokkal volt szomszédos. Egy 1412. évi határjárási irat pedig Halásztelek említi szomszédjaként. „Halásztelek falubirtok határai pedig ezen rend szerint mutatkoznak: ... először elkezdődtek a nagy út mellett, amely az említett Halásztelek faluból átvezet dél felé Tiszavarsány irányában”.¹

Más középkori források, az 1591/92. évi török defter például, elhelyezkedéséről így beszélnek: „Tisza Varsán határa először a Derzsi nevű pusztától Kengyel nevű falu irányában a Sziget nevű rét feléig, onnét a Geta-halom nevű erdő között a Lam gyada nevű helyig és onnét a Nagy Pol nevű faluig (tart).”²

A település neve legkorábban egy királyi oklevél határleírásában fordult elő 1075-ben. Ebben a garamszentbenedeki apátság birtokait leíró királyi oklevélben, amely 1217. évi, illetve 1328. évi átiratban maradt az utókorra, neve Wossziani valamint Wossyani alakokban olvasható. A későbbiekben keletkezett iratok Wossian, Wossyan, Wassan, Varsan, Tisza Varsany, Tiszavarsany, Thyza Warsan, Tisza Varsány, Thisza Varsán formában említették. Elpusztásodása után pedig Praedium Varsány, Varsány puszta, Alsó-Varsány puszta, Felső-Varsány puszta, Alsó-Varsány, Felső-Varsány néven került az iratokba.

Lakói kezdetben a magyarokhoz még a Volga és a Don alsó folyásánál csatlakozott alánok lehettek, akiket a magyar nyelv varsánynak nevezett. Ez az iráni eredetű néptöredék a magyarok honfoglalása idejére már szinte teljesen asszimilálódott. Ennélfogva maga a szó is lassan elveszítette népnévi szerepét, s az államszervezést követő évszázadban már mint a csatlakozott népek

törzsi falujának neve vált elterjedtté.

A település rövidebb megszakításokkal a XVIII. század elejéig folyamatosan lakott volt. Fénykorát azonban a XVI. század első felében élte. A XVII. század második felében egyre jobban eljelentéktelenedett, népessége lecsökkent. A XVIII. század elejétől a XIX. század utolsó harmadáig terjedő időszakban a pusztásodási folyamat betetőződött. Több-kevesebb helyben lakó népessége ugyan bizonyos időszakokban volt, de ekkoriban faluszervezet egyáltalán nem alakult ki.

Birtoklástörténete ugyanúgy változatos volt, mint a Kárpát-medencei magyar települések többségéé. A magyar feudális állam kezdeti időszakában valószínűen a szolnoki várszervezetbe tartozott. Lakói ekkor királyi katonai szolgálatot teljesítettek. Szabad fegyverforgató állapotukban a szolnoki ispán fennhatósága alá tartozhattak. Vagyis ezek szerint a kezdetekben a királyi birtok egyik típusát képezte.

Ugyanakkor vannak olyan feltevések is, miszerint a Csanád nemzetség kezén hagyott magánbirtok volt. Csanád, Doboka fia, I. Istvánnak a keresztény királyság és a központosítás érdekében tett intézkedései ellen forduló nemzetségfők ellen vívott harca idején szerzett érdemeket, s valószínűen rokona is volt a királynak.

A birtoklástörténet azonban csak a tatárjárást követő időszaktól követhető viszonylag megbízható pontossággal. A XIII. század utolsó harmadától az okleveles források királyokat, királynékat, világi nagybirtokosokat egyaránt emlegetnek Varsány birtokosai között. Adományozták, cserélték, elkobozták, elzálogosították aszerint, hogy a pártharcok által gyakran szabdalt országban adott pillanatban kinek mit kívánt az érdeke.

Akkortájt például, amikor a „feláldozni a kunokat, vagy szembeszállni az egyházzal” kérdés osztotta meg az országot, Erzsébet királyné (IV. (Kun) László anyja) a kunok elleni hősi magatartás jutalmául Miklós fia Gergelynek adományozta.

Az Anjou-kor első évtizedeiben pedig midőn nemcsak a tartományurak vívtak egymással vagy a királlyal hatalmi harcokat, hanem sokszor egyetlen nemzetség különböző ágai is, Varsányt az Aba nembeli Kompolti-ág tagjai bírták.

Az I. Károlyt hűségesen szolgáló Péter fia Gergely 1337-ben kapta meg. Előzőleg Kozma fia Lőrinc birtokolta. Aztán a birtokosok sorában Lázárevics István szerb despota, majd utódja Brankovics György is feltűnt.

1. *Benedek Gyula, 1990. 256.*

2. *A szolnoki szandzsak 1591-92. évi összeírása I. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve Szolnok, 1988. Ágoston Gábor tanulmánya*

Zsigmond király ugyanis, hogy az ország védelmét biztosítsa a török ellen a déli szomszédokat új módon próbálta ütközőállamokká szervezni.

Az ottani fejedelmeknek, előkelőségeknek földbirtokokat adományozott Magyarországon, hogy ilyen módon azokat vazallusként érdekeltté tegye a magyar szövetség fenntartásában. Így részesült nagyobb adományban a szerb uralkodó Stefan Lazarevics is, aki többek között 1411-ben Mezőtúrral együtt Varsányt is megkapta. S egyéb birtokaival egyetemben ezek 1427. július 19-én bekövetkezett halála után unokaöccsére Brankovics Györgyre szálltak. Már csak azért is, mert Zsigmond 1426-ban a tatai szerződésben Lazarevics halála esetére elismerte annak örökösül Brankovicsot. Csupáncsak azt kötötte ki, hogy Nándorfehérvár, Galambóc és a Macsói bánság szálljon vissza magyar fennhatóság alá. Varsány azonban Túrral együtt nem sokáig maradt Brankovics kezén. A budai káptalan 1442. szeptember 7-én kiadott bizonyoságlevelében ugyanis a következők olvashatók: „Mi a budai egyház káptalanja tudatjuk mindenkivel, hogy Brankovics György fejedelem, Rácország despotája valamint Albánia ura magára vállalva és magához véve valamennyi testvérének, hozzátartozójának és vérrokonának ... valamennyi terhét és gondját, személyesen elébünk állva önként nyilatkozott és vallomást tett a következő módon: hogy amely birtokrész az összes javaiból, jószágaiból és azok tartozékaiból a jogrend szerint érinti és illeti az István Albánia, Bosznia, Bulgária és Rácország néhai uralkodójának az atyafiságából való, törvényes vérrokonát, a nemzetes Veronai Birini Pált, a néhai ugyancsak (Veronai) Mihály herceg fiát, boszniai örgrófot, azt neki személyesen átadta... mint például Szolnok (Zolnik) várát Szolnok (Zolnik) mezővárossal ... továbbá Túr és Tiszavarsány mezővárosokat (oppida Thur et Thissa Warsan), amelyek Szolnok vármegyében vannak ... előttünk átadta, ajándékozta, juttatta és magától elidegenítette örökjogon való és visszavonhatatlan birtoklásra, megtartásra...”³ Közben az önálló hatalommal nem rendelkező szerb uralkodó magyar korona iránti lojalitása is kérdésessé vált. Ráadásul a Hunyadi Jánoshoz fűződő kapcsolata sem volt problémamentes. Ennélfogva csak idő kérdése volt, hogy a magyarországi birtokai egészét vagy némely részét elveszítse. 1450 májusában ez be is következett. Brankovics ugyanis miután 1439-ben a török ostromolni kezdte a szerb fejedelmi székhelyt, Smederevot, magyarországi birtokain élt. 1444 tavaszán itt kezdett vele titkos tárgyalásba II. Murad. A szultán tudniillik Hunyadi sikeres hosszú hadjárata miatt hajlandóságot mutatott a magyar királlyal kötendő békére. Közvetítő szerepre pedig Brankovicsot szemelte ki.

A szerb fejedelem kapott is az alkalmon, mert elveszett hatalmának valamiféle helyreállítását remélte. Kapcsolatot teremtett Hunyadi Jánossal, abban

3.Documentatio Historica III. szerk. Kaposvári - Nagy Molnár – Tolnay 2000

a reményben, hogy a nagytekintélyű törökverő I. Ulászló királyt békére tudja bírni. Cserébe magyarországi birtokainak egy részét ajánlotta fel Hunyadi-nak.

Mivel a „hamis béke” a két uralkodó között 1444. augusztus 15-én létrejött Brankovics uradalmi az ígéret értelmében Hunyadi kezére szálltak.

Csakhogy a despota nem nyugodott bele birtokainak elvesztésébe, s a kedvező alkalmat várta azok visszaszerzésére. 1448-ben, Hunyadi újabb törökellenes hadjárata idején, erre lehetőség is nyílt. Átpártolt a törökhöz, s értesítette II. Muradot Hunyadi terveiről. Ennek következtében a kormányzó 1448 októberében Rigómezőn csatát vesztett, sőt a csataterőről való visszatérésekor a szerb uralkodó fogságába került. Innentől kezdve egy hosszan elnyúló egyezkedés kezdődött, amelynek eredményeként Hunyadi 155 ezer arany forint értékben megtarthatta magának zálogul Brankovics birtokait. Közöttük a két országos viszonylatban is jelentős mezővárost Thurt és Varsányt is. Így 1450-től Hunyadi lett Varsány földesura. 1456. augusztus 14-én bekövetkezett halála után hatalmas vagyonának irányítása a fiára, Lászlóra maradt.

Hunyadi Lászlót azonban az országnagyok 1457 márciusában hűtlenség címén halálra ítélték, és Budán lefejezték. Kivégzése után Szilágyi Erzsébet és testvére Mihály, mint a Hunyadi-párt vezetői Mátyást segítették a trónra. Tekintettel azonban Hunyadi Mátyás kiskorúságára, nevében és személyében eleinte nagybátyja, Szilágyi Mihály intézkedett birtokügyekben is. Ilyenformán kerülhetett sor arra, hogy 1458. februárjában Tiszavarsányt elzálogosította a temesi ispánnak, Rozgonyi Jánosnak. A folyó év január 24-én keltezett bizonyáglevél következőképpen örökítette ezt meg: „Mi, Horogszegi Szilágyi (Zilagy de horogzeg) Mihály ... adjuk emlékezetül ... néhai Rozgonyi István fiától, a nagyságos Jánostól, a temesi ispántól kölcsönbe vettünk négyezer színarany forintot, amelyek ellenében a Szolnok vármegyében levő Túr és Tiszavarsány nevezetű mezővárosokat (oppida Thur et Thysawarsan vocatas in comitatu Zolnok existentes) azok valamennyi hasznával, jövedelmével... a hozzájuk jog szerint rendelt átkelőhellyel a szóban forgó Rozgonyi Jánosnak, valamint osztályos társának, a kegyelmes Kálnói Barbara úrnőnek zálogba adjuk...”⁴

Természetesen az elzálogosítás csupán annyit jelentett, hogy míg a zálogösszeget a király vissza nem fizette Rozgonyinak, addig az a fent említett javak hasznélvezője volt, de nem tulajdonosa. Ilyenformán 1461-ben Varsányt és Turt Mátyás király már újra elzalogosíthatta. Ekkor Szilágyi Mihály özvegye, Báthori Margit lett Varsány hasznélvezője hétezer aranyforint ellenében. Majd ezt követően, 1464-ben Mátyás, aki igen bőkezűen jutalmazta udvartartása embereit, közös adományként udvari szolgálattelvőinek, Kállai

Pálnak és Parlagi Györgynek adományozta Varsányt és Turt. A bárói rangra emelt udvari lovagok az 1463- évi boszniai hadjárat során mutatott hősie magatartásuk elismeréseként kapták az adományt. 1464. május 12-én a budai káptalan a király beiktatást elrendelő parancsa alapján a Kállai oldalon Kállai Pált illetve általa apját, idősebb Kállai Lőkös Jánost, bátyjait, Pétert és Jánost, valamint nagybátyját, Kállai Lőrincet, a Parlagi oldalon pedig Parlagi Györgyöt, s általa testvérét, Parlagi Pált vezette be Varsány tulajdonosaiként.

Az új birtokosok birtokbaiktatása a kor törvényes rendje szerint az alábbiak szerint zajlott le: A helyszínen a birtokos jelöltek jelenlétében a király nevében Vaja János királyi ember (homo regius), Karancsi Simon, Nyényei István, János, László, Simai Péter és Miklós mint törvényesen összehívottak előtt megállapította, hogy visszaüzsre, azaz a beiktatást a helyszínen akadályozó jogi aktusra nem került sor, ellentmondása, tiltakozása senkinek sem volt, ennél fogva a birtoklás megvalósítható. A birtokbaiktatást a budai káptalan részéről Gál éneklőkanonok, László örkanonok, Pál, Jakab, másik Jakab, László, másik Pál és Mihály kanonokok szentesítették. Majd az egyházi intézmény 1465. március 4-én kibocsájtotta az adományozásról és a beiktatásról szóló kiváltságos formában készített megerősítő levelét. Ezzel örökjogon a Kállaiak illetve a Parlagiak lettek birtokosaivá Varsánynak.

A birtoklás mindkét család részéről el is kezdődött, de a közös adományban részesült lovagok között a későbbiekben korántsem volt felhőtlen a szomszédság. 1465-ben rögtön vita tárgyát képezte közöttük, hogy az adományozásról és a beiktatásukról szóló királyi megerősítő levél eredetije melyikőjüket illeti. A probléma megoldására az országbíró, Pálóczi László, 1466. március 4-én egy hiteles másolatot bocsájtott ki. A viszály azonban nem ült el közöttük. Egymás rovására gyakran erőszakoskodtak, s nem voltak ritkák a kölcsönös birtokháborítások sem. Báthori István országbíró 1475. május 16-i keltezésű bizonyosságlevelében például a következők olvashatók: „... Pongrácz János és Parlagi György Kállai Lőkös Jánosnak az ország bármely szegletében és bármely megyéjében lévő birtokrészi jussát a király urunknál tett kieszközlés alapján a királyi ajándékozás erejére támaszkodva elfoglalták ... a Külső-Szolnok vármegyében lévő Túr, Varsány, Kisvarsány valamint Perek falubirtokában bírt birtokrészei tulajdonjogában egészen mostanáig bennálltak...” 5

Ugyancsak birtokháborításról ad hírt egy 1475. augusztus eleji irat is, amely eképpen rögzítette az eseményeket: „Varsányban Lőkös János egy jobbágjától Parlagi György egy szolgája elvett két lovat és eddig nem adta vissza,

ezáltal nyert negyven forintot, Továbbá Túrban Lőkös János bíróját Demeter tiszttartó (Parlagi embere volt!) megkorbácsoltatta és megverette...” 6

Egyébként sem a Parlagiak, sem a Kállaiak nem laktak Varsányban. Parlagi, mint Szabolcs vármegyei nemes inkább Parlagon tartotta lakóhelyét, s miután 1469-ben diósgyőri várnagy, majd 1471-ben királyi ajtónállómester lett, a család ősi fészkeben is ritkán mutatkozott. A Balog-Semjén nemzetségből származott Kállaiakat is csak a tiszttartók képviselték a helyszínen.

A Varsányt fele-fele részben bíró családok közül azonban a Parlagiaknak György halálával magvaszakadt. Legalábbis a bárói ágak. Ennélfogva birtokrésze visszaszállt a királyra, bár a több ágra tagozódott familia egyik tagja, Parlagi László perek és viták hosszú sorában bizonygatta, hogy a Külső-Szolnok vármegyében levő Nagytúr és Tiszavarsány szabályos és egyenlő fele részei az örökösök és az utódok jogán őt illetnék meg. Az ő birtoklása azonban sosem volt élő Varsányban. Mindazonáltal Varsánnyal összefüggésben még 1521-ben is feltűnik a Parlagiak neve. A budai káptalan folyó év június 21-én kiadott bizonyáglevelében arról írtak, hogy Parlagi Antalt és a fiát Lászlót eltiltották többek között Varsány birtoklásától is. Valójában Varsány Parlagi-féle része Mátyás király 1490-ben bekövetkezett halálakor a király egyetlen, házasságon kívül született fiát, Corvin Jánost illette.

A herceg 1490. november 7-én már el is zálogosította a zenggi vár kapitányának, Macskási Tárnok Péternek. „Mi Corvin János ... adjuk emlékeztetül, hogy mi a nemzeti Macskási Tárnok Péter, a segnai várunk kapitánya odaadó engedelmessége jutalmául ... a Szolnok vármegyében lévő Túr és Tiszavarsány nevezetű mezővárosainkat az összes hasznukkal, úgymint földbéréikkel, az ajándékokkal, a jussokkal és általában a szokásos bérjövendelmekkel, a Tárnok Péter által váraink hűséges megőrzése közben kiadott háromezer aranyforint ellenében Tárnok Péternek, az osztályostársának Ilona úrnőnek, valamint lányának, a hajadon Sárának lekötöttük és átadtuk ... teljesen kivéve azokból a kezeinket a zálogbérlet időtartalma alatt...” 7 – olvasható a herceg Komárom várában kiadott bizonyáglevelében.

Macskási Tárnok Péter a Horvát-Szlavónia Lika-Korbava megyéjében levő Zengg várkapitánya volt, s a Segna, Obrovács, Pocsityel, Otocsác, Prosor, Klisovác, Véc és Bag várakra költött kiadásai ellenében kapta a zálogbirtokot. Tőle 1492-ben Derencsényi Imre és fia váltották meg. Corvin János ugyanis még a záloglás időtartalma alatt Túr és Varsány fele részeit adóssága fejében átengedte a Derecsényinek és hozzátartozóinak.

Derencsényi Imre Gömör vármegyéből származott. 1487-90 között jajcai

5. *Documentatio Historica III. szerk. Kaposvári – Nagy Molnár – Tolnay, 2000*

6. *Documentatio Historica III. szerk. Kaposvári – Nagy Molnár – Tolnay, 2000*

bán volt, 1490-ben pedig horvát-szlavón bán tisztséget töltött be.

A hercegi bizonyáglevél szerint, Corvin bizonyos várainak védelmére és fenntartására Derencsényi mintegy nyolcezer aranyforint költött tett, s ezért örök jogon birtoklásra a herceg az említett birtokrészt átengedte neki.

„A Külső-Szolnok vármegyében bírt Túr és Varsány nevezetű mezővárosokban a teljes birtokrészeket, úgy mint az azon mezővárosok szabályos fele részeit azoknak az összes hasznával, továbbá valamennyi tartozékával, tudniillik a művelt és műveletlen szántókkal, rétekkel, legelőkkel, mezőkkel, kaszálókkal, erdőkkel, ligetekkel, hegyekkel, völgyekkel, szőlőkkel, szőlő-hegyekkel, vizekkel, folyókkal, halastavakkal, halászó helyekkel, a vízfolyásokban lévő malmokkal ... Derencsényi Imrének, az osztályostársának Orsolya úrnőnek, nemkülönben a fiának Pálnak és Györgynek, ezek örökösének és utódainak örök jogon, visszavonhatatlanul megtartásra, birtoklásra átengedem ...” 8 – fogalmaz a bizonyáglevél.

Az új tulajdonost 1492. április 8-án, a helyszínre összehívott szomszédbirtokosok jelenlétében az egrí káptalan, illetve a királyi udvar kiküldöttei ellenmondás megnyilvánulása nélkül be is iktatták. Derencsényi Imre azonban nem sokáig élvezhette varsányi javait. 1493-ban ugyanis mint horvát bán a törökkel vívott harcokban Jakub boszniai pasa seregétől vereséget szenvedett, majd a törökök fogságában életét veszítette. Ugyanekkor a csatatéren lelte halálát elsőszülött fia, Pál is. Így varsányi birtokát előbb felesége, Szapolyai Orsolya, majd másodszülött fia, György vitte tovább. Úgy tűnik Orsolya asszony és a Varsány másik felét tulajdonló Kállaiak között egyelőre nem volt hatalmaskodás, hiszen 1509-ben özvegy Derencsényiné és Kállói Lőkös János fia, János kettőezer aranyforint ellenében a Túrból és Varsányból rájuk eső szabályos és egyenlő fele részeit együtt kötötték le és adták át Homonnai Jánosnak. A fiú, Derencsényi György idejében azonban megsokasodhattak a sérelmek, mert az egyik korabeli irat így fogalmaz: „bizonyos hatalmaskodások, eljárások, sérelmek, nézeteltérések, valamint ártalmas ügyében számos pert folytattak, amelyek a királyi kuriánkban hosszasan forogtak.” 9

A Kállaiaknak egyébként időközben másokkal is meggyúlt a bajuk. Egy 1498 májusában keltezett nádori nyomozati levélben például ez olvasható: ...”a közelmúlt évében Szent Mihály ünnepe körül Bánrévi Nagy Pál nemes, nem tudni milyen igény alapján annak a (Kállay) János panaszosnak a Tiszavarsány mezővárosban lévő birtokrészét, a jogos út mellőzésével a maga részére elfoglalta és mint elfoglaltat őrzi, visszatartja és rendelkezik

7. *Dokumentatio Historica III. szerk. Kaposvári – Nagy Molnár – Tolnay, 2000*

8. *Dokumentatio Historica III. szerk. Kaposvári – Nagy Molnár – Tolnay, 2000*

9. *Dokumentatio Historica III. szerk. Kaposvári – Nagy Molnár – Tolnay, 2000*

vele. És a panaszos János ugyancsak Tiszavarsányban való jobbágyait a saját belátása szerint cserébe adja, Mindezekkel a panaszos Jánosnak ötszáz aranyforint kárt okozott.” 10

Ugyanez az irat tájékoztat egy másik eseményről is, miszerint „a legközelebbi múlt évben, tudniillik Keresztelő Szent János ünnepe körül Révi Lajos – nem tudni milyen igényre alapozva – az említett Tiszavarsány tartományában, Külső-Szolnok vármegyében fekvő Cseber nevű rétből, amely a panaszos János Pejty János nevű jobbágyáé, bizonyos szénát kaszáltatott és amelyből a saját tetszése szerint, öt rakott szekérre valót elvitetett, hatalmaskodás útján, a mondott panaszos János nagy sérelmére és kárára.” 11

Aztán 1500-ban pedig egy varsányi földdarab ügyében nemes Nyényei Alberttel és Baltazárral pereskedtek. Mindazonáltal a Kállaiak sem voltak mindig vétkelenek. Tudott dolog volt, hogy a família egyik tagja Kállay Lőkös János, 1522-ben például a varsányi vásárban Lancz László familiárisait és jobbágyait kegyetlenül kirabolta. Egy korabeli irat így ír erről: „akkor az említett Lőkös János alperes, nem tudni miből indítva a maga mellé vett számos familiárisával és jobbágyával, fegyveres kézzel és hatalommal Pethe Istvánra és Filep Gergelyre rárontott... és tőlük az említett vasalt szekereket, együtt a 100 forintot érő négy boroshordóval, továbbá a felperesnek ötven forint készpénzt elvette és elvitte... ezen felül Pethe Istvánt és Filep Gergelyt ugyanott foglyul ejtette, és kötéllel borzasztóan megverte...” 12

Ez a történet ugyan, nem a határszomszédokkal vívott hatalmaskodásokról szól, de jelzi, hogy a Kállaiaktól sem állt messze az erőszakos cselekedet, bármilyen indíték is vezérelte őket.

Miközben a perpatvarok, a kölcsönös erőszakosságok, a birtokháborítások főként familiárisaik révén zajlottak, Varsány Derencsényi felében ismét tulajdonos-váltás következett. György fia, Farkas ugyanis 1527-ben hűtlenség miatt elveszítette a birtokot. Varsány ekkoriban a keleti magyar királyság részét képezte, ezért a „keleti király”, Szapolyai János, rendelkezett felette. Ő pedig úgy ítélte, hogy mivel Derencsényi Farkas „egész országunk közönséges alkotmánya ellenében Ferdinándhoz, a mi és országunk nyilvános ellenségéhez pártolt és azáltal, hogy az örökös hűtlenség, valamint királyi felségünk megsértése bűnét elkövette, nyilvánvalóvá vált, hogy azok a birtokok ugyanezen országunk régi, kipróbált törvénye és szokása szerint jogosan és szabályosan Magyarországunk Szent Koronájához, nevezetesen királyunk adományozásunk jogkörébe visszaszálltak.” 13

10. *Dokumentatio Historica III. szerk. Kaposvári – Nagy Molnár – Tolnay, 2000*

11. *Dokumentatio Historica III. szerk. Kaposvári – Nagy Molnár – Tolnay, 2000*

12. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok 8.*

13. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok 15. szerk. Zádorné Zsoldos Mária*

S tekintettel arra, hogy a Kállayak Szapolyai mellé álltak, a Derencsényi részt Kállay Lőkös Jánosnak adományozta. Ilyen formán a kettős királyság idején az 1464 óta fele-fele részben megosztott Varsány ismét egy kézben összpontosult, a Kállay családjában. I. János király ugyan 1540 júliusában meghalt, de a Kállayak a Szapolyai-párt „erős emberében”, Fráter Györgyben is támogatóra találtak. A gyermek János Zsigmond és a hatalomvágyó özvegy királyné, Izabella helyett a hatalmat gyakoroló barát, 1549-ben például Kaszaperért cserébe a Kállay családnak engedte át a Túron és Varsányban fej- és jószágvesztéssel súlytandók királyra szállni szokott javait is. Mindazonáltal a Kállayak birtoklása Varsány egészében nem lehetett nehézségektől mentes, esetleg nem is volt megvalósítható sosem.

János király bizonyáglevele után hét esztendővel, 1534-ben ugyanis a budai káptalan levelében, amelyben arról esik szó, hogy Kállói Lőkös János a királyi felséget eltiltja bizonyos birtokainak elajándékozásától, Kállói Lőkös János öt minden jogon megillető birtokának Tiszavarsány mezővárosnak csak fele részét nevezi. Ugyanakkor egy 1543. augusztus 1-jén Tiszavarsányban Gercse (vagy Gerecsy) Imre által kiadott oklevélmásoltban pedig a következők olvashatók: „A boldog emlékeztű János király a derék Kincses Györgynek hűséges szolgálataiért és becsületességéért nemesi címet ... adott, a maga házába és telkébe való behelyezéssel, amelyben az említett Kincses Györgyöt, Tekintetes kiskállói Lőkös János tudomásunk szerint zaklatja és nyugtalanítja, pedig azokban a javakban ezidőben hűtlenségi ítélet alatt áll Ófelsége előtt.”¹⁴

A Kincses György megnevesítése ügyében ellentmondó Kállay Lőkös Jánosról Fráter György írta ezeket a sorokat Váradon 1543. július 26-án, s az oklevél befejező részében azt is kinyilvánította, hogy Kincses Györgyöt minden módon meg akarják védelmezni az ő nemességében, holott Kincses, Kállay alávetettje volt. Az 1561. évi dicaösszeírás pedig Varsány birtokosaiként Derencsényi Farkas özvegyét és Kerecsényi Lászlót tüntette fel. Persze olyan évtizedek voltak ezek a magyar történelemben, amikor a királyi parancslevelek nem egyszer keresztezték egymás útját. A nemesség pártállását pedig erőteljesen befolyásolta, hogy 1551-ben János Zsigmond – János király fia – a szász-fencsi egyezmény alapján lemondott a magyar koronáról I. Ferdinánd javára. Ezzel megszűnt a nemzeti királysági orientáció, ám 1556-ban a keleti királyság újra létjogosultságot nyert. Mindenesetre 1551-től a korábban Ferdinánd-párti nemesek visszakapták a birtokaikat. Ilyenformán Derencsényi Farkas annak idején (1527) elkövetett „örökös hűtlenségéből” is erény kovácsolódott, s a család visszaállt régi tulajdonába. Így Varsány

14. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok 8.

egykori Derencsényi felét Farkas özvegye vitte tovább. A Kállay részt viszont I. Ferdinánd 1560-ban elkobozta, s abban a gyulai várkapitányt, Kerecsényi Lászlót iktatta be.

A lakosság kegyetlen megsarcoltatása miatt hírhedtté vált végvári kapitány idején azonban Varsány sorsára már egyre jobban rányomta bélyegét a török hatalom. A török hadsereg számára hadászati is fontossá válható révre, Buda elfoglalása után röviddel rátette a kezét a porta. Az 1546. évi török defter már följegyezte a rév jövedelmét, s magát a települést pedig khászként nevezte. A török fennhatóság azonban egyszersmind nem jelentette azt is, hogy Varsányra a továbbiakban ne vonatkoztak volna a magyar királyi felségjogok. 1566-ban például I. Miksa felszólította Mágóchy Gáspárt, hogy Varsány közjövödelmeit a turival egyetemben a gyulai vár fenntartására fordítsa. Közben Varsány térségében megsokasodtak a gyulai várórség törökellenes portyái is. 1564 augusztusában például Kerencsényi emberei többször is diadalmaskodtak errefelé. Előbb tizenkét majd tizenhárom foglyot ejtettek, s kilenc török fejjel tértek vissza a várba, győzelmük jeleként lándzsára tűzve a fejeket a vár fokán. S miután Gyula elesett a dézsmaszedés Eger vára kezébe ment át. Közben a Kállayak visszaszerezték túri illetve varsányi fele részüket. Varsány Derencsényi felében azonban hamarosan újabb változás következett. A Derencsényi család ugyanis Farkas fiának, Istvánnak a halálával férfiágon kihalt. Tekintettel arra, hogy Derencsényi György leánya, Bora, annak idején Lorántffy Jánoshoz ment feleségül, a család varsányi birtokrésze örökösödés révén a Lórántffyakat illette. 1590. július 8-án Derencsényi György dédunokáit, Serkei Lórántffy Mihályt és Pált iktatták be Mezőtúr és Tiszavarsány fele részébe. A Lórántffy-nemzetség utolsó két férfi tagjával együtt, Istvánffy Miklós nádori helytartó 1590. május 26-án, Eperjesen keltezett beiktató parancsa alapján Bakos János birtokba vezetését is elvégezte az egri káptalan.

Az eredeti, latin nyelvű oklevél így örökítette meg a történeteket: „... 1590. július 8-án Gyöngyösi (Geongeosi) Mátyás főtisztelendő dékánunk és kanonoktársunk társkanonoki házánál, a Heves vármegyében fekvő Eger mezővárosában, az akkor már beteges, most pedig már halott néhai Tekintetes Dersy Gáspárral Külső-Szolnok vármegye alispánjával és a szolgabírákkal, azoknak a városoknak az összes szomszédjával és határszomszédjával összejöttünk ... és bevezették ... beiktatták azokat Tiszavarsány és Mezőtúr felerészének a birtokába ... ellentmondás nélkül... Ennek a dolognak emlékeztetere és megerősítésül rendeljük és engedjük a megboldogult Lorántffy (Loranthfy) László mondott fiainak Mihálynak és Pálnak, valamint Bakos Jánosnak a függőpecséttel és a mi hiteles pecsétünkkel megerősített kiváltáslevelünket. Kelt az Úr 1590. évében, az említett utolsó beiktatástól és be-

vezetéstől számított tizenhatodik napon.” 15

Ugyanakkor Varsány egésze ekkoriban már javában a szolnoki szandzsák részét képezte. A 979. év hónapjai közül Száfer hó 1-jén, vagyis 1571. június 25-én keltezett, a szolnoki szandzsák hitetlenjeinek fejadó összeírása például így említi: „Varos Tiszavarsán tartozik a nevezetthez”, 16 vagyis a szolnoki náhijéhez.

A náhije az 1553 elején kialakított szolnoki szandzsák kisebb közigazgatási körzete volt.

Egy 1575. szeptember 5-én kelt bizonyáglevélben pedig a következők olvashatók: „Az Tiza varsániak ez esztendőben pörlének az kengieliekkel néminemw föld és rét felől, melj földet és rétet sok királiok ideiben az tiza varsániak bírtak és hoga az hatalmas császár ez földet az magyar királioktól meg vette (azaz elfoglalta, meghódította) az úta fogva hatalmassággal eztendőről eztendőre az varsániaktól az megmaradott földet és rétet el vették és élték a kengieliek. Ezt immár a varsániak, az passa akarattiból föl indítván, igaz törvényi szörént keresték...” 17

Ugyancsak a török fennhatóság alá tartozást bizonyítja a Hidzsra szerinti 1000. esztendőben, vagyis keresztény időszámítás szerint 1591. X. 19. – 1592. X. 7. között terjedő időben keletkezett tahir defter is, mely így ír: „Tiza Varsán város, a nevezetthez tartozik”, vagyis a szolnoki szandzsákhoz. Arra, hogy miközben a Török Birodalom közigazgatása Tiszavarsányban is biztosította a termelés és az adózás folyamatosságát, miként valósult meg Lórántffy Mihályék birtoklása, adatok hiányában nehéz válaszolni. Legfeljebb csak következtetni lehet egy, a város másik felét bíró Kállayakra vonatkozó ismeret alapján. A Kállayak a XVI. század második felében is birtokolták az oklevelekben Varsánnyal gyakran együtt emlegetett Mezőtúr úgynevezett felső részét, s 1555-ben úgy állapodtak meg egymással, hogy a törökök jelenléte miatt a Királyi Magyarországról nehezen megközelíthető birtok jövedelmének beszedése céljából Egerben 2-2 lovast tartanak. Igaz, miután 1567-ben I. Miksa egyezséget kötött a Portával, elvileg a hódoltságban lévő magyar települések kettős adóztatása megszűnt. Csakhogy a „hosszú béke” idején 1570-1593 között ezt sem a magyarok, sem a törökök nem tartották be. Ennek, illetve a tizenöt éves háború vérzivataros időszakának következtében Varsány egésze pusztulásba fordult. A továbbiakban is Kállay illetve Lórántffy jószágként számontartott városról Báthori Gábor erdélyi fejedelem 1610. április 1-jén Besztercén kibocsájtott levelében már a következőket írta:

15. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok 8.*

16. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok, A szolnoki szandzsák 1591-92. évi összeírása (Ágoston Gábor)*

17. *MOL, Kállay család levéltára Saec. 1500. Faso. 5. Nr. 474*

„Mi (Báthory) Gábor, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a magyarországi részek (Partium regni Hungariae dominus) ura, a székelyek ispánja adjuk emlékezetül mindenkinek ... hogy mi a Szabolcs vármegyében lévő Szoboszló mezővárosunkban lakó valamennyi lakos és vitéz katona alázasztos könyörgésére, továbbá pedig ezen lakosok haszonvételeiről, valamint kényelméről gondoskodni akarva a korábbiakban az Alsó-Szolnok vármegyében volt Szentimre, Tiszavarsány és Fegyvernek, most elhagyott mezővárosokban (antea in oppidis Szent Imreh, Tiszavarsant et Feguivernek in Comitatu Zolnak Infereiore existentis ... nunc desertis) évenként a szokásos ünnepeken rendezni szokott szabad vásárokat a szóban forgó Szoboszló mezővároshoz áthelyezni ... rendeljük ...” 18

A népességszámban és vagyonban tekintélyes mezőváros tehát megropant, lakossága elmenekült, de birtokosai maradtak. Lorántffy Mihály ugyan 1614. szeptember 9-én fiú örökös nélkül távozott az élők sorából, de leánya, Zsuzsanna, tizenhárom éven át pereskedve az atyafiakkal, végül is megtartotta az apai örökséget. Lórántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györggyel kötött házasságot. Ennélfogva halála után jószágai Rákóczi-vonalon öröklődtek tovább. Így a török kiűzését követő 1693. évi birtok- és jövedelemösszeírás Varsány egyik részbirtokosaként már Zsuzsanna asszony dédunokáját, II. Rákóczi Ferencet tüntette fel. A másik részbirtokost pedig özvegy Kállay Miklósné személyében nevezte meg. II. Rákóczi Ferenc azonban nővérével Juliánnával csak 1696-ban kezdte meg az örökös Rákóczi-birtokok végleges elosztását, s a különböző eredetű jószágok más és más örökösödési rendje miatt csak 1699-ben kötötték meg a végleges egyezséget. Ilyenformán Varsány II. Rákóczi Ferenc kizárólagos tulajdonát csak ezután képezhette.

A továbbiakban az ő kezén volt a részbirtok egészen 1715. június 15-ig, amikor is III. Károly szentesítette a 49. törvényt, amely megerősítette a szatmári békében kijelölt határidőre hazatértek amnesztiáját, a távol maradottakat pedig – így II. Rákóczi Ferencet is – száműzte és vagyonukat elkobozta. Ennek következtében Varsány egyik fele a királyi ingatlan javakhoz csatoltatott. A kamarabirtokká lett részbirtok azonban felségjogon történt elidegenítés útján hamarosan új gazdára talált. 1721-ben Csernyászký Ferenc kamarai főtisztviselő kezére került, majd 1723-ban báró Paluska György helytartótanácsos szerezte meg. Paluska Györgyöt fia Antal követte a birtok élén.

Ő minden bizonnyal Varsányban lakóhelyet is tartott, mert egy korabeli irat így beszél róla: „Paluska Úr ugyan igen ritkán jött bé Varsányból a Városba (már mint Mezőtúrra!), mikor bėjött Maróthi vadakkal, jó féle Komállyi borokkal, Varsányi kövér tehén húsokkal, s borjú húsokkal megrakott társzeke-revel érkezett és a díszesebb Elöljárókat többnyire a maga ételével borával

traktálta.” 19

Antal után, aki az 1723-ban újjászervezett országos hatáskörű törvényszéknek, a királyi táblának volt tagja, Paluska Krisztián (Keresztély) birtoklása következett. Keresztély 1781-ben halt meg, s halálával az aranyosmaróti Paluska családnak magva szakadt. Paluska Krisztián egyébként az 1750-es évek elején árendában bírta a Kállayak hatalmas kiterjedésű varsányi pusztáit is. 1752-ben azonban tehetősebb mezőtúri emberek, nevezetesen Teleky Gergely és Szentpétery János nemesek összefogva Takáts István és Zsombok János felsőrészi gazdag jobbágyokkal, Paluskát tullicitálták és a Kállay-rész pusztá területeit bérlőként megszerezték.

Egy Mezőtúr történelméhez kapcsolódó dokumentum így ír erről: „Anno 1753 Túr városának felosztása, Báró Paluska és Tekintetes Kállay Familia között így lett. Báró Paluska drendába birván fele Varsányt négy Felsőrészi Gazdák sürgették a Tekintetes Kállay Familiát, hogy fele Varsányt Paluskától elvévén adná nékik Árendába, kit meg is nyertek, ezzel Paluska Úr nagyon injuriáltatván Túr Várossától kívánta, hogy két részre osztassék...” 20

A kíméletlenségéről és erőszakosságairól híres Krisztián halála után a Paluska birtok visszaszállt a kincstárra. Ám az újabb birtokos nem sokáig váratott magára. Gróf nagymányai Koller Ferenc, királyi személynök és barsi főispán személyében hamarosan feltűnt. A tivoli származású család Koller II. Ferenc tagja anyai ágon a Paluska famíliához kötődött, hiszen anyja Paluska Juliánna volt. Kollernek azonban fia nem volt. Ezért még életében fiává fogadta nővérének gyermekét, báró vicsapi Malonyai Nepomuk Jánost, aki halála után öröklés útján a varsányi jószágok ura lett. Varsány másik részét ekkoriban is a Kállayak bírták. Malonyai 1835-ben bekövetkezett halálakor Varsány egyik része megint a kincstáré lett.

A következő évtizedekben ehhez a részhez elsősorban bérlők kötődtek. S a bérlők egyike maga Szolnok városa volt. Az 1840-es évek elején a kortárs Remellay Gusztáv például a következőképpen írt erről: „Az előtt Varsány, s Palla pusztákat is bírták a szolnokiak bérben báró Malonyaitól, melynek ennek magtalan halála után a törvényes örökösödés útján a sz. koronára vissza esvén, a legközelebb múlt sz. György nap óta magányosoknak adatnak ki haszonbérbe.” 21

A „magányosok” egyikének nevét Szalay József honvédhadnagy visszaemlékezése őrizte meg, aki naplójában ezt írta: „A következő nap jókor

18. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok 16. szerk. Zádorné Zsoldos Mária

19. Mészáros András: *Diarium (Kézirat Mezőtúr levéltár)* 92. oldal

20. Mészáros András: *Diarium (Kézirat Mezőtúr lt.)* 92. oldal

21. Remellay 1841. Szolnok vidéke. Atheneum, 1841. V. 24.

22. Szalay: *Egy honvéd élményei. Tört. Közlöny 1888. április 255-256.*

A varsányi Gorove kastély főhomlokzata

Szomjas Józsi, a Zrínyi huszároknál volt hadnagy...” 22

A honvédhadnagy által 1848-ban megismert bérlő tulajdonképpen Durst Leopold szolnoki vasáru kereskedő volt. Eleinte a bérlők közé tartozott az erdélyi, örmény gyökerekkel rendelkező Gorove család is. Valószínűen a familia Kristóf nevű tagja 1786 körül kötött bérleti szerződést a pusztára, hiszen ekkortájt igazolta nemességét is a megyében. 1859-ben azonban Gorove Károly és Gorove Lászlóné már 2383'200 birtokolt Felső-Varsányból. Felső-Varsány összterülete egyébként akkoriban 5014'600 hold volt, s ebből a királyi kincstár kezelésében 2630'1400 hold volt. Varsány másik része pedig, amit Alsó-Varsányként emlegettek, összesen 4725'339 holdat tett ki, s ezt a Kállay család orosi és napkori ága közösen illetve Sváb Lőrinc, Helsinger Mór, Koppély Fülöp és Fench Franciska birtokolták.

A Gorovék varsányi birtoklása aztán átívelt egészen a XX. század közepéig. Az 1760-ban címeres nemeslevelet kapott család több jeles tagja is kapcsolatba került a birtokkal. Némely feltevések szerint Gorove István politikus, közigazdász, útirajzíró építtette meg például a kastélyt.

Egyébként egy kb. 50 X 15 méter alapterületű, harminckét szobás egyemeletes épület volt, homlokzatán tünpanonnal. Valójában viszont csak abban lehetünk bizonyosak, hogy a kastély az 1861-66-os II.katonai felmérés idején már megvolt. Talán Gorove István építtette a családi kriptát is, ahol 1945-ig a család több tagja is aludta örök álmát. Többek között Gorove Lászlóné sz. tövisi Rácz Mária Magdolna, a polgári magyar drámairodalom területén jeleskedő író felesége, akit 1860. március 30-án temettek el Tiszavarsányban, továbbá az író lányai Constantia és Anna, valamint fia, Gorove István, aki

bölcsészeti és jogi tanulmányok után a XIX. századi magyar közélet és kultúra kiemelkedő személyisége volt. Az 1839-40. évi reformországygyűlésen az ifjúság egyik vezetője volt, majd 1846-ban a Védegyelet igazgatását vállalta magára. 1849-ben részt vett a Függetlenségi Nyilatkozat megszüvegezésében.

Közben a Magyar Tudományos Akadémia előbb levelező, majd tiszteletbeli tagjává választotta. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után emigrációba kényszerült. A győztes hatalom távollétében 1852. szeptember 1-jén in effigie felakasztotta. Törökországban és Párizsban töltött évek után 1857-ben tért haza, s újra bekapcsolódott a közéletbe. A kiegyezés idején megalakult magyar kormányban előbb a földművelés-ipar és kereskedelem-ügyi tárcát kapta, majd 1870-től közmunka- és közlekedésügyi miniszterként tevékenykedett. 1881. május 31-én halt meg Budapesten és 1881. június 3-án helyezték végső nyughelyére, a varsányi birtokon lévő családi kriptába. Ugyancsak idetemették Dr. Gorove III. Lászlót is 1938. január 27-én, akinek a milleniumi időszaktól a 30-as évek végéig volt kezén a varsányi birtok. Ő egyébként Szolnok vármegye örökös törvényhatósági bizottsági tagja volt, és országgyűlési képviselő. Neki két lánya volt, Mária és Erzsébet, s a varsányi birtok, amely 1422 katasztrális hold szántóföldre, 23 katasztrális hold kertre, 22 katasztrális hold rétre, 393 katasztrális hold legelőre, 21 katasztrális hold erdőre és 86 katasztrális hold egyéb földadó alá nem eső területre tagozódott, Mária nevére került. 1945-ben a nagybirtokrendszer felszámolásáról és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló 600/1945. Me. rendelet alapján az ő birtokaként került kiosztásra.

Az előbb árendált, majd a bérlők tulajdonába került birtokok mellett még

Dr. Gorove III. László (a kép jobb oldalán) és felesége, Fáy Adrienn (a kép bal oldalán)

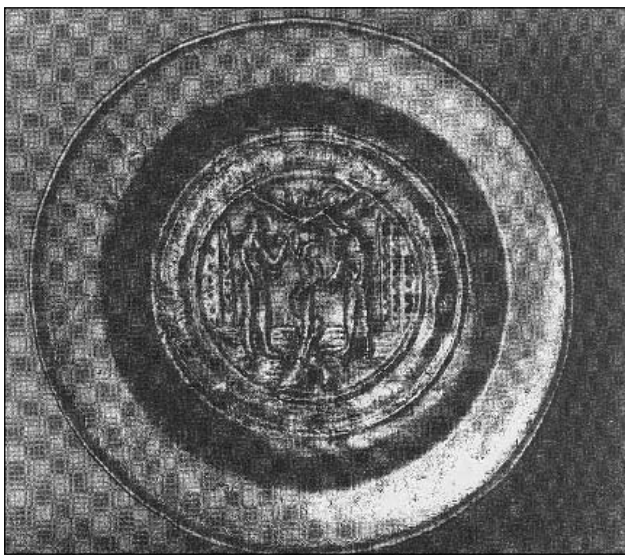
a XIX. sz. második felében is voltak azonban Varsány területén kincstári kezelésben lévő földek. Az 1880-as évek elején aztán a kincstár ezen területek értékesítése mellett döntött. Korábbi hagyományaitól eltérően azonban nem az egy tagban történő értékesítést választotta, hanem a parcellázást. Így a nagybirtokosok mellett megjelentek a kisparasztok, és Varsány térségében megszületett egy új település, Rákóczifalva.

Varsány nevének első említésétől az új település kialakulásáig nyolc évszázad telt el. S miközben a tulajdonosok cserélődtek, maga Varsány is alapvető változásokon ment át.

Az Árpád-kor első évszázadaiban még minden bizonyosan várjobbágyfalu lehetett. Lakói királyi katonai szolgálatot teljesítő jobbágyok lehettek, akiket sem termény, sem munkaszolgálat nem terhelte. A szolnoki ispán fennhatósága alá tartozhattak, s szolgálataik fejében utódaikra nem örökíthető birtokokat kaphattak. Szabad fegyverforgató állapotuk azonban a várbirtok eladományozása során fokozatosan veszélybe kerülhetett, és a 12-13. század fordulóján lassan a saját termelőeszközzel rendelkező, önállóan gazdálkodó telkes parasztok közé süllyedhetek. Innentől kezdve földjeik tulajdonosa valamely földesúr lett, akinek különféle szolgáltatásokkal tartoztak. Vagyis Varsány egyike lett a középkori jobbágyfalvaknak. Kedvező földrajzi helyzete – folyami átkelőhely közelsége – azonban alkalmassá tette arra, hogy vásáros központtá fejlődjön. Ennélfogva 1402-ben Varsányt már oppidiumként emlegették, olyan településként, amelynek a lakói jobbágyoknak számítottak ugyan, de némi igazgatási, bíraskodási és gazdasági önállósággal rendelkeztek. Mezővárosként fénykorát a XV. század közepétől a XVI. század második feléig élte. Ekkoriban gazdasági életében a földművelés, az állattartás, halászat és a kézművesség egyaránt szerepet játszott. A szántóföldi növénytermesztésben alkalmazkodott a táj adta lehetőségekhez. Főként gabonaféléket (árpat, búzát, rozsot) termeltek. Mivel a török korban khász város volt, a termelt növényekre, elsősorban a defterek alapján következtethetünk, ezek ugyanis a jobbágyoktól szedhető pénzbeli és természetbeli adókat rögzítették. Az 1591/92. évi szandzsákösszeírás például 322 kile búzaadót, 320 kile árpaadót, 100 kile kevert (árpa, búza) adót említett, mintegy 8600 akcse értékben. Akkoriban 1 kile búza 25-26 kg-nak, egy kile árpa 22 kg-nak felelt meg, egy forint értéke pedig 50 akcsével volt azonos. De ugyanez az adóösszeírás kentertizedet, lentizedet is emleget, valamint káposzta-, fokhagyma-, vereshagyma-tizedet, bosztánkertadót és rétgazdálkodásra utaló szénaadót is.

Mindazonáltal a mezőváros gazdasági életében mégsem a szántóföldi termesztés lehetett a legjelentősebb ágazat. Erre enged következtetni, hogy 1561-ben Mezőtúr és Tiszavarsány lakóinak 31 %-a 1563-ban pedig 71 %-a

pénzzel adózott, úgynevezett kereszténypénzt fizetett. Ezek szerint a lakosság figyelemre méltó hányada ekkoriban nem rendelkezett terméssel. A terméssel nem rendelkezők magas száma természetesen sok okra visszavezethető, de lényeges, hogy a kereszténypénzt fizetők közé tartoztak az állattenyésztéssel- és kereskedelemmel foglalkozó lakosok is. S, hogy ők jelentős szerepet tölthettek be a mezőváros gazdasági életében, arra utal a település egyetlen ismert pecsétje is, amely 1551-ből maradt fenn. Ez a pecsét egy ökörfejet ábrázol, amelyet a „TYZA++WAR(sani) PECIET 1551” felirat övez. Vagyis a pecsétmező állatábrázolása valószínűsíthetően utalás a gazdasági életben fontos helyet betöltő nagy lábasjószággal való foglalkozásra. Egyébként Varsány nevét a XVI. században többször rögzítették a nyugati piacokra irányuló élómarha export származási helyét feltűntető érsekújvári hídvámjegyzékben és a váci török vámnaplóban is. 1563-ban például két tózsér – név szerint Pál Antal és Pataki Tamás – két hajtási alkalommal összesen 154 marhát hajtott Varsányból a felső-magyarországi vásárookra. 1586-ban pedig Oláh István egy alkalommal 50 db marhával vett részt az állatkihajtásban.

Varsányi részen előkerült 16. sz-i Nürnbergben készített réztál

A varsányiak azonban nemcsak marhával kereskedtek. Az érsekújvári hídvámjegyzék ugyanis szekerezőkről is említést tett. A kamara tisztviselője által feljegyzett kocsiforgalom résztvevői között 1588-ban például négy varsányi szekerező is szerepelt. Ezek négy hajtási alkalommal, négy szekérral haladtak át az érsekújvári hídon. Névszerint Chyepel Ferenc egy alkalommal, egy szekérral öt lóval, Kádas

Ferenc egy alkalommal, egy szekérral két lóval, Kovács Mátyás egy alkalommal, egy szekérral öt lóval, valamint Varga Kristóf egy alkalommal, egy szekérral hat lóval. Ezek a szekerezők kocsijukon nyersbőrt, textíliát, vasárut, üveget, mézet egyaránt szállíthattak aszerint, hogy távolodóba voltak vagy éppen hazafelé tartottak Varsányba. A méz távolabbi vidékekre való elszállítását mutatja például az az adat is, miszerint az 1500-as évek elején

egy varsányi árus a ruszti vásáron árulta a mézet. Méhészetre utaló jelek a török adóösszeírásokban is vannak méhkasadó illetve gyertyaöntőházra kivetett adó formájában. A szekerezők által szállított áruk sokféleségét jelzi egy a varsányi határban fellelt tárgyi emlék is. A Nürnbergben készített, 45 cm átmérőjű réztál, amely megmunkálása alapján a Berlin melletti lankwitzi evangélikus gyülekezet keresztelő edényével rokonítható. Valószínűen valamelyik szekerező kocsiján érkezett Varsányba.

Varsálynak azonban magának is élénk kereskedelmi élete volt. Mivel úthálózati csomópont volt – érintette a Bártfa-Kassa-Szeged kereskedelmi útvonal, és a Bártfa-Kassa-Túr-Várad-Kolozsvár vonal -, s térségében a Tisza kedvező átkelési lehetőséget kínált, korán vásártartó helyé fejlődött. Sokadalmait 100-200 km-es távolságból több helyről felkeresték. Az október 26-án tartott Szent Demeter napi országos vásár idején távolról érkezett kalmárok adták-vették nagy mennyiségben a különböző árukat. Vásárainak népszerűségét csak fokozta, hogy nagy mennyiségben kínált különféle borokat is. A korabeli iratokban több bizonyíték is van erre. 1466-ban például bizonyos Konc Osvát nyolc hordó somogyi bort vásárolt Varsányban, s hazafelé menet kirabolták. Egy másik dokumentum meg arról szól, hogy 1522-ben Károlyi László két szolgáját, akik huszonnégy ökör vontatta két nagy nehéz szekérral érkeztek az országos vásárra, a helybeli földesúr, Kállai Lőkös János parancsára kirabolták. Elvették tőlük a szekereket, továbbá 50 Ft készpénzt és négy hordó szerémi bort 100 Ft értékben. 1529-ben pedig az egyik gyulai kereskedőnek, névszerint Filléres Lászlónak a borát tartóztatták fel mintegy tizennyolc hordó mennyiségben.

A középkori Magyarország legjobb borai egyébként a Szerémségből származtak, s a vásárokra a szegediek és a pesti kereskedők szállították. Ez a két város ugyanis a XV. sz. közepe táján monopolizálta a szerémségi borkereskedelmet. Egymás között felosztották a borvidéket, s a keleti területek borával a szegediek kereskedtek. Pétervárad, Kamonc, Karom, Szalánkeméren, Újlak stb. borait ők hozták hajóval városukig, majd szállították tovább északra. A varsányi vásárt látogató szegediek mellett azonban gyakran megjelentek a gyulai, a simándi, a károlyi, a tokaji, a pesti kereskedők is. 1502-ben például a Kassai Kereskedőtársaság emberei is megfordultak Varsányban, sőt a krakkói kereskedők is. Egyidőben visszatérő látogatója volt a varsányi vásároknak Gyula város főbírája, Oláh János is. A gyulai uradalom megbízásából itt szerezte be az uradalomnak a bort, az építőanyagokat, a lovat és a lószert.

23. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok, 1988, (A szolnoki szandzsák 1591-92. évi összeírása) Ágoston Gábor

24. Szerémi: Magyarország romlásáról, Magyar Helikon 1961. 263. oldal

számokat. Az uradalom décsei majorházának építésekor is itt vásárolta be a szükséges kellékeket. Úgy látszik épületfát, zsindelyt, vasárut egyaránt kínált a varsányi vásár. A tágabb környezet cseréjének fő közvetítő központjaiként működő vásárok a törökök figyelmét sem kerülték el. Az egyik defterben így írtak erről: „A nevezett városnak esztendőnként két alkalommal országos vására és vásárnap hetivására van. Az országos vásárra érkező megrakott szerkér és kocsi után 4-4 pénz szedetik. 100 darab só után egy darab só szedetik. Egy eladó marha után 2-2 akcse szedetik, egy akcse az eladótól és egy a vevőtől. 100 eladó juh után pénz, egy eladó sertés után egy pénz szedetik. Mivel ezelőtt egy hordó bor után az értékvám helyett 100 pénz borvámot volt szokás szedni, ismét így szedendő. Minthogy az iszlám területéről érkező kereskedő-nép az általa eladott áru után értékvámot szokott adni, az új szultáni defterbe feljegyeztetett, hogy ismét így szedessék...”²³

A varsányi vásárok iránt mutatkozó széleskörű érdeklődést nyilván motíválta az is, hogy térségében a Tiszán emberek és árufeleségek biztonsággal átjuthattak. Varsány révje ugyanis nagy múltra tekintett vissza. A 14. században már az örvényi mellett, mint a térség legjelentősebb átkelőhelyét emlegették. Körülötte sóházakról és falerakatokról megemlékezve. 1412-ben a szomszédos Halásztelek és Varsány között a határt jelölő jelt – egy szederfát – is itt tartották nyilván. A folyó jobb oldalán a révtől haladt Törtel-Cegléd vonalon a marhahajtásra, szekerezésre használt út, a bal parton pedig az árvízmentes magaslaton Martfű-Kunszentmárton irányába vezetett az út. Tulajdonképpen a középkori Magyarország nyugat-keleti irányban haladó útjai közül az egyik főúti leágazás vitt keresztül ezen a réven. A főutak egyike ugyanis a Pest-Cegléd-Szolnok-Balászentmiklós-Bánhalma vonalon haladt Debrecen felé, s ennek Cegléd-től volt egy déli irányú leágazása, amely Varsányon át haladt Erdély felé. Ez a leágazás azonban egészen a szolnoki török híd megépítéséig nagyobb forgalmat bonyolított, mint a főút. Ezen a réven kelt át a Tiszán 1541 szeptemberében Izabella királyné, midőn népes kíséretével Erdélybe igyekezett.

A királyi menet egyik tagja, Szerémi György főpap, a „kritikátlan krónika”, emlékiratában így rögzítette a varsányi tartózkodás eseményeit: „Így érkezett meg csapatával a királyné Tiszavarsányba. Ott a királyné körülbelül egy hétig időzött. Ott megpihentek és az evéstől felüdültek. Azután újra ettek. Kezdett ott halni egy rész a lengyelek csapatából, mert gyenge hadinép volt, nem erős, mint a magyarok. Ott a templomban temettek el egy kiváló nagyságos asszonyt; és egy nagyságos lengyel hasonlóképpen meghalt; a királyné temettette el őt. Hogy látta a királyné, hogy Varsány helységben pestis támadt,

25. Szerémi: Magyarország romlásáról, Magyar Helikon 1961. 223. oldal

György barát megparancsolta a polgároknak, hogy lovakat rendeljenek a királyné szekereibe és helyette a császár ökreit adják. Így is történt. Amikor Varsány mezővárosból eljutott a királyné Gyulára ott két úrhölgyet temetett el a templomban...” 24

Ugyancsak használhatta a révet korábban Izabella férje, János király is, aki 1533 őszén a rév közelében találkozott a hírhedt pénzemberrel, Ludovico Grittivel, aki ekkoriban már országos főkapitányi méltóságot viselt Magyarországon.

Egy másik alkalommal, 1537 decemberében is, itt kelhettek át a folyó, mert Szerémi ezt meg a következőképpen örökítette meg: „A király a szentkoronához tartozó falujába, Mesterszállásra jött, s ott éjjelezett. Vele volt Czibak. Reggel felkelt a király; misehallgatás után jött Tiszavarsányba, majd folytatta útját a Tiszán átmenvén...Boza Bencét, a titkos kamarást otthagyták a királyi felség szállásán, Varsányban...” 25

Mellesleg a varsányi révre a török is idejekorán rátette a kezét. Buda elfoglalása után öt évvel a török adóösszeírásokban már szerepeltették a jövedelmét. Nyilvánvalóan nekik nemcsak jövedelmezőségi szempontból volt fontos, hanem hadászati okokból is számításba vehették. A mindenkori révek ugyanis a hadseregek számára átkelőhelyként, gyülekezőhelyként és támaszpontként egyaránt fontosak voltak.

A vásározók és utazók által gyakran látogatott Varsány népességszámban is a jelentősebb mezővárosok közé tartozott. Egy 1503-ban keltezett irat például nyolcvanöt varsányi atyafit emleget névszerint az 1498. évre vonatkozóan. Ráadásul ez a névsor nem is foglalja magában a város akkori valamennyi családfőjét. Csupán csak azokat nevezte meg, akik a Külső-Szolnok vármegyébe kirendelt hadiadó-összeírók sérelmére fegyveres hatalmaskodást követtek el. A továbbiakban 1561-ben 46 háztartást, 1563-ban 97 háztartást, 1571-ben 105 családfőt és 100 házat, 1591/92-ben pedig 60 családot és 70 kaput jegyeztek fel. A lakosság névanyagában leginkább a Szabó, a Varga, a Mészáros, a Szűcs, a Kovács, a Fazekas, a Halász, a Nagy, a Kis nevek fordultak elő, ritkábban pedig a Tót, Oláh, Torma, Nyíri, Kárász, Verebös, Túró, Turcsa, Csuka, Csompó, Kun, Kolos, Osvát, Keresztös, Csonka, Botos, Szegedi, Sörös, Ványai, Erdős, Kocsi, Marosi, stb. Vagyis mesterségnévből képzett vezetéknevek csakúgy, mint tulajdonságot vagy származási helyet megjelölt csaláadnevek egyaránt használatosak voltak. Figyelemre méltó azonban, hogy a származási helyet magukba foglaló vezetéknevek távolabbi földrajzi helyekre utalnak (Szegedi = Szeged, Ványai = Dévaványa, Nyíri = Nyírség, Somogyi = Somogy, stb.) Talán ez is azt látszik erősíteni, hogy Varsány jó ideig tágabb környezet cseréjének volt fő közvetítő központja.

A lakosság a reformáció koráig valószínűsíthetően egyhitű volt, római katolikus vallású. Temploma 1541-ben már állott, hiszen Szerémi György szerint Izabella egy pestisben meghalt kiváló nagyságos asszonyt a templomban temettetett el. A templom védőszentje bizonyára Szent Demeter lehetett, a középkorban ugyanis a vásárnapok többnyire a templomok patrocíniuma napjához kötődtek, s Varsány október 26-án, Szent Demeter napján tartotta az országos vásárt.

A harcosok és pásztorok védőszentjének napja nem tartozott ugyan a parancsolt ünnepek közé, de a szent tisztelete a 11. századtól nyomom követhető Magyarországon. A templom létezéséről a törökök is említést tettek. Az 1571-es defterben eképpen: „100 ház. Templom.” Hogy a templom mikor jutott a protestánsok kezére, s egyáltalán Varsány mikor és ki által reformáltatott, nem tudjuk. Viszont azt, hogy a mezővárosban hitvalló, élő református egyházközség működött két tárgyi emlék is igazolja. Az egyik egy feliratos úrasztali kehely, amely az 1800-as évek utolsó évtizedében még a Vezensenyi Református Egyházközség birtokában volt. Ezen az edényen a következő felirat volt olvasható: „Varsanyi Ecclesia számára am 1651.”

A másik tárgyi emlék egy ugyancsak Vezensenybe került harang, amelynek történetét egy XVIII. századbeli irat így örökítette meg: „Mi alább megírtak vigore Presentim adgyuk tudtára az kinek illik, hogy minek utána Varsányi Ekklesia pusztulásra jutott volna, attúl az Ekklesiátul maradt Harangot, urasztalához való Pohárt, mint Atyánkrúl maradt igaz jószágunkat a Vezensenyi Szent Ekkleziának bizonyos örökös áron utánunk következő Successorinknak Személyekben is megmásolhatatlanul, magunk jó akarattyal minden kényszerítés nélkül el adtuk, melyet magunk keze keresztvonásával Helység pecséttye alatt másolhatatlanul megerősítünk. – Sign. in possessione Vezenseny Die 25 =^a februárf 1744. Valentinus Nagy + Stephanus Náde. Ezen dolog pedig ment végben akkori Betsületes Bírák előtt úgymint Főbíró Csontos János, Törvény Bíró Bús András, Lukáts Dániel, Simon István, Szabó Mihály, Konya János, Jonás János uraimék előtt – per me Stephanum Körmöndi notárium”.²⁶

A varsányi templom emléke viszonylag sokáig megőrződött a Felső-Varsány pusztán települt Rákóczifalva népének szájhagyományában is.

Az 1960-es éven végén az egyik idős ember még így emlékezett rá: „Ott ahun a rigi küvek vótak akkor (talán 1890-es évekről van szó!) kukások lak-

26. Papp Károly: *A rákóczifalvai reform. egyház története 1896-ig. Kézirat. A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára I. 8. C. 5.*

27. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok*

28. *Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok 8. (Benedek: Oklevelek és iratok*

29. *OL P 1729 Fáy család levéltára. Iratok 16-18. sz. 1. csomag 1650*

tak agyagputriba. Tanáltunk ott egy nagyon rigi kükeresztet, amit felvittünk a dombra. Gorove nem is engette onnat kiszántani, mer azonta, hogy a még a török időkből való, de oszt csak elhányódott valahun...”

Varsány lakossága ugyan jobbágyi függőségben élt, de mezővárosi rangjánál fogva szabadabb életformát tudott magának teremteni, mint a falvak. A vásártartásban megnyilvánuló gazdasági önállósága mellett bizonyos igazgatási és bíraskodási autonómiával is rendelkezett. A település irányításában fontos szerepet kaptak a mindenkori bírók. A korabali iratok e fontos személyeket gyakran névszerint is megemlítették. Egy 1484. március 8-án Varsányban keltezett bizonyáglevél például a város bírójaként Szobonya (Zobonya) Lőrincet említi, aki Szentlászlói (de Zenthlazló) Tamással Külső-Szolnok vármegye ispánjával együtt a jog előírása szerint nyomozást folytatott és igazságot szolgáltatott a Varsányban fogvatartott Báthory jobbágyok ügyében. 1498. február 29-én a városba érkezett dicatorok sérelmére elkövetett fegyveres erőszak ügyében kiadott, 1503. február 14-én Budán keltezett irat pedig a bírák tevékenységével összefüggésben a következőket írta: „Végül pedig ennek az eskütételnek a megírt utolsó napja utáni tizenhatodik napon, az említett Kállay János és Orsolya Úrnő alperesek maguk által vagy a mezővárosi bíró által, vagy tisztjeik által ... annak a Tiszavarsány mezővárosnak a helyszínén, a most is ott lakó, név szerint megnevezett jobbágyaiknak a szerepe tekintetében, törvényt tenni és igazságot szolgáltatni tartoznak...”²⁷

Az igazságtevést és a település közéletét irányító bírák a hódoltság idején is megtartották tisztségüket, s mivel gyakran közigazgatási feladatokat végeztek a törökök számára is, ezért a török korban fejadó mentességet élveztek. Például 1571-ben Erkén Gergel bíró is.

Varsányban azonban nemcsak a helyi ügyekben történt intézkedés, hanem 1541-51 között több alkalommal helyt adott a Külső-Szolnok vármegyei törvénykezésnek is.

Egy 1543-ban keltezett irat például így fogalmaz: „Mi Inokai Gercse Imre alispán és a Külső-Szolnok megyei szolgabírák adjuk emlékezetül: Hogy nemes Kincses György Tiszavarsány mezővárosbul, a mai napon ugyancsak Tiszavarsányban tartott törvényszékünkön nekünk bemutatta a főtisztelendő úr a váradi püspökség kincstartója, királyi helytartója bizonyág levelét ... Kelt az említett Tiszavarsány mezővárosban, a negyedik napon, szent Péter apostol béklyóba kötése ünnepén az úrnak 1543. évében szolgabírói székünk napján és helyén.”²⁸

Az 1570-73 között a Heves és Külső-Szolnok vármegyék törvényszéke, illetve a nagyszombati nyolcados törvényszék előtt lefolytatott ügynevezett Jakabházy-Tassy pör anyagában Mikes Demeter törvényszéki esküdt vallo-

másában pedig a következők olvashatók: „mongyatok megh Jakabhazynak az ag ebnek hogy megh iva az Penzt es az ködmönth megh visele jöjjen Warsanra az Varmegye szekere en elegh Teörvent allok neky ...”²⁹

Talán az sem mellékes, hogy a szájhagyomány szerint a mindenkori igazságszolgáltatás színtere az a 96 méter magas domb volt, amely ma Rákócziújfalú belterületén található, s a lakosság Törvényhalomnak vagy Nagydombnak nevez.

A jogi és közigazgatási ügyek intézésében a bírák mindenkori segítőitársai a deákok voltak. A kereskedelmi forgalom, a pénzgazdálkodás virágzása idején egyre több feladat hárult rájuk. Ők írták a leveleket, kérvényeket, nyugtákat, adójegyzékeket. Egyikük-másikuk kilétét a korabeli iratok névszerint is megőrizték. 1498-ban például a dica összeírókra támadó varsányi atyafiak között ott volt két helybeli litteratus is, nevezetesen Demeter íródeák és János íródeák. A Nemzetes Nagykállói Lőkös János tiszavarsányi jobbágyainak 1537. évi névjegyzéke pedig János deákot említi, aki Patkoló Péter jobbágy portáján lakott. A török adóösszeírásokban is feltűntették a diákok nevét. Ezek szerint 1571-ben Mihál deák teljesített szolgálatot Varsányban, 1591/92-ben pedig „Benedek díják és Bódizsár díják”. A mezővárosi értelmiség eme képviselői valószínűen az alapfokú iskola elvégzése után kerültek írnoki pozícióba, bár Varsány fiai közül többen magasabb fokú tanulmányokat is végeztek. A település fiataljai már az 1500-as évek első évtizedeiben feltűntek a krakkói egyetemen. 1509-ben Franciskus Tiszawarsan, 1515-ben Lucas de Tiszavarsan, 1536-ban pedig Mathias de Thiza Warsan nevű diákot jegyezték be az egyetemi hallgatók lajstromába. Ezek a diákok az egyetem falai között baccalaureusi azaz érettségi vizsgát tehettek, majd pedig magisteri, vagyis tudós tanári fokozatot szerezhettek.

Az 1520-as években a krakkói egyetemen is hatni kezdtek a reformációs tanok. A skolisztikus irányzat miatt azonban a pretestantizmus nem tudott uralkodó irányzattá válni, ezért az új tanításokkal rokonszenvező magyar diákok többsége elhagyta Krakkót, illetve eleve Wittembergbe és Heidelbergbe vették az irányt. Így cselekedték ezt Varsány fiai is. Ilyenformán 1577-ben Paulus Warsannius már a heidelbergi egyetem hallgatói között tűnt fel. Akárcsak 1579-ben Michael Grossa de Varsanius. Wittembergben 1578-ban Paulus Warsanius, 1579-ben pedig Basilus Warsanius immatrikált. Ugyancsak a wittembergi egyetem hallgatója volt 1585-87 között Johannes Warsanius is. Ő Gyulai Buzás Mátyással és Bihari Lukáccsal érkezett az akadémiára, és ott két éven át teológiai és filozófiai tanulmányokat folytatott. Akkoriban Wittembergben 25-30 magyarországi diák tanult, s az volt a szokásuk, hogy amikor valamelyik társuk hazaindult latin nyelvű búcsú- és üdvözlőversekkel

köszöntek el egymástól.

Amikor Johannes Warsanius távozott Gröenberg Simon wittenbergi nyomdász, Mencius Boldizsár, Schonfelt Gergely, Tolnai S. János, Félegyházi István, Collado Tivadar búcsúztatták, valamint Csaholyi János négy levélből álló búcsúelégiát írt számára külön címlappal ellátva.

A Wittenbergben és Heidelbergben időzött diákok szellemi habitusát Luther és Melancthon tanításai formálták. Ennélfogva az innen hazatérők többnyire a protestáns hitűekkel vállaltak közösséget. Így feltételezhető, hogy a varsányi peregrinusoknak is szerepe lehetett abban, hogy a Tisza melléki mezőváros az új hit oldalára állt. Ám az sem kizárt, hogy Szegedi Kis István által reformáltatott. A tudós reformátor ugyanis 1561-62 között többször prédikált a szolnoki piacon. Elképzelhető, hogy személye és tanításai nem volt ismeretlen a varsányiak előtt sem.

„Ne töröld – el uram a Jacób házát, Ne pusztíts – el minket miképpen Sodomát, Tarts – meg Judát, Mint Lóth Pátriárchát, Engedgy immár látnunk vidámulást” – sóhajtott egy prédikátor az 1600-as évek végén, aki akár varsányi is lehetett volna. A virágzó mezőváros ereje ugyanis az 1500-as évek végén hanyatlani kezdett. 1560-ban ugyan I. Ferdinánd még megerősítette az Ulászló és Mátyás királyoktól kapott kiváltságait, az 1561-1563 közötti években még a település gazdasági jelentőségét reprezentálva varsányi fertálllyal, illetve varsányi köböllel szedték az adót, de a századvégi viharos történelmi események megroppantották az erejét. 1591/92. évi török adóösszeírás még 75000 akce jövedelmet említett vele kapcsolatban, de a tizenötéves háború végére régi fényét elveszítette. A hadi események elsorvasztották. 1610-ben Báthori Gábor erdélyi fejedelem egyik oklevelében már mint elhagyott mezővárost említette, s vásárait, hetipiacait átengedte Hajdúszoboszlónak. 1610 és 1655 között ugyan valamiféle újratelepülés, visszatelepülés zajlott, de Varsány ekkor már csak árnyéka volt egykori önmagának. Megerősödésének, újra virágzásának a XVII. század végképp nem kedvezett, mert a tizenötéves háborút követő béke valójában nem hozott nyugalmat az országban. Csupáncsak azt jelentette, hogy a Habsburgok is, meg a törökök is óvakodtak a nagyobb hadjáratoktól, de kisebb-nagyobb katonai események továbbra is zajlottak. Ilyen helyzetben a katonai parancsnokok hatalma szabott korlátot Habsburg és török részről egyaránt. Ugyanakkor a magyar vármegyei szervezet is megtette a magáét. A faluvá sorvadt Varsány 1672-ben földesurainál, a Kállayaknál például így panaszkodott Heves-Külső-Szolnok vármegyére: „mertt igen reánk nehezedenek a nemes vármegyérül és akarnmi kicsiny

30. OL. Kállay család levéltára Sacs. 1600 Fasc. 5. Nr. 474

31. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Zounok

dologbull, mert csak az heti szertt jární nem gyózzük, mert csak egy néhányan akadunk.” 30

Ingyenmunka-kötelezettség, ígásrobot, rendkívüli munka gyakran válto-gatták egymást, s a varsányiak valóban kevesen voltak. 1658-ban, a törökdú-lás idején ugyan Martfű lakói is Varsányba húzódtak, s 1672-ben a mezőtúri tanács is hazatérésre vagy az általuk otthon bírt jószágokról való lemondás-
ra igyekezett szorítani a Tiszavarsányba húzódtott mezőtúriakat, mégis egy 1676. évi összeírás siralmas képet festet Varsányról: „Ezen faluban kimutatott és kiosztott pusztaházhely nincs. Ki melyik úr alá akar telepedni oda száll. Régen nagy város volt, vásárok is estek benne, de már a török ínség miatt el-változott és elfogyott. A falu fele Kállay uramé ugyan, de embere nincs rajta. Ezen falubéliek nemigen régen elbujdostak volt és a falu pusztán állott, de az 1673. évben a szolnoki török Szent György nap táján, akit feltalált közölük hazavitte és szállította Varsányra.” 31

Ez az irat már csak mindössze tizenhárom jobbágyot, 9 jobbágyfiút, 9 job-bágytelket, 3 lovat, 28 ökröt, 58 tehenet és 39 sertést vett lajstromba a falu egyik felét tulajdonló birtokos jószágaként. Pedig még csak ezután követ-kezett az a mérhetetlen nyomorúság és megpróbáltatás, amit a törökellenes felszabadító harcok másfél évtizede zúdított a térségre.

A magyar magánföldesúri adóztatás, az állami és a római katolikus egyházi terhek, a vármegye által gyakorta elrendelt robot és a török adóztatás miatt amúgy is megnyomorított település a XVII. század végén rázúduló megpró-báltatásokkal már nem tudott dacolni. A meg-megújuló katonai támadások – a Porta vazallusa, Giraj tatár kán serege például 1683-ban kétszer is fölpré-dálta Külső-Szolnok megye területét, s 1697-ben is tatárok dúlták a vidéket -, a szüntelen fenyegetettségben Varsány lakói csak olyanok lehettek, mint ágon ülő madarak, melyek állandóan szétrebbenésre készek. Helyzetükön az sem segített, hogy 1685-től Szolnok már a felszabadító császári csapatok ke-zén volt. A császári csapatok parancsnoka Merczy altábornagy ugyanis 1685 novemberében már eme parancsát tette közre: „Ti Városi és Falusi Bírák és Polgárok ... akaránk értétekre adni és egyszermind parancsolunk is ... a várnak erősítéséhez hozzá kell fogatnunk, vévén azért ezen parancsolatunkat, életetekre és fejetekre parancsollyuk mindgyárást hozzá fogjatok, se órát, se napot ne múlassatok, éjjel nappal három ölnyire való, egy ember vastagságú, palánknak való karó fákat szolgáltatassatok ide Szolnok várában. Ezzel penigh úgy késedelmeskegygyetek, hogy ha hat, hét, vagy nyolcad nap alatt az megh írt kétezer karó fa itt nem lészen, Felséges Urunknak erős és számos vitézt

32. *Varia Muscologica, Szolnaok, 1996. 106. oldal*

33. *HML. HKSZ. Közgyűlési iratok*

tűzzel-vassal rajtatok külgyük, magatokat mint nyilvánvaló ellenséget fegyverre hányatunk, lakó helyeiteket felégettettyük, elpusztítottatyuk, az kiket elevenen foghatunk közületek karóba vonatjuk vagy felakasztattyuk...” 32

A végveszélybe sodródott nép ilyen körülmények között legfeljebb csak menekülésre gondolhatott. Futott, ha tudott, Varsány népe is. Túl a Tiszán Vezsenyben, vagy éppen Szolnokon életet remélve. Aztán, amikor kicsit elcsendesedtek a fegyverek és a parancsok, a bátrabbak visszaszivárogtak. Így midőn a Habsburg-udvar Heves és Külső-Szolnok vármegye földbirtokosait felszólította a török távoztával a tulajdonjog hiteles igazolására, valamint a felszabadítási illeték kifizetésére, Varsány jelentéktelen település bár, de a községek sorába tartozott. Az egyesült vármegyék egyetemes közgyűlésén 1702. augusztus 28-án keltezett irat szerint a Heves és Külső-Szolnok vármegye harmadik járásának községei sorában tartották nyilván. Az 1703. március 5-én Gyöngyösön dátumozott vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv pedig a Nemzetes Kada Pál szolgabíró alá tartozó községek között említette. Ekkoriban harmincöt telket említettek Varsány kapcsán, amely területek belső telket, házhelyet jelentettek, és 199 forint 50 dénárt tüntettek fel hadiváltságdíjaként. Vagyis Varsány a XVIII. század első éveiben lakott település volt. Megerősödni azonban sem akkor, sem a következő évtizedekben nem tudott. A Rákóczi-szabadságharc elején ugyanis a császárhűségen maradt Maros Határőrvidék parancsnoksága rendszeresen támadta a Szolnoktól délre eső területeket. Rákóczi parancsára ugyan a Körös északi partján védelmi vonalat alakítottak ki, ám ez komolyabb védelmet nem biztosított a népnek. Ráadásul 1706 őszén a védelmi vonal össze is omlott. A császáriak támadásai mellett a kuruc csapatok is megnehezítették a lakosság életét, hiszen ellátásukat lényegében a helyszínen talált készletek közvetlen igénybevételére alapozták. Maga a fejedelem messzemenőig nem értett ezzel egyet, de a katonaság garázdálkodását megakadályozni nem tudta. 1704 tavaszán például a Tisza bal partján lévő településeket Deák Ferenc és Bakó István ezredparancsnokok kurucai fosztogatták végig. A megnehezedett életkörülmények végül is 1703-1706 között egy minden eddiginél nagyobb elnéptelenedést eredményeztek. Egy 1707 júniusában keletkezett irat így beszél erről: „Az egész Tisza mellékén az német előtt való futás miatt igen kevés, sőt néhol semmi őszi vetés nincsen. Marhájoknak nagyobb részét az ellenség elhajtotta. Túl a Tiszán egy hely sem maradt meg, hanem az ki által jött is imitt-amott a nádasokban nyomorogván várták Arad megvételét, azután széjjel oszoltak, ki ezen, ki más Nemes Vármegyékben.” 33

34, 35. Fodor Zoltán: *Mezőtúr története*, 1978

36. *Canonica Visitatio*, 1781

Varsány maradékait ekkoriban Vezseny fogadta be. A pusztává lett település újranevesedése aztán csak nehezen kezdődött el megint. Az 1707-es árvíz esztendő, majd a marhavésszel, sáskajárással és pestis járvánnyal terhes évek nem kedveztek az újrakezdesnek. A környék újranevesedése ugyan 1710 táján megkezdődött, de Varsány pusztán maradt. Sem az 1715. évi országos összeírás, sem az 1717. évi rovásadó összeírás nem tett róla említést. De nem szerepelt abban a jelentésben sem, amelyik 1720-ban „az egyesített tekintetes Heves és Külső-Szolnok vármegyékbe kebelezett, összeírásra kötelezett nemes urak összeírását” foglalta magába, illetve a vármegyében lévő jobbágyságot, zselléreket, idegen nem nemeseket, taksásokat, szabadokat, de nem nemeseket sorolta fel. Az 1728. évi összeírás pedig, amely a vármegye Tiszai járásának településhálózatáról és népességének társadalmi állás szerinti megoszlásáról adott képet, Varsányt pusztaként nevezte meg, s nevét a lakóház-állomány összeírásba föl sem vette. Ennélfogva feltételezhető, hogy Varsány ekkoriban ténylegesen lakatlan volt, hiszen az összeírók sem földfelszíni lakóházakat, sem kunyhót, sem veremházat nem találhattak a területén. Ugyanakkor a mezőtúri tanács és Paluska Antal földbirtokos között 1731-ben létrejött szerződés arra enged következtetni, hogy a varsányi birtokon ebben az időszakban már létezett valamiféle urasági épület. A földesúr ugyanis kikötötte, hogy jobbágysai a taxa mellett „sátoros ünnepeken könyhabeli diskrecióval udavaroľjanak”³⁴ neki, akár Varsányban, akár Pesten tartózkodna.

Ráadásul úgy tűnik ez az épület nemcsak időleges ott-tartózkodásra volt alkalmas, hiszen az 1730-as évek második felében Paluskára vonatkozóan így írtak: „Paluska Úr ugyan ritkán jött bé Varsányból a Városba...”³⁵

Az 1747-48. évi összeírás ugyan a puszták közé sorolta Varsányt, de már feltüntetett négy helyben lakó „kiváltságos”-t is. Vagyis olyan személyeket, akik valamiféle tisztségviselők, mezei alkalmazottak, pásztorok, ispánok stb. egyaránt lehettek. Ez a négy személy azonban nem volt azonos a lakosság teljes létszámával. Az összeírás ugyanis adókiivetés céljából készült, ezért csak a családfőket tüntette fel. Az összlakosság létszáma – a bevett számítási szokás alapján – ekkoriban körülbelül húsz fő lehetett. Községi szervezet kialakulásához ez azonban nem volt elegendő. S a lélekszám a további évtizedekben sem változott meg oly mértékben, hogy az egykori Varsány településként újjászülethetett volna. Elképzelhető egyébként, hogy az 1747/48. évi összeírásba felvett kiváltságosok egyike névszerint maga Versegi János volt, Verseggy Ferenc költő és nyelvtudós édesapja. Egy XVIII. századi irat ugyanis így írt róla: „S. Rochi circa an 1749. á Joanne Versegi, Olim provisore Varsányiensi dien Incola Szolnokiensi erectum... azaz 1749 körül Versegi János egyszer

varsányi intéző, azután szolnoki lakos emelte Szent Rókus tiszteletére...” 36

A Szolnokon később kápolnát építtető Verseyi János mint uradalmi tisztartó nyilván a birtokon lakott, mint ahogy ezt a későbbi inspektorok is teheték. Mindazonáltal az 1754-1755. évi összeírásban, amelyben Heves és Külső-Szolnok vármegyék Tisza-járásának valamennyi lakosát társadalmi osztály szerinti tagozódás alapján részletesen kimutatták, Varsány neve ismét nem szerepelt. Természetesen ez a lajstrom is csak az adóalanyok létszámát rögzítette, akikre az 1754/55. évi adót ki lehetett vetni. A családtagokat ekkor sem vették számba. Esetleg az is megtörténhetett, hogy az adatfölvétel nem terjedt ki mindenkire. Hiszen ekkoriban már a pusztává lett Varsány területén, a szélesen táruló, bő fűvű mezők a legeltető állattartásra kínáltak kedvező lehetőséget, s mint ilyenek kezdetleges pásztorszállásoknak adhattak helyet. Az összeírás azonban pásztorokról sem tett említést, illetve egyéb, a pusztán időlegesen tartózkodó személyekről sem.

Elképzeltető persze, hogy az extenzív állattartáshoz kötődő személyek ekkoriban a mezőtúri összeírásokba kerültek be, hiszen a puszták egy részét jómódú mezőtúri gazdák bérelték, s az ott tartott állataik „rovásra” is Túron voltak felvéve.

Ebből Mezőtúron feszültség is támadt, mert az idegenben tartott állatokat a város nyilvántartásában felvették, ezáltal azok terhelték a közös adóalapot, de a gazdák hivatkozva arra, hogy a város határán kívül bérelt legelőkön tartják a jószágokat, kivonták magukat az adózás alól. A kortárs Mészáros András így írt erről: „Tisza Varsányt árendáló lakosaink is Nemes Vármegyére fizetni szokott Taxán kívül Ő Felsége guantumának complementumára ott járó jószágaitoktól és termelt életjeiktől közibénk fizetni kényszerítettessenek, különben már ezen Példával több tehetősebb lakosaink is hasonló módot keresvén jószágaiknak más határhoz való tartása eránt a közinben való contributio alól jószágaikat kivonni és a terheket a tehetetlenebbekre hagyni szándékoznak.” 37

A varsányi pusztán egyébként ekkor már a mezőtúri gazdák rétgazdálkodást is folytattak, hiszen az urbáriális kötelezettségek alól többen úgy váltották meg magukat, hogy Varsányban négy boglyányi szénát kaszáltak és hordtak be, valamint 24 Rhenes forintot fizettek.

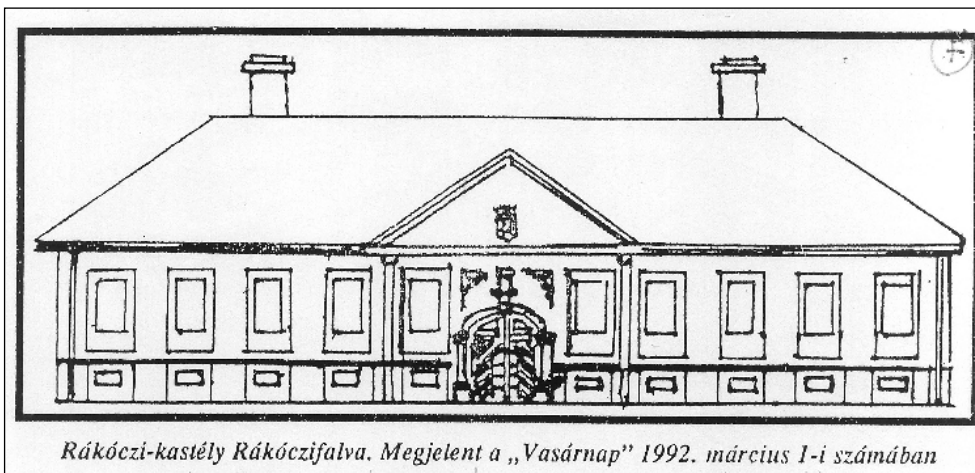
Heves és Külső-Szolnok vármegye helységeit, s azok lakóházait, lélekszámát, nemeseit, illetve a helységek területi nagyságát 1786-ban írták össze újra. Varsány nevét ugyan Varsány pusztaként felvették a települések sorába, de rá vonatkozóan semmilyen adatot nem rögzítettek. Ennek ellenére a terület

37. Mészáros András: *Diarium*

38. *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei I. Szolnok, 1995. 51. oldal*
Cseh Géza: *A Jászkunság és Külső-Szolnok megye katonai leírása*

nem lehetett teljességgel puszta ekkor sem.

A Paluska család utolsó tagjának halálakor készített hagyatéki összeírásban ugyanis urasági épületekről volt szó, s azok között egy kastélyról is. Ráadásul az 1781. évi szolnoki Canonica Visitatio „Fölső- vagy Tisza Varsány”-t a filiák közt említette, olyan lakott területként, amelynek római katolikus vallású tagjai leányegyházi státusban Szolnokhoz tartoztak, s a lelkek gondozását a szolnoki páterek látták el.

Rákóczi-kastély Rákóczihalva. Megjelent a „Vasárnap” 1992. március 1-i számában

A kastélyról készített rajz. Készítette Grósz Ferenc 8. osztályos tanuló 1970-ben

Egyébként amikor 1782-85 között katonai leírást készítettek a vidékről a német tisztek és hadmérnökök is megemléstettek a kastélyt, amely a Paluska majorság területén egy, a környező vidékből kiemelkedő magaslaton állt. Maga a majorság pedig Martfűtől 3, Kengyeltől 2 és $\frac{3}{4}$, Szolnokról 2 és $\frac{1}{2}$, Szajoltól 4, Törökszentmiklóstól pedig 4 és $\frac{3}{4}$ óra járásnyi távolságra helyezkedett el. A majorság környezetét Vezseny körülményeivel megegyezően eképpen írták le: „Itt a rétek szárazak, a mocsarak a Tisza áradásakor keletkeznek. Noha a nyár derekán néhány helyen kiszáradnak, és a térképen jelzett utakon könnyű szekerekkel át lehet rajtuk kelni, az év legnagyobb részében víz alatt vannak és nem járhatók.”

Majd az utak leírását így folytatták: „Itt az utak száraz időben teljesen jók és mindenféle járművel használhatók, de hosszan tartó esőzések idején a fekete, zsíros talaj miatt szinte feneketlenül és nagyon nehezen járhatóvá válnak.”³⁸

A XIX. század elején aztán ezt a meglehetősen barátságtalan tájat kezdték művelés alá vonni. Szolnok város jegyzőkönyveiben a következők olvas-

39. Szolnok Megyei Levéltár (SZML) Prot. Oppidi Cam. Szolnokiensis, 236 p.

40. *Varia Museologica*, Szolnok, 1996. 149. oldal

hatók erről: „a gyep felszántására br. Malonyai engedélyt ad ... Ugyanezen gyepnek mikép leendő fel dúllóztatásáról határozott” 39

S a szántóföldi termesztés előretörésével párhuzamosan a népesség száma is szaporodott. Palugyai szerint 1852-ben Alsó- és Felsővarsány pusztákon együttesen már 116 ház állott. Az 1869. évi összeírás pedig Felsővarsány területén 373 lakost említett, s ugyanekkor Alsóvarsány majorbeli népessége 40 fő volt. A pusztaiak létszámának alakulására több tényező is kedvezően hatott.

Először is az 1831. évi nagy kolerajárvány nem hatolt be a varsányi pusztára. Míg a környékbeli településeken mindenhol magas volt a megbetegedések száma, a pusztaiakat elkerülte a kór.

A Gorove család által építettett kőfülke felirata így beszél erről:”1832. e. kápolnát a dög halál ellen való szent pártfogónak tiszteletére istenes szándékból azért állítá fel a NS Gorove família, mert midőn 1832-i esztendőben halálos epekórság országunkat pusztítaná Isten irgalmából ezen Tisza varsányi pusztába be nem hatolt.”

Ugyanakkor Szolnoknak a határa a népességéhez mérten kevés volt, ezért a környező földesuraktól több pusztát is béreltek, például Varsány egy részét is, mert az 1700-as évek utolsó harmadában is. „... hogy a Népnék számához képest sem szántó földekre, sem kaszálóra nézve nem elegendő az határunk. Annak okáért kéntelenítettünk ... tek. Kállay Familiátul Varsány fél pusztát 800 Rhénes forintokban és egy Viza vagy tok halban esztendőnként árendálni.” 40

S a haszonbérbe vett területekre a városból többen kitelepültek. Ráadásul a városiak által benépesülni kezdett pusztán az 1800-as évek közepén már dohányt is termesztettek, amely egyre több munkáskezet igényelt. A dohánytermelésével foglalkozó kertészek, kukások, mind nagyobb számban jelentek meg a Gorove birtokon is, hiszen ez a család korán bekapcsolódott a dohányexportba. Az uradalmi dohánykertészek, a cselédek, a béresek, szolgák, pásztorok, mezei gyalogmunkások száma a XX. század hajnalára megközelítette, majd elhagyta az 1000 főt. A pusztán 1880-ban már 1521 főt vettek számba. Ezek az uradalmi majorokban laktak, s többnyire távolabbi vidékekről szegődtek a birtokokra. Nemegyszer a birtokos valamelyik másik uradalmából érkeztek. A Gorove uradalomban például Herczegfalváról, Aradról, Gátaljáról, Csákvárról egyaránt szerződtek béresek, cselédek, illetve mezőgazdasági termeléshez kötődő iparosok. A dohányosok viszont főként a jászkiséri reformátusok köréből verbuválódtak. De megjelentek időleges munkavállalóként, éves cselédként a szarvasi és Szarvas környéki evangélikusok is. A több dolgozást kívánó ágazatok – a Gorove birtokon korán meghonosodott az ipari

növények termesztése (a dohány mellett, lent, repcét és cukorrépat termesztettek) és a kertészkedés – vonzották a mezei gyalogmunkásokat, szegődményeseket. A térség másik nagyobb kiterjedésű uradalmában, a zsidó pénzember Helsingér Mór, majd Hellsinger Simon alsó-varsányi birtokán jó ideig állattenyésztés és vegyes termelés folyt. Hasonlóan a Koppély Fülöp (később báró Harkányi) által bírt területeken is, akinél az 1863. évi nagy aszály következtében kialakult juhvész több ezer állatot pusztított el. Koppély egyébként báró Podmaniczky Zsuzsannának volt a férje, s miután elváltak az ő részüket is a Helsingér bérelte. A Helsingér-uradalom a XX. század első évtizedeiben Hellsinger Pál kezén ment tovább. Ugyancsak állattenyésztés és vegyes termelés folyt az alsó-varsányi rész harmadik nagyobb birtokán, Csillag Márton földjein is. Alsóvarsány puszta majorbeli lakossága 1900-ban 348 fő volt.

Az uradalmi majorok lakói aszerint, hogy általános feladatokat ellátó alkalmazottak vagy iparosok voltak, esetleg az uraság közvetlen személyzetéhez tartoztak, más és más javadalmazásban részesültek. Járandóságukat hosszú időn keresztül az 1767. évi bérrendelet szabályozta. A béres-cseléd-napszámosság regala pontosan rögzítette a járandóságot, a kötelezettséget és a büntetési tételeket aszerint, hogy első-másod- vagy harmadrendű munkaerőről volt-e szó. A varsányi uradalmakban az első rendű bérest az 1800-as évek végén 16 q búza, 4 q árpa, 1 katasztrális hold tengeri föld, 200 négyszögöl veteményeskert és egy tehén s egy koca tartása illette meg. Ugyanakkor egy iparos (bognár) évi 12 forintot, 32 véka búzát, 1-1 véka borsót, lencsét, kását, 50 font húst, 80 itce sót, 50 itce érett túró, 2 itce vajot kapott valamint egy sertést és négy marhát tarthatott.

Az uradalmak szegődményesei a majorok területén laktak a birtokosok által építtetett cselédházakban. A XX. század elején Gorove birtok központjában például a majorba vezető út északi oldalán, a segédtszti háztól keletre helyezkedtek a hosszú, nyeregetős cselédházak.

Összesen hat különálló épület, amelyekben négy-négy család használt közösen egy-egy konyhát, illetve négy családnak volt egy közös bejárata. A közös konyhából nyíltak a lakószobák. Minden családra egy szoba jutott, függetlenül attól, hogy hány főt számlált a família. A szobáknak és a konyháknak egyaránt döngölt agyag padlózata volt.

Maga a major külsőleg picinyke falura vagy tanyacsoportra hasonlított. A már említett Gorove major további épületei voltak: segédtszti lakás, iskola, istálló, istálló a cselédek jószágai számára, műhely, irodaépület, csibeház, kastély kápolna (és családi kriptá). Természetesen a „nagy major” mellett a birtok más-más pontjain még voltak urasági épületek. Így a Gorove birtokon a XX. század első évtizedeiben külön említették a Kukás tanyát, ahol a

dohánytermesztéssel kapcsolatos gazdasági épületek, pajták álltak. Népiesen Pokol tanyának is nevezték a három nagy, nádtetős, kőpilléres pajtát magába foglaló épületegyüttest. Aztán volt a „Kanász tanya”, a „Juhász tanya” és az úgynevezett „Papírhodály”, amely a csikónevelés nyári szállásául szolgált.

A varsányi Gorove kastély szobabelső

Korabeli fényképek

Az élet toborzása a pusztán

Felsővársány puszta értékesítése 1880-ban kezdődött meg a Pénzügyminisztérium 1880. évi 22210. sz. rendelete alapján. A kincstár ebben az esetben az egy tagban történő eladás helyett, Fehér Miklós földművelésügyi államtitkár (egyébként tiszavárkonyi földbirtokos) indítványára a parcellázás mellett döntött. A pusztabirtokot kisebb-nagyobb területekre tagolva bocsájtotta áruba 142 forintos áron holdanként. A vételárból azonban a vásárlás idején holdanként csak 16 forintot kellett kifizetni, a hátralékok pedig 1881. szeptember 1-jétől számolt 6 %-os kamattal 17 év alatt, 34 félévi 6 forintos ammitátos részletekben kellett törleszteni. A törlesztési kötelezettségnek eleinte a szolnoki Magyar Királyi Uradalmi Pénztárban, később a szolnoki Magyar Királyi Sóhivatal pénztárában kellett eleget tenni. A részletfizetési kedvezmény mellett az új tulajdonosok hat évre földadó alóli mentességet is kaptak. Ezen kívül a közlegelő aránylagért, amely a szántóföld járuléka volt, külön vételárat nem kellett fizetni. Ugyanakkor a vevő, akit az adásvételi szerződések telepítvényesként említenek, 1880. október 1-jétől kezdődően köteles volt a megvásárolt föld után minden közterhet viselni, valamint a megkapott beltelken két éven belül valamilyen lakóházat felépíteni. Amennyiben eme kötelezettségének nem tudott, vagy nem akart eleget tenni, az ingyen birtokába jutott beltelek minden kárpótlás nélkül visszaszállt a kincstár szabad rendelkezésébe. A telepítvényes a megvett területen királyi kisebb haszonélvezeti jogokat nem gyakorolhatott, ilyen címen semmiféle jövedelemre igényt nem tarthatott. Egyébként a megvételre kínált legkisebb birtok öt katasztrális hold szántóföldből és hatszáz négyszögöl beltelekből állt, a legnagyobb pedig húsz katasztrális hold szántóból és ugyancsak hatszáz négyszögöl beltelekből.

A vásárlókkal a kincstár 1880. augusztus 8-án kötötte meg az ideiglenes adásvételi szerződést Szolnokon, s az ingatlanokat ténylegesen átvenni 1881. október 1-jével lehetett. Az ingatlanok tulajdonjogának a telepítvényesek nevére történő telekkönyvezése azonban csak jóval később, a teljes vételár kifizetésekor történt meg. Az adásvételi szerződéssel együtt járó különféle illetékek (okmánybélyeg, kincstári illeték, átírási illeték) a telepítvényeseket terhelte. Az okmánybélyeg-kiadásoknak a szerződés aláírásakor kellett eleget tenni, a kincstári és átírási illeték pedig a tulajdonjog telekkönyvi bekebelezése alkalmával vált esedékessé.

A pusztabirtok parcellázása viszonylag rövid idő alatt lezajlott. 1882. április 11-én már a végleges örök-adásvételi szerződések megkötésére került sor.

pitényes a megvett területen királyi kisebb haszonvételi jogokat nem gyakorolhat, és e csimén személtéle jövedelemre igényt nem tarthat.

11-szer. Minden ezen örökadásvételi szerződésből előállható peres kérdésekre nézve aláveti magát vérvé az eladó államkincstár ügyessége által szabadon választandó sommás bíróságok; míg, ha vérvé lépne fel az eladó kir. államkincstár ellen perrel, az esetben kötelezve lesz vérvé, az önköztől kincstári ügyesség személyes bíróságát és a rendelés perutat követni.

12-szer. Jelen végleges örökadásvételi szerződés vérvé felállítására nézve már az aláírásról kezdve azonnal, az eladó kir. államkincstár nézve azonban csak a nagyméltósága m. kir. Pénzügyminisztérium jóváhagyása után válik kötelező erejűvé.

Mind azjárt a szerződés felek jelen két egyenlő példányban kiállított, mind két részről elfogadott és sajátkezleg aláírt végleges örökadásvételi szerződésüket.

Pelső-Paszta-Varsányon 1882. évi april hó 9 -ik napján.

Stovai Salis orje
Molnar Maria
sz. nevire Zana Ajosti - tan.
L. János József tan.
mb. jogigigazg. titkár

Ezek a szerződések a Pénzügyminisztérium 1882. évi 19531. sz. rendelete alapján Felsővársány pusztán kötöttek meg a telepítvényesek és a Magyar Királyi Államkincstárt képviselő Óbuda-Gödöllői Magyar Királyi Jászágigazgatóság között. Az eladót megtestesítő hivatalt a helyszínen Böhm Károly jászágigazgatósági titkár képviselte. A végleges szerződésekben az előzetes szerződés 13. pontja értelmében már fogantatosított egyénekenkénti kiosztás folytán, a telepítvényes által ténylegesen átvett, helyrajzi számmal jelzett ingatlanokra vonatkozó megállapodásokat kötöttek.

Az értékesítés kezdetén 289 családfővel kötöttek szerződést. A megállapodás értelmében az egyenként megvásárolt területeken kívül a telepítvényesek közcélra még kaptak 7 katasztrális hold 240 négyszögöl beltelket, 61 katasztrális hold szántóföldet. A pusztán álló uradalmi főépület, az úgynevezett Rákóczi-kastély egy magtárépülettel és egy kertészházzal egyetemben szintén a tulajdonukba ment át. Egyéb terek, utcák, árkok, piactér, határárkok, fél Tisza-meder pedig együttesen 221 katasztrális holdat és 446 négyszögölt jelentett. Az egyenként, a telepítvényesek által személyenként átvett földterület nagysága a következőképpen alakult: összesen 145 katasztrális hold és 600 négyszögöl nagyságú belteleknek kiszakított terület, amelyet egyenlő arányban 600 négyszögölös részekre tagolva kaptak meg lakóház és különféle melléképületek építése céljára. Továbbá a vásárlók kezére került összesen 2745 katasztrális hold szántóföld, 181 katasztrális hold legelő és 105 katasztrális hold szőlő. A megvásárolt és a közcélra kapott területek kimérése során 1200 négyszögölével számították a katasztrális holdat.

A végleges szerződéseket a későbbiekben pótpontokkal is kiegészítették. Ezek a pótpontok gyakorlatilag az eredeti szerződés egyes rendelkezéseinek módosításait és esetleges kiegészítéseit tartalmazták. A pótpontok a szerződő felek közös megegyezése alapján születtek meg. Ilyen módosítás volt például az, hogy a vevők által egyetemleges kötelezettség terhe mellett fizetendő vételárból még fennálló hátralék fizetésével kapcsolatban úgy rendelkeztek, hogy 1884. október 1-jétől huszonkét év alatt negyvennégy félevesi részletekben is lehetett fizetni. Vagy megváltoztatták a beltelek beépítésének eredeti határidejét. A pótpont szerint a beépítés türelmi ideje kitolódott 1884. október 1-jére. Ugyancsak a módosítások között szerepelt, hogy az államkincstár a kisebb haszonvételek iránti jogfenntartásról a telepítvény közös javára lemondott. A módosított, kiegészített szerződéseket a Pénzügyminisztérium 1885/81970. sz. rendelete alapján a Magyar Királyi Jászágigazgatóság hagyta jóvá Óbudán.

A telepítési munkálatok irányítása Fehér Miklós földművelésügyi államtitkár kezében összpontosult, aki mint tiszavárkonyi földbirtokos nagy hely-

Törlesztési-terve

a varesányi pusztából megvett öt hold szántóföld árának.

Polykasz/ra	I d ő	Tőke	Kamat	Cőczsaan	Évi törlesztés	szőlőcök a tőkire	Tőke maradvány
1	1880.	710		710	80	80	630
2	1881. Szeptember 1	690	34 ¹⁰	664	80	—	684 ¹⁰
3	„ Deczember 31	694 ⁰²	12 ⁷⁰	647 ⁰⁵	80	17 ⁵⁰	617 ⁰⁵
4	1882. Szeptember 1	617 ⁵³	24 ⁷⁰	642 ⁰⁶	80	5 ³⁰	612 ⁰⁶
5	„ Deczember 31	612 ⁰³	12 ²⁵	624 ³⁰	80	17 ⁷⁵	594 ³⁰
6	1883. Szeptember 1	594 ³⁰	23 ⁷⁵	618 ⁰⁵	80	6 ²⁵	588 ⁰⁶
7	„ Deczember 31	588 ⁰⁶	11 ³⁷	590 ⁰⁵	80	18 ²⁵	509 ²⁵
8	1884. Szeptember 1	530 ⁰⁵	22 ²⁰	502 ⁰³	80	7 ²⁰	502 ⁰³
9	„ Deczember 31	532 ⁰⁵	11 ²⁰	573 ⁰¹	80	18 ⁷⁵	543 ⁰¹
10	1885. Szeptember 1	543 ⁰¹	21 ⁵⁰	555 ⁰⁷	80	8 ²⁵	536 ⁰⁷
11	„ Deczember 31	535 ⁰⁷	10 ⁷²	540 ⁰⁹	80	19 ⁰⁹	516 ⁰⁹
12	1886. Szeptember 1	516 ⁰⁹	20 ⁰⁸	537 ⁰⁸	80	9 ⁵⁴	507 ⁰⁸
13	„ Deczember 31	507 ⁰⁸	10 ³⁶	517 ²⁰	80	19 ³⁵	487 ²⁰
14	1887. Szeptember 1	487 ²⁰	19 ⁴⁰	500 ⁰³	80	10 ⁵¹	476 ⁰⁹
15	„ Deczember 31	476 ⁰⁹	9 ⁵⁴	486 ²³	80	20 ⁴⁵	456 ²⁸
16	1888. Szeptember 1	456 ²⁸	18 ²⁵	474 ³⁹	90	11 ²⁵	444 ⁴⁸
17	„ Deczember 31	444 ⁴³	8 ⁸⁰	453 ³⁷	90	21 ¹¹	423 ⁰⁷
18	1889. Szeptember 1	423 ³⁷	16 ⁰⁴	440 ⁰¹	80	13 ⁰⁰	410 ⁰¹
19	„ Deczember 31	410 ⁰¹	8 ²¹	418 ⁰³	80	21 ⁷⁰	388 ³⁹
20	1890. Szeptember 1	388 ³⁹	15 ⁵⁴	404 ³⁵	80	14 ⁴⁶	374 ⁰⁶
21	„ Deczember 31	374 ⁰⁶	7 ⁴⁰	381 ³¹	80	22 ⁵⁵	361 ⁰¹
22	1891. Szeptember 1	351 ³¹	14 ⁰⁶	365 ³⁹	80	15 ³⁴	355 ³⁷
23	„ Deczember 31	345 ⁰⁷	6 ⁷²	342 ⁰⁰	80	23 ²⁶	312 ²⁰
24	1892. Szeptember 1	312 ²⁰	12 ⁵⁰	324 ⁷⁰	80	17 ⁵⁰	294 ⁷⁰
25	„ Deczember 31	294 ⁷⁰	5 ⁰⁰	300 ³⁰	80	24 ¹⁰	270 ⁰⁰
26	1893. Szeptember 1	270 ⁰⁰	10 ⁰⁸	281 ³²	80	19 ¹⁷	251 ⁴²
27	„ Deczember 31	251 ⁴²	5 ⁰⁵	250 ⁴⁵	80	24 ⁰⁷	226 ⁴⁶
28	1894. Szeptember 1	226 ⁴⁶	9 ⁰⁵	235 ⁰¹	80	20 ⁰⁴	205 ⁰¹
29	„ Deczember 31	205 ⁰¹	4 ¹¹	209 ⁰²	80	25 ⁰⁰	179 ⁰²
30	1895. Szeptember 1	179 ⁰²	7 ³⁹	186 ³¹	80	22 ⁰¹	158 ⁰⁷
31	„ Deczember 31	156 ⁰¹	3 ¹⁴	159 ⁰⁵	80	20 ⁰⁰	129 ⁰⁵
32	1896. Szeptember 1	129 ⁰⁵	5 ²⁰	135 ¹⁵	80	24 ⁰⁰	105 ¹⁵
33	„ Deczember 31	105 ¹⁵	2 ¹¹	107 ²⁰	80	27 ⁰⁰	77 ²⁰
34	1897. Szeptember 1	77 ²⁰	3 ⁰⁰	80 ⁰⁰	80	20 ⁰¹	50 ⁰¹
35	„ Deczember 31	50 ⁰¹	1 ⁰¹	51 ⁰⁶	80	28 ⁰⁰	21 ⁰⁶
36	1898. Szeptember 1	21 ⁰⁶	— ⁰⁰	22 ²²	22 ²²	21 ⁰⁰	—

Egy. Kalkulációs K. V. tábl.

Az örökadásvételi szerződésekhez csatolt eredeti törlesztési terv

Törlesztési terv

552 frt 25 kr. Művelődés Co 1884. évi szeptember 1-estől 1890. évi kasszára 44 félév alatt járadékra való törlesztéséről.

Rövidítés	Törlesztési idő	Tőke kifizetés		Tőke törlesztés		3%, kamat		Egy-egy frt. rész. és tisz.		Jegyzet
		frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.	
	1884 október 1	562	65	—	—	3	81	2	31	
1	1885 április	562	65	7	17	14	06	21	23	
2	október	565	69	7	21	13	88	21	24	
3	1885 április	543	14	7	50	13	97	21	23	
4	október	540	58	7	72	13	71	21	23	
5	1887 április	522	85	7	91	12	32	21	23	
6	október	524	95	6	11	13	12	21	23	
7	1888 április	513	34	6	91	12	52	21	23	
8	október	609	61	6	56	12	63	21	23	
9	1889 április	499	26	6	78	12	53	21	23	
10	október	491	26	6	96	12	54	21	23	
11	1890 április	482	50	5	17	12	05	21	23	
12	október	478	8	5	40	11	84	21	23	
13	1891 április	469	78	5	64	11	59	21	23	
14	október	464	65	5	89	11	35	21	23	
15	1892 április	444	21	10	12	11	14	21	23	
16	október	434	09	10	33	10	36	21	23	
17	1893 április	428	71	10	64	10	50	21	23	
18	október	413	07	10	90	10	33	21	23	
19	1894 április	403	17	11	17	10	06	21	23	
20	október	391	—	11	45	9	78	21	23	
21	1895 április	379	50	11	73	9	50	21	23	
22	október	367	82	12	08	9	20	21	23	
23	1896 április	355	79	12	36	8	90	21	23	
24	október	348	46	12	64	8	69	21	23	
25	1897 április	339	82	12	98	8	37	21	23	
26	október	317	66	12	28	7	05	21	23	
27	1898 április	304	89	12	62	7	31	21	23	
28	október	290	96	12	95	7	27	21	23	
29	1899 április	275	—	14	26	6	03	21	23	
30	október	262	70	14	60	6	37	21	23	
31	1900 április	248	01	15	03	5	20	21	23	
32	október	233	01	15	40	5	53	21	23	
33	1901 április	217	61	16	79	5	44	21	23	
34	október	201	62	16	18	5	06	21	23	
35	1902 április	185	64	16	59	4	64	21	23	
36	október	169	65	17	—	4	23	21	23	
37	1903 április	152	66	17	48	3	89	21	23	
38	október	134	62	17	86	3	37	21	23	
39	1904 április	116	76	18	31	2	33	21	23	
40	október	97	46	18	77	2	46	21	23	
41	1905 április	79	65	19	24	1	29	21	23	
42	október	60	14	19	72	1	51	21	23	
43	1906 április	40	72	20	21	1	02	21	23	
44	október	20	51	20	51	—	51	21	23	
				562	65	374	07	163	72	

A szerződés 3-ik pontja értelmében 1884. október 1-ig 6% kamat legyen fizetendő, az 6%-ra való kamatszámításig létezőtől kezdve a fennmaradt részleltetésnek 1884. szeptember 1-étől 1884. október 1-ig, 20 napra járó 6% kamatra, vagyis két forintot 61 kr. A számlás azon feltevéstől kitérve eszközöltetett, hogy a vevő a 3-ik ponthoz mellékelt törlesztési tervben kitüntetett részleltetést pontosan behizsgálta.

Az örökadásvételi szerződésekhez csatolt módosított törlesztési terv

ismerettel rendelkezett. Az ő ügybuzgalma révén alakult ki az a telepítvény, amelynek harmincöt különböző községből és pusztából érkeztek a lakói, s akik a 289 szerződést kötött családfő után az ingatlanok tényleges átvételekor 610-en voltak.

A telepítvényesek egy része – főként a reformátusok és az evangélikusok – a környékből indultak új otthonot teremteni. Tiszaföldvár, Nagyrév, Mezőtúr, Tiszaug, Tiszainoka, Öcsöd, Pusztá Kengyel, Törökszentmiklós, Barta-pusztá, Tiszavárkony, Tizsakürt, Békésszentandrás, Újszász, Abony, Jászkísér, Tiszásas, Dévaványa, Pusztá Újkút, Szarvas, Jászsalsószentgyörgy, Jászladány, Jászárokszállás, Kenderes, Tószeg, Zagyvarékas, Szajol, vagy éppen Pusztapó bocsájtotta őket szárnyra. Voltak azonban olyanok is, akiket messzebből sodort az élet. Gyöngyöshalászról, Kémerről, Rajecről, Bodorfalváról, Kömlőről. Összesen mintegy harmincöt különböző helységből se-reglettek új otthonot remélve.

A közigazgatásilag Szolnokhoz kapcsolt telep első lakóinak nevét mára már befedte a feledés homálya. Az itt-ott fellelhető adatok szerint az első telepesek személyét illetően csupán a következő nevekben lehetünk szinte teljesen bizonyosak:

1. Árvai Pál és felesége Molnár Mária
2. Kósa Péter és felesége Nagy Lidia
3. Szelindi Gábor és felesége Kósa Zsuzsánna
4. Demény Márton és felesége Tót Ágnes
5. Gaál Sámuel és felesége Kucsera Anna
6. T. Kovács János és felesége Tóbiás Klára
7. Hajdú Antal és felesége Györe Mária
8. Takács András és felesége Gulyás Apollónia
9. Kis István és felesége Kaszai Amália
10. G. Kovács János és felesége Varga Veron
11. Pomázi János és felesége Hajnécs Erzsébet
12. Barháts Menyhért és felesége H. Tót Rozália
13. Makai Károly és felesége Kenderes Terézia
14. Turóczi István és felesége Kovács Anna
15. Csabai Imre és felesége Aszódi Veron
16. Terenyei József és felesége Molnár Teréz
17. Turóczi József és felesége Szabó Veron
18. Olcsák József és felesége Hoppál Anna
19. Kulik András és felesége Halla Erzsébet
20. Perei Sándor és felesége Csikós Klára
21. Lenkovics Ferenc és felesége Cser Eszter

Képek a telepítvény első lakóiról

Képek a telepítvény első lakóiról

Képek a telepítvény első lakóiról

22. Lenkovics János és felesége Balogh Klára
23. Komár József és felesége Szepesi Veronika
24. Huszár Mihály és felesége Tót Zsuzsanna
25. Székely Péter és felesége Sunkovicz Mária
26. Pap Imre és felesége Hegedűs Juliánna
27. Herbály Sándor és felesége Juhász Erzsébet
28. Murvai Sándor és felesége Bognár Zsuzsánna
29. Bohácsik Károly és felesége Miskár Juliánna
30. Beke István és felesége Ürmös Erzsébet
31. Aszódi Mátyás és felesége Kis Orsolya
32. Kis Sándor és felesége Kurucz Borbála
33. Füleki János és felesége Kis Rozália
34. Deme Mihály
35. Csontos Mihály
36. S. Kósa Ferenc
37. Szép József
38. Vágó István
39. Sági Antal
40. Farkas István
41. Jauernik Károly
42. Turza József és felesége Demecs Veronika
43. Pap Antal és felesége Karaszegh Teréz
44. Lévai Gábor és felesége Kuklis Viktória
45. Barna Péter és felesége Bihari Apollónia
46. Barsi János és felesége Házi Mária
47. Hegedűs Sándor és felesége Nagy Mária
48. Tóth Albert és felesége Mácsár Mária
49. Kovács István és felesége Bede Anna
50. Stokinger Ágoston
51. V. Nagy Ignác és felesége Bodor Erzsébet
52. Barta Gábor és felesége Joó Rozália
53. Holovetz János és felesége Nagy Veronika
54. Vincze Illés és felesége Handó Erzsébet
55. Szurgyi István és felesége Lehoczki Mária
56. Oláh Mihály és felesége Kalmár Éva
57. László Ferenc és felesége Némedi Juliánna
58. Nagy József és felesége Csábi Rozália
59. Molnár András és felesége Farkas Erzsébet
60. Kukucska Pál és felesége Faragó Mária

61. Csipai János (vagy József)
62. Cseh István és felesége Szaszgó Katalin
63. Mészáros János és felesége Házi Erzsébet
64. Hegedűs Lajos és felesége
65. Rátóti András és felesége
66. Szarvas Pál és felesége
67. Lehoczki István és felesége
68. Arnóczki András és felesége Gerényi Klára
69. V. Nagy István és felesége
70. Bodács János és felesége
71. Szurgyi János és felesége
72. Antal János és felesége Szép Katalin
73. Bádonyi Ferenc és felesége Mukos Angél
74. Csomor Gáspár és felesége Csák Erzsébet
75. Vig Ferenc és felesége Szalai Anna
76. Bakos József és felesége Antal Rozália
77. Lőkös András és felesége Nagy Rozália
78. Menkó János és felesége Bugyi Apollónia
79. Miskár Ádám
80. B. Kiss József és felesége Pentler Erzsébet
81. Csanádi András és felesége
82. Bugyi Gergely és felesége Nyári Mária
83. Révész Péter és felesége Sebestyén Juliánna
84. Takács Pál és felesége Kormos Juliánna
85. Hévízi József és felesége Kis Judit
86. Bugyi János és felesége Márvány Krisztina
87. Merena Ferenc és felesége Házi Veron
88. Hegedűs Mihály és felesége Markot Erzsébet
89. Csete Ferenc és felesége Szankó Ilona
90. Molnár Pál és felesége Takács Eszter
91. Kovács Lajos és felesége Busi Lidia
92. Csete József és felesége Fűr Mária
93. Acsai Mihály és felesége Lőrinci Eszter
94. Sallai István és felesége Dorcsik Mária
95. Szabó István és felesége Borbély Zsuzsanna
96. Szendi Bálint és felesége Bohácsik Mária
97. Kicsiny Imre és felesége Ferenci Mária
98. K. Szabó István és felesége Hacsi Mária
99. Csatos Márton és felesége Borbély Zsuzsanna

100. Herbály János és felesége Igó Mária

101. Zólyomi László és felesége Varga Rozália

Ezek a személyek 1881-ben, 1882-ben illetve 1883-ban már mint rákóczi-i illetékességű emberek kértek egyházi szolgálatokat; szülötteik keresztelését és halottaik temetését.

A nevek, bár a névsor korántsem teljes, hiszen 289 családfővel kötöttek szerződést a telepítéskor, arról árulkodnak, hogy a telepítvényesek között többen rokonok voltak. Testvérek, sógorok, keresztkomák írtak sok esetben földet. Ritkábban az is megesett, hogy az apa házasulandó vagy ifjú házas fiának jegyeztetett birtokot. Egyedülálló nők földvásárlásának nyoma nincs, bár a telepítvényesek sorában 1883-ban, 1884-ben egy-két „magánzó” asszonyról az egyházi anyakönyvek tanúskodnak.

A telepítvény lakói nemcsak sokféle helyről érkeztek, de anyagi eszközeiket tekintve is változatos képet mutattak.

Akadtt közöttük tehetős gazdál-

Aki 1882-ben a telepítvényen született: Tápai Antal

kodó és nincstelen szegényember egyaránt. Szelindi Gábornak például már az ősei is az egész telkes jobbágyok közé tartoztak Tiszaföldváron, s Gaál Sámuel elődei is a tehetősebb emberek közé tartoztak a szilágysági Kémeren. A későbbiek során a vagyoni differenciálódás tovább erősödött, s az új otthonok megteremtéséért vívott küzdelemben a telepések csaknem háromnegyede a végelszámolást nem érte meg. A törlesztési terheknek az állami, községi, egyházi kötelezettségeknek eleget tenni nem tudók gyakran ingóságai elárverezésével kellett szembe nézzenek. A szerződéskötést követő években nem egyszer kapott a községi előljárásság a szolnoki pénzügyi igazgatóságtól efféle leiratokat: „Olcsák József és neje ottani lakos bírói uton lefoglalt ingóságainak elárverezésére vonatkozó idezárt hirdetmény azon utasítással

adatik ki, miszerint bírság és a netán okozandó kár megtérítésének terhe alatt postafordultával jelentse be a jelen közlemények kapcsán, nem lettek e a hirdetményben elősorolt ingóságok kincstári tartozások fedezésére már közigazgatási uton lefoglalva és ha igen a vonatkozó zálogolási jegyzőkönyvet és pecséttel ellátott tartozási kimutatást az igénykereset bejelenthetés céljából ide terjessze be...” Szerencsére Olcsák József a hátralékokat rendezni tudta, így az árverezési hirdetmény érvényét veszítette. A következő zálogolási és becslési jegyzőkönyv szereplője viszont nem kerülhette el sorsát.

„Hely: Rákóczi, Csanádi András és neje

A végrehajtás tárgyát képező tartozás vételilleték összege: 9 korona 50 fillér

A lefoglalt tárgy: 3 vánkásra való toll, értéke 10 korona

Végrehajtó: Kenyeres István

Tanú: Bencsik Mihály”

Ilyen és ehhez hasonló történések után nem volt más lehetőség, mint szedni a sátorfát, s szerencsét próbálni valamelyik környékbeli nagybirtokon szegődményesként vagy napszámosként. Ennek ellenére a telep a kezdeti időszakban gyors fejlődésnek indult, 1883-ban már 1095 lakója volt. A település, amelynek alaprajzi elrendezését eleve meghatározta, hogy mérnöki vonalzó jelölték ki nyíl egyenes formában az utcákat tíz öl szélességben, egyre nagyobb lett. A kicsinyke házak, egyik-másik félig földbe mélyítve, a kastély környékén sorjázta. A helyi emlékezet szerint az 1. helyrajzi számú ház a mai József Attila utcában, a Hegedűs Lajos féle ház helyén volt.

A Szolnok ügyintézési hatáskörébe sorolt település első előjáróságát 1882. április 8-án, a telepesek közgyűlésén választották meg. A tizenhárom fős ügyvivő testület elnöke Deme Mihály volt, a tagjai pedig: Szelindi Gábor, Csonotos Mihály, Kiss Sándor, Demény Márton, Kása Péter, Zana Ágoston, S. Kósa Ferenc, Szép József, Vágó István, R. Komár József, Olcsák József és Jauernik Kráoly. Ez a választmány hívta meg ügyvezető jegyzőnek Medgyesy Ferencet, aki 1882. május 1-jével el is foglalta az állást. Ettől kezdve a Választmány, a volt rékasi községi jegyző szakmai tanácsai alapján, a telepítvény minden ügyét gondozta, s azon munkálkodott, hogy az minél előbb leválasztódjék Szolnok városáról. Első legfontosabb feladatuként igyekezett az új település nevének mielőbbi hivatalos bejegyeztetését megejteni. Mivel a telepítvényesek 1881. december 4-i, majd az 1882. január 14-i, illetve az 1882. április 14-i gyűlése úgy határozott, hogy a nagy fejedelem iránti kegyeletből és hálából Rákóczifalvának nevezi a lakhelyét, a Választmány ezt terjesztette a hatóságok elé. Amikor azonban 1883-ban a telep nevének hivatalos bejegyzése megtörtént, a hatóságok csak a Rákóczi elnevezést engedélyezték. Ugyanak-

kor a Választmány azt is szorgalmazta, hogy a vármegyei Törvényhatósági Bizottság az ügyvivő testületként működő közösség elnökét és az ügyvezető jegyzőt ruházza fel a községi eljárásokat megillető jogokkal. Tulajdonképpen Szolnok város polgármester erre a kérelemre válaszolva tett javaslatot 1882. május 1-jén a telep önállósítására, s felhatalmazta Szabó Imre és Bagossi Károly törvényhatósági bizottsági tagokat, hogy a helyszínen tapasztalatokat gyűjtve készítsenek jelentést a telepről. Így született meg az a bizottsági jelentés, amely a telepítmény lélekszámát 1097-ben adta meg, s az önállósodást megvalósíthatónak nyilvánította. Ugyanakkor ez a helyzetelemzés elsőként mutatott rá arra, hogy a közcélra (jegyző, lelkészek, tanítók javadalmazására) elkülönített szántóföld területileg igen kevés volt. Javaslatot is tettek a bizottsági tagok még 40 katasztrális hold kimérésére, vagy ennek megfelelő készpénzbeli támogatásra. A korabeli kormányzat azonban a javaslatot válasza sem méltatta, holott a közcélra kiszakított földek kicsinyisége miatti későbbi feszültség ezzel megelőzhető lett volna.

Közben a Választmány intézte a telep ügyes-bajos dolgait. Tervbe vette, hogy két felekezeti tanítót – egy római katolikust és egy reformátust – alkalmaz oly feltételek mellett, hogy azok a legszükségesebb és leghalaszthatatlanabb lelkészi teendőket is lássák el. Annál inkább fontos feladat volt ez, mert az 1882. évben a teleppel összefüggésben említett első tanító, névszerint Berki János, nem kívánt helyben maradni. 1882. április 30-án kérte a Választmány, hogy a tanítói javadalmát szolgáló, még ki nem mért 2 katasztrális hold földjét adják ki. Erre Deme Mihály elnök és Kósa Péter pénztárnok felhatalmazást is kaptak, ám a birtokügyek rendezetlensége miatt hiába kilincseltek a pénzügyminiszternél. Végül is 1882. év folyamán rendszeresítették a két tanítói állást, és megalakították az első iskolaszéket. Ennek Zana Ágoston elnökletével L. Komár József, Csabai Imre, Sági Antal, Kovács János, Gaál Sámuel és Szelindi Gábor lettek a tagjai. Az iskolaszék 1882. október 1-jén megválasztotta az új tanítókat, Pesti Lajos és Hám László személyében. Fizetésüket „községi adó” címen kívánták fedezni. Az iskolai tanítás helyszínéül a Rákóczi kastély egy-egy szobáját jelölték ki, s itt biztosítottak otthont a tanítóknak is. Közben megkezdték a gyűjtést egy leendő iskola megépítéséhez, s elsőként között örömmel nyugtázták Gorove Constancia 100 forintos adományát. A jótékony adakozó Gorove István kiegyezéskori miniszter nővére volt.

1882. december 3-án az ügyvivő testület a telep önállósodásához támogatást kért a vármegye főispánjától. A főispán közbenjárása után a belügyminiszter a 11719. sz. rendelettel 1883-ban engedélyezte a községgé alakulást, s azt Rákóczi néven hivatalosan be is jegyezte. Ekkor a telepítményen már 231 ház állt, és 1133 lelket számláltak. Utcák még nem voltak, de házzszámot már

használtak.

Az önállóság első eseményeként megalakították az első községi képviselő-testületet. Az 1883. december 28-án létrejött testület tagjai virilis jogon és választás útján kaptak megbízatást. Virilis jogon azok kerültek a testületbe, akik a legtöbb adót fizették. Névszerint Deutsch Márton, Barsy Gyula, T. Kovács József, L. Komár József, Miskár Ádám, Csipai János, Bakos István, Stokinger Ágoston, Csontos Mihály, Kiss Sándor mint rendes tagok. Zana Ágoston és Csontos Péter, mint póttagok. Választás révén pedig Demény Márton, Filemon József, Koncz Gábor, Olcsák József, Szabados István, Csatai Imre, Szelindi Gábor, Kósa Péter, B. Kiss József, Erdei János mint rendes tagok. Bugyi Mihály és Vágó István póttagként kerültek az előjáróság soraiba. A képviselőtestület létrejötte után, 1884. január 5-én sort kerítettek a jegyző, a bíró, a másodbíró, a közgyám, a pénztárnok és a tanácsosok megválasztására is. Ezen tisztségeket a következő személyek töltötték be:

Bíró: Medgyesy Ferenc, korábbi ügyvezető jegyző

Jegyző: Nagy Balázs, korábban segédjegyző Nagykőrösön

Másodbíró: Filemon József

Közgyám: Koncz Gáspár

Pénztárnok: Kósa Péter

Tanácsosok: Demény Márton, Olcsák József, V. Nagy István, Vágó István.

A választások időszakában a település teljes területe 5103 katasztrális hold, azaz 2936 hektár volt. A község vagyona pedig 26000 koronát tett ki. Ebből 16000 koronát az ingatlanok képeztek, 10000 korona meg az italmérési jogból származott.

A választások után elkészítették a község első pecsétjét. A kör alakú pecsétnyomó egy nyargaló kuruc lovaskatonát ábrázolt, s a pecsétmezőt a „Rákóczy község 1884” felirat övezte. Aztán megalkották a községi szervezési szabályrendeletet, majd elkészítették az első számadásokat, és számba vették a községgé alakulással együtt járó kötelezettségeket. Mindezt a Rákóczi kastélyban végezték el. Ez a magas földszintes, kettős homlokzatú, egyik oldalán tornácos, másik oldalán kocsifelhajtóval rendelkező épület volt ugyanis a település hivatali központja. A főhomlokzatával a Tisza felé néző kastélyszerű építmény egy 102 méter magasságú homokvonulat tetején állt, s körülbelül 70 négyzetméteres belvilágával helyt adott a jegyzőségnek, az iskolának és az egyházi életnek egyaránt. Boltíves nagy szobáinak egyikében hivatalos levelek, jelentések fogalmazódtak a vármegye számára, a másokban meg tanítás folyt vagy éppen istentisztelet. Mindemellett még helyt adott a tanítóknak és a jegyzőnek is. Vagyis a községi élet zavartalan fejlődésének számtalan feltétele hiányzott még ekkor a településen. Ennélfogva a kötelezettségek számbavéte-

lével egyidejűleg a községi előljáróság megkezdte a feladatok végrehajtását. Elsők között mindjárt a telepésekre háruló terheket próbálták csökkenteni. Eljárt abban az ügyben, hogy a Pénzügyminisztérium engedélyezze a telepéseknek a megvásárolt földterület vételárának kisebb részletekben való törlesztését. Így született meg az a már említett szerződésmódosítás, amely lehetővé tette a törlesztés idejének nyolc évvel való meghosszabbítását. Ezáltal a holdankénti 12 forintos évi törlesztési részlet 8 forint 50 krajcárra csökkent.

A következőben megpróbálta a község orvosi ellátását megoldani. Ez azonban nem ment egyik napról a másikra. A település lélekszáma alapján orvost nem volt köteles tartani, hanem be kellett magát soroltatni a legközelebbi közegészségügyi körbe. Hosszas ügyintézés után 1885-ben a községet a tiszavárkonyi közegészségügyi körhöz csatolták. Igazán megnyugtató megoldást azonban ez nem jelentett. Az orvosnak ugyanis hetente egy alkalommal kellett a községben szolgálatot teljesítenie, ám mivel Várkonyból a Tiszán kellett átjönni, megjelenése mindig függvénye volt az időjárásnak. Jégzajlás, áradás idején például heteken át nem folytatott rendelőt a községben. Ilyenkor máshonnak kellett orvost hozni, ami nem kis költséget jelentett. Ráadásul a települést többször elérték a járványok is. 1892/93-ban az országos kolerajárvány idején például négy megbetegedés és két halálozás következett be a községben. A betegség terjedésének megakadályozása érdekében elégették a betegek ruháit, betiltották az élelmiszerek árusítását és 200 házanként egy fertőtlenítést végző személyt bíztak meg, aki két naponként a községtől kapott fertőtlenítőszerrel fertőtlenítette a házakat, az udvarokat és az utcákat. Saját orvosa azonban még ekkor sem volt a településnek. A községi orvosi állás rendszeresítése egészen 1905-ig váratott magára. Magánbábák viszont szinte a település születése pillanatától tevékenykedtek a lakosság körében. Sok esetben a kisebb nagyobb bajjal küzdő betegeket is ők látták el. A községi közegészségügyi bizottság jelölése alapján választott szülésznők sorában viszont Király Istvánné volt az első, aki 1885-ben már működött a településen.

Közben az előljáróság a kezdetektől nagy gondot fordított egy községi iskola megépítésére. A telepítvény Választmánya által indított gyűjtést tovább folytatta. A község központjában azonban csak 1888-ban kezdődött meg egy három tantermes iskola építése, amelynek építőanyagául felhasználták a telepítés során közcélra megkapott magtárépület bontásából származó anyagokat. Magának a községközpontnak a kialakítása 1887-ben kezdődött el. Ekkor mérették ki a községi és felekezeti célokat szolgáló beltelkeket, s alakították ki a főteret, az úgynevezett Piacteret. Közben 1886-ban megszerezték a hetivásár tartásának jogát is. A községközpont végleges képeinek kialakulása azonban még évekig váratott magára. A községi iskola Mátray Lajos kunszentmártoni

építőmester jóvoltából ugyan 1889. júniusában már készen volt, a községháza és a jegyzői lakás azonban csak 1894 októberére épült meg, a tér átellenes oldalain kimért egyházi telkeken pedig a római katolikus plébánia templom 1893-ban, a plébániai épületek 1905-ben, a református hitfelekezeti iskola, imaterem és lelkésztanítói lakás 1888-ban, a református templom pedig 1909-ben épült meg. 1889-ben azonban már szóltak a harangok a főtéren. A Piac-téren egymással szemben ugyanis álltak már a haranglábak. Járdák azonban még sem a községközpontban, sem máshol nem voltak. Csak 1899-ben terjesztette elő a jegyző a községi járdák építésének ügyét pótköltségvetés alapján. A képviselőtestület azonban úgy döntött, hogy nem épít járdákat. Mindössze a lakosságot kötelezték arra, hogy portájuk előtt esős időszakban alaposan homokozzák fel a járóhelyet, s a gödröket pedig folyamatosan egyengessék el. Természetesen kövezett utak sem voltak még a település területén. Amikor 1889-ben a Szolnokról Tiszaföldvárra vezető kőút ügye napirendre került, anyagiak hiányában az előjáróság pénzzel nem tudott hozzájárulni. Csak annyit tudott felajánlani, hogy az útépitést 30 igás nappal és 15 kézi nappal támogatni fogja.

Miközben formálódott az új település, 1898 áprilisában elfoglalta hivatalát az új vezetőség. A főbírói tisztelet most már Koncz Gáspár töltötte be, Murvai Sándor pedig másodbíró lett. A tanácsnokok sorába Mészáros Lajos, Kenyeres István és Vígh Ferenc kerültek. Pénztárnoknak Kenyeres Józsefet, közgyámnak Kiss Mihályt, jegyzőnek Csabai Lászlót választották. Az önkormányzati képviselők tagjai közé pedig Demény József, Csabai Imre, Szelindi Gábor, Kenyeres Ferenc, idős Demény Márton, Filemon Ignác, Tóth Albert, Tóth P. József, Megyesi József, Stokinger József és Ulmisch Mihály került. Az új vezetőség tovább folytatta elődei községépítő munkáját, s a századforduló táján a település arculata, működési rendje, szervezeti élete kezdett hasonlóná válni a vármegye nagymúltú településeiéhez. 1898-ban rögzítették a községi ügyek intézésének hivatalos óráit is. Eszerint nyári hónapokban 7 – 12 óra, illetve 15 – 18 óra között volt ügyfélfogadás, más időszakokban pedig 8 -12 óra és 14 – 18 óra között. A községi hadnagy a községházán lakott, s évi fizetése 110 forint volt. Az ügyvitelben, tájékoztatásban fontos szerepet betöltő kisbírónak 100 forintot fizettek évente.

A község költségvetésében egyébkén ebben az időben a bevételi oldalon az italmérségi jogból, a heti piac haszonbérbe adásából származó jövedelem, a községi korcsma bérletbe adásából keletkezett pénzek, a vadászati jog bérbe adásából nyert bevételek, s Dr. Gorove László földbirtokos közigazgatási hozzájárulása szerepeltek, mint jövedelmi források. Gorove 1899. január 1-jétől fizette a közigazgatási költségeket (évi 225 forint összegben), ugyanis Pusztá

Felső-Varsányt, ahol a birtoka helyezkedett el, ebben az évben csatolták a községhez. Az évenként elkészített költségvetés egyensúlyban tartása azonban nem tartozott akkor sem az egyszerű feladatok közé, a községnek ugyanis mindenkor sok kiadása volt. A kiadási oldalon például a következő tételek szerepeltek: illetékek, alkalmazottak fizetése (úgy mint: főbíró, másodbíró, jegyző, pénztárnok, közgyám, végrehajtó, halottkém, községi hadnagy, kisbíró, szülésznő, körorvos díja), a községháza fűtése, világítása, törvénykönyvek, szakkönyvek vásárlása, napidíjak, tanítói nyugdíjalap, tűz elleni biztosítás, ujoncozási költségek, kéményseprési díj, közfuvar, jegyzői nyugdíj alap, beszállásolási pótdó, általános adók, járványok elleni védekezés, községi szolgák ruházata, banki törlesztések, rendkívüli kiadások és egyéb előre nem látható kiadások. S miután 1895-től segédjegyzői állást is rendszeresítettek, az ő fizetése is terhelte a kiadási oldalt, illetve a szegények segélyezésére 1899-ben létrehozott „községi szegényalap” is. A szűkös anyagi lehetőségek között kitörési pontok nem nagyon mutatkoztak. Örülni kellett olyan kisebb bevételnek is, mint amikor 1889-ben a kastély melletti kertészház anyagát értékesíteni tudták, vagy amikor ugyancsak ebben az esztendőben a regálé jogért a község 18150 forintos $4\frac{1}{2}$ %-os kamatozó adómentes kártalanítási kötvényt kapott. A község nehéz pénzügyi helyzetét jól megvilágítja, hogy Pap Lajosné szülésznőnek 1899-ben 2 forintos béremelést sem tudtak adni, holott a szülésznő a szükséges műszerek beszerzéséről maga gondoskodott, s az évi fizetése mindössze 20 forint volt. Ugyanekkor a községi korcsma éves bérbeadásának kikiáltási összege 200 forint volt, melynek egynegyed részét előre ki kellett fizetni a bérlet várományosának.

A heti piac helypénzbeszedés összege csak 15 forint volt. A piaci helypénzbeszedés bérlője viszont arról panaszkodott, hogy a helyi piac gyéren látogatott, ezért haszonra nem számíthatott, s a bérleti díjat nem fizette időben a községnek. Csak melleleg jegyezzük meg Rákóczi összes terméke ekkoriban még Szolnokon adatott el, annak ellenére, hogy az eladókra óriási teherként nehezedett a szolnoki hídvám fizetése, (egy üres szekér után 43 forintot kellett fizetniük), s a helyi heti piacon – mert nem volt a településnek állatorvosa – még apró jószágot sem lehetett árulni. Így a piaci helypénz bérbe adása tényleg nem sokat tudott hozni a község javára. Mindazonáltal a község vezetősége újra meg újra a település fejlesztéséért szállt síkra. Az 1890-es évek végén például lépéseket tett a közrend hivatali szervezeteinek kiépítésére, a csendőrség felállítására. Éjjeli őröket már korábban is alkalmaztak. A képviselők egyikének 1899. augusztusi előterjesztése szerint azonban „a fiatalság annyira el van bizakodva, annyira garázda, hogy nem csak a közrend és közcsend van általa felforgatva, hanem a közbiztonság oly rossz, hogy magányos

emberek az esti órákban már élete kockáztatásával lehet csak az utcán járni. Mindenki tudja, hogy a legénységnek ezen garázda viselkedését a helybéli cselédség – éjjeli őrök, községi hadnagy – megfékezni nem tudja”, csendőrsre mindenképpen szükség lett volna. Az őrök felállításának jogát viszont sokáig nem tudták megszerezni. Annak ellenére sem, hogy a hatóságokhoz küldött kérelmekben szándékosan egyre sötétebb képet festettek a község közrendjéről. Persze az igazsághoz az is hozzátartozott, hogy egy-egy multság vagy összejövétel tényleg nem múlhatott el egy-két legény duhajkodása nélkül. S bizony a vagyontalan mezei munkások egyike-másika éjszakánként a lopástól sem riadt vissza. Ennélfogva az éjjeli őrök munkája egyre jobban felértékelődött, s 1902-ben a képviselőtestület megalkotta az őrökös szabályrendeletét is. E szerint a község belterületét, mint felügyelendő területet két részre osztották. A választóvonalat az iskola és a községház melletti utcák képezték. A két jelvényel, sípokkal és fegyverrel felszerelt éjjeli őr este a szolgálat megkezdése előtt a községházán jelentkezett, ahol a községi hadnagy ismertette velük, hogy melyik részben kell szolgálatot teljesíteniük. A beosztás szerint vagy a község nyugati részében, a „temetői részen”, vagy a keleti térségben, az úgynevezett „országúti részben” kellett őrködniük. Téli hónapokban este 18 órától reggel 6 óráig, máskor pedig este 20 órától reggel öt óráig. A községi hadnagy által vezényelt, s a tanácsnokok ellenőrzése mellett tevékenykedő őrök rendes díjazásban részesültek. Munkabérük fejé-
ként évi 60-80 forint között mozgott. Természetesen az önkormányzat csak jó magaviseletű, kifogástalan erkölcsi életű embereket fogadott fel, s előnybe részesítette a katonaviselt személyeket. Nagyobb horderejű esetek elkerülése céljából éjszakánként csendőrségi őrjárat is megjelent a községben.

Az őrjárat Vezensenyből érkezett a Tiszán át ladikkal. Lovaik szénáztatása a községi pénztár terhére történt. Rossz idő esetén azonban az őrjárat megjelenése éppúgy akadályoztatva volt, mint a körorvosé. Többek között ezért is vált egyre sürgetőbbé egy közforgalmi komp létesítése a Tiszán.

A komp gondolata 1900-ban vetődött fel először, azonban a folyami átjáróhoz vezető út még 1902 tavaszán sem volt kijelölve. A képviselőtestület anyagi eszközök hiányában csak 1904 őszén tudott érdemben dönteni ebben a kérdésben. Akkor vállalta fel, hogy a komphoz vezető út kialakítási költségeinek egynegyed részét felvállalja. Így hosszas vajúdas után 1905-ben a vármegyei alispán 15357/905. szám alatt kiadta a komp üzembehelyezési engedélyét. Ennélfogva 1906. tavaszán, amikor az időjárás lehetővé tette, megindult a kompjárat a község és Tiszavárkony között. Vezensenyel 1893 óta gyalogrév kötötte össze.

A gyalogréven közlekedő csónak személyforgalmat bonyolított. 1905-ben

egyébként a községet sikerült besoroltni a Tiszaföldvár székhellyel rendszerezett körállatorvosi körzetbe is. Ezáltal a jellegzetesen agrárius vonásokkal rendelkező község előnyösebb helyzetbe került, mert a szabályrendelet értelmében a körállatorvos díjtalanul elvégezte a helyi állategészségügyi feladatokat (például sertést és egyéb apróbb jószágot most már a helyi piacon is lehetett értékesíteni, mert az állatorvos közreműködött a heti piacon is), s járvány idején szintén díjmentesen intézkedett. Magánszemélyek állatállományát természetesen fizetség ellenében látta el, aszerint hogy saját lakásánál vagy kiszállással, nappal vagy éjszaka végezte le a munkát, szabta meg a fizetendő összeget, illetve azt is beszámította, hogy éppen milyen típusú feladatot kellett elvégeznie. Miután ekkor már Alsó Varsány is a községhez tartozott, a település összterülete 5103 katasztrális hold volt.

A kicsinek már egyáltalán nem mondható község (a telepítés idején attól tartottak a hatóságok, hogy a vármegye legkisebb községe alakulhat ki, a kicsinység minden életképtelenségével) a XX. század első éveiben már jól bejárt utakon járta a maga minden napjait. Gyakorlatilag egyetlen nagy feladat megoldása váratott még magára, a telekkönyvezés. Tulajdonképpen húsz év telt el a telepítéstől számítva, amikor 1901-ben megszületett a Pénzügyminisztérium 82446. számú rendelete, amelynek alapján a telekkönyvi betétszerkesztést megelőzően megkezdődhetett a község határának mérnöki helyszínelése és nyilvántartása. Valójában azonban csak 1902 májusában érkeztek meg a községbe a mérnökök, segédmérnökök, s ekkor vette kezdetét az a nagy munka, amelynek révén megerősítették a község létalapja. A helyszínelési munkálatok összköltsége 636 korona 42 fillér kiadást jelentett a település számára. A mérnökök elszállásolásáról és a munkavégzés zavartalanságáról a képviselőtestület gondoskodott. Medgyesi Józsefnél és Kovács Antal házában bútorozott szobákat béreltek számukra, melléjük pedig a munkát segítő a községi hadnagyot rendelték ki. A hadnagy mindemellett elvégezte a szokásos feladatait is: az adóíveket széthordta a faluban, beosztotta az éjjeliőröket, megszervezte a közmunkákat, gondja volt a doboltatásra és gondoskodott a községháza takarításáról.

1902 augusztusában megérkezett a községbe a kateszteri becsló biztos is. Őt a község jegyzőjénél szállásolták el. Bizalmi emberként melléje Demény József képviselőt és Murvay Sándor tanácsosokat rendelték. Szeptemberben a Helyszínelési Felügyelőség javaslatára megrendelték a Kateszteri Telekkönyvet, s innentől már a betétszerkesztési munkákra helyeződött a hangsúly. A Kateszteri Betétszerkesztő Bizottság azonban csak a következő esztendő tavaszán jelent meg a községben. A bizottság tagjai Dr. Luchkovicz Gábor bíró, Szabó Vilmos számvevő és Dr. Bathó Elek királyi kincstári ügyész volt.

A bírónak a községi jegyzőnél biztosítottak lakást, s a hivatalnokok mellé napi 1 korona 2 filléres fejenkénti napidíjjal bizalmi emberekként Demény Józsefet, Murvay Sándort és Medgyesi Ferencet állították.

A betétszerkesztési munkák akadálytalan lebonyolítása érdekében küldönci feladatokkal a községi hadnagyot bízták meg. A határjáráshoz szükséges fuvarokat Barhács Menyhért végezte naponta 3 korona fuvardíj ellenében. A telekkönyvezés során az egyes ingatlant terhelő tartozásokat a Földművelésügyi Minisztérium által kiküldött számvevő, illetve a Kincstári Jóságigazgatóság képviselőjében jelen levő királyi kincstári ügyész állapította meg. Miután a számvevő és a kincstári ügyész elvégezte munkáját, maga a telekkönyvezés következett. A község és az egyes családok javára nagy hatással bíró feladatot Zára József telekkönyvvezető végezte el. A nagyszabású munka 1903 augusztusában fejeződött be. Előtte néhány nappal, augusztus 15-én, a képviselőtestület így fogalmazott: „A betétszerkesztő bizottság egy pár nap múlva működését teljesen befejezi. Miután községünk létalapja ezen munkálatok befejezésével megerősítettik, s az egyes embereknek sok nélkülözés és fáradtságos munka árán megszerzett ingatlana telekkönyvileg tulajdonába megy át, javasoljuk, hogy a község fejlődésére és egyesek javára nagy kihatással bíró munkálatokat önzetlenül, tudásukkal s fáradtságos munkájukkal végző közreműködőknek hálás köszönetünket fejezzük ki. De mindenekelőtt a képviselőtestület mély háláját nyilvánítja a nagyméltóságú Földművelésügyi Minisztériumnak, mint községünk megalapítójának. Hála telt szívvel emlékezik meg, s köszöni meg a község telepítése, és az 1881 óta községünk fejlesztése érdekében tett intézkedéseit... s mély alázattal kéri továbbra is jóakarátú támogatását...”

A telekkönyvezés befejezésével a törlesztéses kincstári telepítmény gyakorlatilag a rendes községek sorába lépett. Ettől kezdve születésnapját akár több időponthoz is köthette volna. Először is köthette volna 1880. augusztus 8-hoz, amikor az ideiglenes adásvételi szerződéseket megkötötték, s megkezdődött a parcellázás. Másodsor: kapcsolhatta volna 1881. október 1-jéhez, amikor a telepések megkezdték az ingatlanok tényleges átvételét. Harmadszor: születésnapjának tekinthette volna az 1883. esztendő, amikor önálló községgé vált. Negyedszer: számolhatta volna éveit 1901-től, amikor hivatalosan Rákóczifalva nevet kapott. És ötödször: ünnepelhette volna születését 1903 augusztusában is, amikor végérvényesen kinőtt a törlesztéses kincstári telepítmény állapotból. Az előbb Rákóczi majd Rákóczifalva nevű település azonban nem ünnepelte önmagát, még nem választott születésnapot. Nem visszafelé nézett, hanem küzdött a jelen gondjaival. Mert a születés elhúzódó folyamatában a lakosságnak mindig kijutott a bajból is.

A már említett 1892/93. évi kolerajárvány előtt, 1888-ban a pusztító hatá-
sú zöldségriogatta őket. 1905-ben pedig a község határának egy részét a jég
verte el, másik részét meg az aszály sújtotta oly mértékben, hogy a lakosság
élelmezése került veszélybe. A küzdelmes hétköznapi sorába csak ritkán
ékelődött egy-egy ünnep. Ilyen volt például 1896. május 9-én a honalapítás
ezeréves évfordulója tiszteletére rendezett községi ünnepély, amely az isko-
lások Tisza parti majálisával folytatódott. Vagy az 1898. április 11-i rendez-
vény, amikor az 1848-as áprilisi törvények szentesítésének 50. évfordulójára
emlékeztek. Ugyanebben az évben gyásközgyűlésen adóztak Erzsébet kirá-
lyné emlékének. Ám mindezek mellett a legfényesebben sikerült ünnepe-
ség 1906. október 26-án zajlott. A község ekkor ünnepelte meg fennállásának
25. évfordulóját, s ekkor róttá le kegyeletét II. Rákóczi Ferenc iránt, akinek
hamvait Törökországból ekkoriban hozták magyar földre. A képviselőtestület
díszközgyűlésén, amelyet a község háza zsúfolásig megtelt tanácstermében
tartottak, több jeles személyiség is megjelent. A vendégek sorába foglalt he-
lyet: Fejér Miklós nyugalmazott államtitkár, Dr. Gorove László országgyű-
lési képviselő, Szolnok vármegye örökös törvényhatósági bizottsági tagja,
Dr. Benkó Albert vármegyei főispán, Goszthony Sándor vármegyei jegyző,
Busa Ákos járási főszolgabíró, Szénásy Lajos tb. főszolgabíró, Fáy József,
Borbély György, Baghy Béla, Dr. Kiss Ernő földbirtokosok, Eötvös Károly
királyi tanfelügyelő, Bogárdy Antal tollnok valamint Fejér Miklósné, Dr.
Gorove Lászlóné született Fáy Vilma. A díszközgyűlés szónoka Dr. Gorove
László volt, a község 25 éves történetét pedig Csaba László községi jegyző
ismertette. A közgyűlést követően az állami elemi iskola gondnoksági tagok
ünnepélyes eskütételére került sor az iskolában. A községet gyarapító buz-
galom ugyanis 1906-ra elérte, hogy iskolája állami fenntartásba menjen át.
Felismerték, hogy egy fejlődésben lévő település számtalan gondja mellett,
képtelenek kellő áldozatra a tanügy területén. Megtörtént azonban az is, hogy
a községet gyarapító buzgalom balul ütött ki. Erre példaként leginkább a Rá-
kóczi-kastély lebontását említhetjük. 1892-ben ugyanis a képviselőtestület
úgy határozott, hogy a kastélyszerű épületet elbontja, s anyagából a község
központjában felépítteti a község házát és a jegyzői lakást. Az elhatározást tett
is követte. 1893-ban beszerezték a két leendő épület tervrajzát, majd 10000
forint kölcsönt vettek fel, s Kocsis Antal kunszentmártoni és Gerzsi Lajos
helyi építőmester jóvoltából elkezdődött az építkezés. Ahhoz azonban, hogy
hitelből fizetni tudják az építkezést, a községnek alapanyagot is biztosítani
kellott a mesterek munkájához. A kastélyszerű épület „termetes kövei” éppen
kapóra jöttek, annak ellenére, hogy 1891-ben Thaly Kálmán felhívta a figyelm-
et az épület jelentőségére.

Thaly Kálmán, a szépírással és történeti kutatásokkal egyaránt foglalkozó író, társaival gr. Zichy Jenővel és Szendrey Jánossal, a Magyar Történelmi Társulat kiküldöttjeként 1891-ben járt Rákócziiban. Hajdú Sándor vármegyei alispán megkeresése alapján helyszíni szemle alapján társaival együtt ő készítette azt a leírást, amely a kastély értékére kellett volna irányítsa a községbeliek figyelmét. Az 1891. június 9-i helyszínelést követően ugyanis június 10-én kelt jelentésükben a következőket írták: „Az egész épület mindenütt a leggon- dosabban áttanulmányozván több helyen téglákat is vétettünk ki a falakból. Találtunk egy téglát 1784. évszámmal, egyet a királyi kamarai kétféjű sassal és 1760. évszámmal. Találtunk továbbá egy faragott követ 1804. és egy má- sikat „A Blagovich 1821” felirattal. Legbecsesebb volt azonban reánk nézve kutatási célunk szempontjából egy faragott kő, melybe 1706-i évszám van belevésve egykori számjegyekkel. Mindezek alapján véleményünk az, hogy ezen kastélyszerű épületet stylja szerint is II. Rákóczi Ferenc építtethette ... Valószínű, hogy a nagy faragott kőlapok az ugyancsak Rákóczi által 1706- ban lebontatott szomszédos szolnoki vár bástyáiból hordattak ide és rakattak be...” Thaly Kálmánék megállapításaira azonban a nagy elhatározások idején nem figyelt, vagy nem figyelhetett az előljáróság. Így a jóakarató ügybuzga- lom elsodorta az épületet, pe- dig az a telepítményesek házai közül kiemelkedve szemnek is tetszetős látvány lehetett. Hi- szen ugyancsak Thalyék ezt írták róla: „... az épület Rákó- czi község végén, egy jókora emelkedésű halmon áll, mely- ről az egész sík vidék messzire áttekinthető. Magasföldszintes épület, kettős homlokzattal, és egyik oldalán tornáccal, a másikon kiugró fedett elő- csarnokkal... Az egész épület építési anyaga téglá, köröskö- rül azonban a fal másfél mé- ter magas faragott kőlapokkal van borítva. A vastagfalú épü- let szobái kivétel nélkül mind bolthajtásosak, s körül stucco párkányzattal bírnak. Az abla-

Barokk oszlopfő és oszlop-alapzat a Rákóczi-kastélyról

kok külső építményei meg barokkstylúiek.”

Hám László 1889. február 23-i feljegyzése pedig így őrizte meg az épület képét: „Kastély hossza 15 öl, szélessége 6 öl, alapterülete kívül 90 négyszög-öl, falvastagsága fél öl, belvilága 70 négyszögöl. Tíz szoba van benne.”

A kastély, amely ott állhatott, ahol az észak-dél irányban futó homokvonalat a Bivalytó lezárta, a bontás idején ugyan már megviselt állapotban lehetett – a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1891. június 11-i száma ugyanis így írt róla: „Ha Rákóczi község vagyoni viszonyai megengedik, nagyon ajánlatos volna, hogy a már roskadozó félben lévő kastély hozzattassék rendbe...”

Mindazonáltal inkább menteni illet volna, mint elbontani, ám sorsa mégis beteljesedett. 1906-ban már csak egy epigramma, melyet Eötvös Károly Lajos királyi tanfelügyelő írt, hirdette az emlékét ekképpen:

„Várpalotád romját ide hoztuk, s vár leve újra:

A népiskola most, nemzeti bástya fokunk.

Zászlód leng ormán, s szellemed ül diadalmat,

Míg e falak közt él, gyermekünk serege.”

Tulajdonképpen a versike az állami iskola falába helyezendő márványtáblára került volna. Ám 1906-ban csak a határozat született meg az emléktábla állításáról. Mint ahogyan arról is, hogy Rákóczi fejedelem emlékére megépítik a Rákóczi kútja-nak nevezendő ártézikutat, amelynek építményét a fejedelemről készített bronzdombormű fogja díszíteni Dr. Gorove László költségei alapján. Csupáncsak az asszonyok kezdtek hozzá a Rákóczi lobogója elkészítéséhez, és az 1000 koronás Rákóczi alapítvány kezdte meg működését. Mindazonáltal a negyedszázados fennállás alkalmából rendezett ünnepség alkalmas volt arra, hogy a község szembesüljön a megtett út történéseivel, és szégyenkezés nélkül megállapítsa: „Huszonöt év egy község életében elenyészően csekély, de községünkre mégis nagy, mert az anyagiakért való folytonos küzdelemben is lépést kellett tartanunk vármegyénk régebbi községeivel, s örömünkre szolgál azon tudat, hogy alul nem maradtunk.”

A vármegye régebbi községeivel való lépéstartás eredményezte aztán többek között, hogy a fiatal település maga is képes lett egy újabb település alapjait lerakni. Az 1920-as években lebonyolított földreform idején ugyanis a mai Rákócziújfalu születéséhez járult hozzá. Az történt ugyanis, hogy az 1920. évi XXIX. tc. értelmében a földnélküliek földhöz juttatásával, házhelyek kialakításával és kishaszonbérletek kiosztásával foglalkozó Országos Földbirtokrendező Bizottság tevékenysége Rákócziújfaluára is kiterjedt. A vármegye nagybirtokos övezetébe tartozó településen a kormányzat felhívását követően 248 igénylő jelentkezett házhelyre és 512 fő kishaszonbérletre.

A házhelyek kijelölésekor a Földrendező Bizottság két szempontot követett (a földigénylő házhelyeiket a kapott föld közelében kapták meg, illetve a község belső képét, fejlődési rendjét nem zavarták meg), s ennek következtében a házhelyeket a Szolnok-Tiszaöldvár közötti kőút mellett mérték ki, ami Rákóczifalva-Újtelep kialakulásához vezetett. Aztán 1949-ben Újtelep, Alsó-Varsány pusztá, Csillag major és a Tiszahajlati tanyák egyesítésével született meg egy új nagyközség, amely a Rákócziújfalú nevet kapta. Az új település önállósodása érdekében 1949. április 28-án helyszíni bizottsági eljárás vette kezdetét Rákóczifalván. A bizottság, amelynek tagjai a belügyminisztériumi titkár és a számvevőségi főtanácsos, valamint a Földművelésügyi Minisztérium osztálytanácsosa, az Építési és Közlekedési Minisztérium műszaki tanácsosa, az Államtudományi Intézet munkatársa és a Megyei Földhivatal műszaki főtanácsosa voltak, illetve Rákóczifalva hét képviselője, rögzítette az önállósodó település határvonalát az alábbiak szerint: „Az anyaközségtől elválasztó határvonal kiindulási pontja keleten Kengyelpart-Gorove dűlőút kereszteződési pontja. Innen nyugati irányba megy a határ körülbelül 350 m-t, majd az első dűlőúton délnek fordul és halad körülbelül 900 m-t. Innen derékszögben folytatódik a dűlőúton, majd ennek folytatásában nyugati irányban a műútig halad. Ettől a ponttól egyenesen délnyugati irányban folytatódik és csatlakozik az erdőparti dűlőúthoz, (amely a volt Somsich-fele halad) egészen az északnyugati fordulóig. Attól a ponttól délkelet irányba fordul a határ, körülbelül párhuzamosan a műúttal, a 89 mp-on áthaladva az erdő keleti szélén folytatódva éri el a Tisza folyó partját.”

Ez a határmegosztás aztán kisebb kiigazításokkal 1951-ben véglegesült. Természetesen az új nagyközség megszületésekor az engedélyezett alkalmazottakat (vezetőjegyzőt, irodavezetőt és hivatalsegédet) is az anyaközségből vonták el, illetve az önállóvá lett település szerény anyagi helyzete miatt a postai szolgáltatást és az orvosi ellátást is éveken át Rákóczifalva biztosította. Vagyis Rákóczifalvát társadalmi és településszerveződési energiája alapítása után alig háromnegyed évszázaddal alkalmassá tette arra, hogy maga is kibocsájtó anyaközségi szerepet vállaljon fel. Nyilván ez azt jelenti, hogy történelmében akadt tilalomrontás, civakodás is elegendő, de volt tenniakarás és élniakarás is. S ezen utóbbiak felül licitálták az előbbieket, és a túlélés képessége, a jövőt építés akarata határozták meg a sorsát.

BIRTOKLEVÉL

AMELY AZ EDEGRENES NEMZETI KORMÁNYSNAK
A NAGYBIRTOKRENDSZER MEGSZÜNTETÉSÉRŐL
ÉS A FÖLDMŰVES NPP FÖLDHÖZJUTTATÁSARÓL
SZÓLÓ 600/1945 M. E. SZÁMÚ DEKRETNEN,
1945 MÁRCIUS 15-ÉN KÉLT RENDELET ALAPJÁN
ALÁÍTTATOTT KIADÁSRA

Rákóczi István község Földhivatali Bizottsága
Rákóczi István községben *Rákóczi István* déltében
Eszaki számon az alábbi helyen:

kat. föld egyezőleg kiterjedésű föld ingatlan

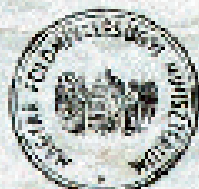
Rákóczi István lakos birtokába adja.

Jelen birtoklevél tanúsítja a birtokszerező azon jogát,
hogy a nemzeti által adott ingatlan háború után birtokolja.

Közteljesen az az ő maga és az egész nemzeti felelősségét szolgáló
módon gazdálkodni és a rendelkezésén álló felbecsültek betartani.

A birtoklevél a juttatott ingatlan tényleges tulajdonjogának meg-
szerezésére is szolgál.

Kelt *Rákóczi István* 1945. évi március 15.

Magyar István

Földhivatali elnök

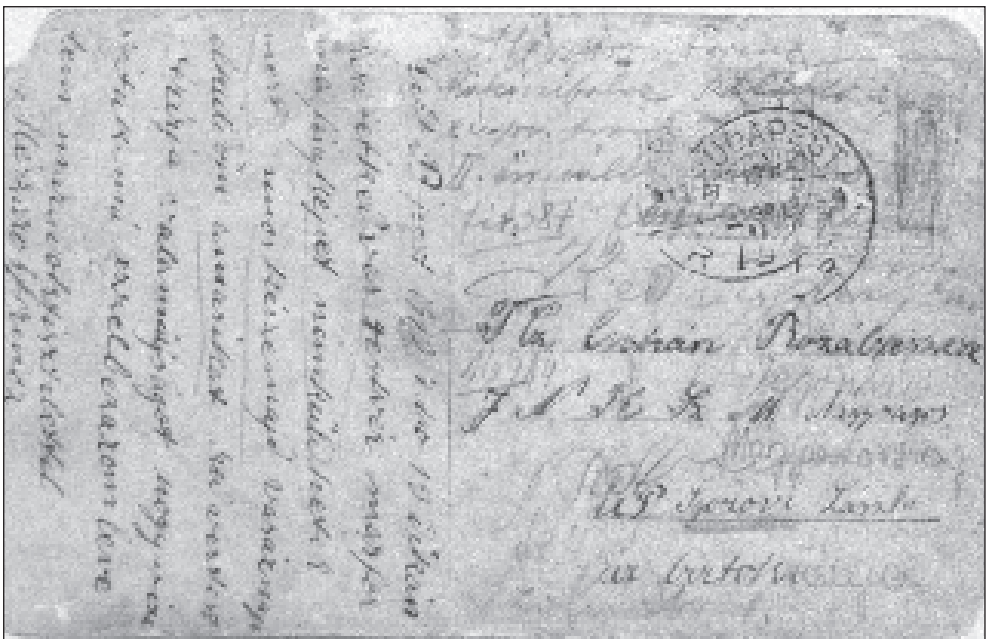
Rákóczi István

Községi Földhivatali Bizottság elnöke

Birtoklevél 1945-ből Rákóczi falván

Rákóczifalváról bevonult katonák az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében 1911-ben

Mészáros Ferenc levele 1912-ből

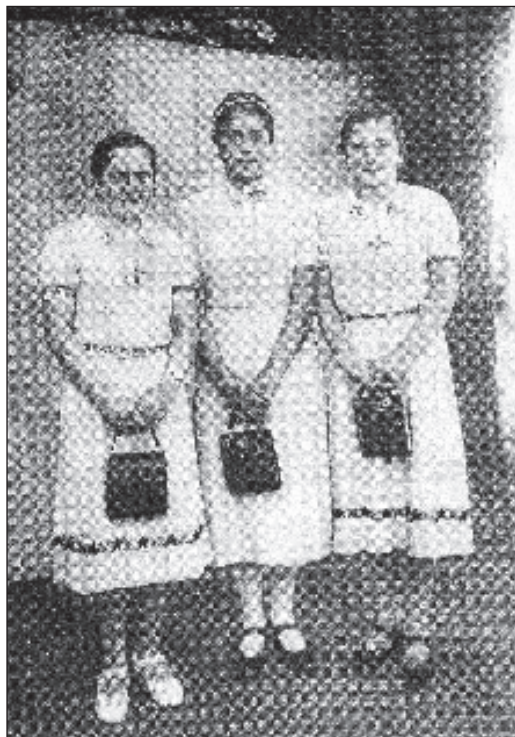

Szüreti bál volt

*Tápai Károlyné
Ondok Terézia*

*Juhász Józsefné
Vetor Julianna*

*Hornják Ferencné
Adorján Irén*

Koszorúslányok az 1940-es években

Tápai Gyula

Esküvő Rákóczi falván a két világháború között

Tápai Károly

Szoros kapun, keskeny úton

Azon az őszi napon, amikor 1881. október 1-jén a települők megkezdték a földingatlanok tényleges átvételét, még nem lehetett tudni, milyen arculatú vallási élet formálódik a telepítvényes pusztán. Csupán csak azt lehetett sejteni, hogy az igazi boldogság útja errefelé is keskeny lesz és rögös, s jövőt remélni csak Isten oltalmazó karjai védelmében lehetséges akár római katolikus vagy református, netán ágostai hitvallású is legyen az emberfia. Éppen ezért a telepések fészekrakásával párhuzamosan a hitélet is bontogatni kezdte szárnyait.

A római katolikus híveket a kezdeti időkben Hám László kántortanító próbálta összefogni. Őt 1882. október 1-jével választotta meg a községi iskola tanítójának, s a kezdetektől részt vett a római katolikus hitélet formálásában. A telepítvényre kerülésekor mindössze huszonhat esztendő volt, s fiatalsga minden erejével átadta magát a szolgálatnak. A tanítás mellett vezette a gyülekezeti éneklést, evangéliumot olvasott, előimádkozott és temetési szolgálatot végzett, s tartotta a kapcsolatot a szolnoki Szent Ferenc rend papjaival, hiszen a telepések lelki gondozását ők látták el. Vasárnap és ünnepnapokon ők celebrálták a szentmiséket is a Rákóczi-kastély egyik termében, ahol egyébként Hám László irányításával a „községi iskola” működött. A szolnoki atyák különben már a XVIII. században is gondozói voltak a térség népességének. Az 1781. évi Canonica Visitatio például Felső- vagy Tisza Varsányt a filiák között tüntette fel. A lelki építkezést azonban akkor is, és a telepítést követően is, nagyon megnehezítette, hogy nem laktak helyben a papok. Ezért Karkecz Alajos házfőnök a kezdetektől fogva azt szorgalmazta, hogy a hitélet gyakorlásának helyi intézményrendszere minél előbb kialakuljon a telepítvényen. A római katolikus betelepülők számbeli gyarapodása is egyre sürgetőbbé tette ezt a feladatot. A telepések lélekszáma ugyanis rohamosan nőtt (a telep megszállásakor 601 fő, 1882-ben 1097 fő, 1884-ben 1133 fő), s a lakosság vallási hovatartozása alapján a római katolikusok javára billent a mérleg. 1883 őszén, a Rákóczi-i Protestánc Leányegyház megalakulásakor például a református atyafiak, némi túlzással, a saját gyülekezetüknél (288 fő volt ekkor a protestánsok száma) négyszerte nagyobb katolikus tengerről beszéltek. Valójában a római katolikusság túlsúlya tényleg jellemzővé vált, s ez a sajátosság a lakosság vallási összetételét tekintve a továbbiakban is megmaradt. Mindazonáltal a katolikusság eklézsiát gyarapító buzgalma csak 1885-ben lépett a tettek mezejére. 1885. február 22-én Zana Ágoston helybeli

atyafi javaslatára Kis M. Mihály, a település főbírája összehívott egy gyűlést, ahol hosszas eszmecsere után követően a katolikus hívek ügyeinek felkarolására megalakítottak egy 12 fős bizottságot. A bizottság vezetője, lelkeselnöke, Kudelka Menyhért szolnoki helyettes plébános lett, tagjaivá pedig Kis M. Mihály községi főbíró, Demény Márton községi tanácsost, Medgyessy Ferenc községi bírót, Zana Ágoston iskolaszéki elnököt, Csabai Imre, L. Komár József, ifj. Bakos István, Nagy Balázs, Hám László iskolaszéki tagokat, továbbá Kenyeres József községi tanácsost és idősb Aszódi Mátyást választották. A római katolikus egyházi bizottság – a hívek csak 12-es bizottságként emlegették – első legfontosabb feladatuként a templomépítés lehetőségének megteremtését tűzte maga elé. A templom építéséig azonban hosszú út vezetett. Mindenekelőtt meg kellett teremteni az anyagi eszközöket. A hitközség anyagi alapjai viszont csak nehezen formálódtak. A telepítéskor ugyan gondoltak az egyházakra is, kihasítottak 20 hold földet (1200 négyszögölével holdanként), de 1885 elején a föld hasznát a község élvezte, s még az sem dőlt el, hogy egyik-egyik egyház a 20 holdból milyen arányban részesedik. Nem történt meg a település központjának, az úgynevezett Piactérnek a felosztása sem, vagyis az építkezéshez szükséges beltelek nem volt még kimérve. Így egyelőre a templomalap gyűjtése mellett határoztak. 1886 júliusában Nagy Balázs irányítása mellett meg is kezdték az adománykérő kérvények kibocsájtását.

Az adományok azonban csak vékony erecskéken csordogáltak. Csupán 1889 elejére jutottak odáig, hogy ha nem is templom, de egy imaház építé-

A Rákóczi-kastélyból származó Mária szobor

sének költségvetési tervét elkészíttessék. A tervet Pápai Mihály építőmester terjesztette a bizottság elé. Anyagszükségletként 32000 téglát, 22000 vályogot, 60 métermázsa meszet irányzott elő. Ezen kívül 2089 forint 59 krajcár készpénz fedezetet és a fuvar költségek biztosítását kérte. A tervet némi módosítással elfogadta a bizottság és jóváhagyás céljából továbbította az egyházi elöljárósághoz. Az építkezés azonban nem kezdődhetett el, mert nem volt meg a teljes pénzügyi fedezet. A gyűjtést tehát tovább kellett folytatni.

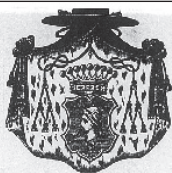
Közben 1890-ben új bizottságot kellett felállítani, mert az előbbi tagok közül többen elköltöztek vagy meghaltak. Az új testület nagyobb létszámmal kezdte meg a munkát. Tagjai sorába Bakos István, Kenyeres József, Komár József, idős Demény Márton, Aszódi Imre, Csabai Imre, Kis M. Mihály, Seres Kálmán, Hám László, Kis Sándor, Árvai János, Zaymusz Illés, Borky Ignác, Konc Gáspár, Bugyi Mihály, Stochinger József, Filemon Ignác, Csabai István kerültek. Mivel hat esztendőre választották meg őket, ennek a bizottságnak adatott meg, hogy bábáskodjék a templom megépítésénél.

1890 decemberében az imaház építésének költségei már együtt voltak – maga a megyés püspök is bérmálási körútja során 1000 forintot adományozott -, de mégsem kezdték el az építkezést, hanem a pénzből templomalapot létesítettek. Templomépítésre azonban még nem volt elegendő a pénz. Végül is Schuszter Constantin váci megyés püspök talált áthidaló megoldást. 11050 forintot átengedett a rákóczi falvi templom megépítésére azzal a meghagyással, hogy a hitközség köteles a kapott pénzt 20 éven át 500 forintos évi részletekben visszafizetni a káptalani pénztárba. A főpásztor áldozatkészségét követően Mátrai Lajos kunszentmártoni építőmester tervei alapján 1893 tavaszán elkezdődhetett az építkezés. Az észak-déli tájolású épületet egyelőre sekrestye nélkül egyhajósra formálták. Nyugati falába a kor szokásainak megfelelően az építési okiratot helyezték el, illetve néhány korabeli pénzérmét. Az egykori falusi barokk templomok szerény eklektikus utánzataként emelt épület védőszentje Szűz Mária lett. A hitközség nagy örömeire megépített templomot Jung János suffraganeus püspök 1893. november 19-én fel is szentelte. Mérföldkő volt ez a fiatal település katolikussága életében, de a gondjaik továbbra sem oldódtak meg. A hívek lelki gondozását ugyanis továbbra is a szolnoki atyák végezték. S helyben lakó lelkész nem lévén a késő őszi és téli időszakban a járhatatlan utak és az időjárás kiszámíthatatlansága szinte gátat emeltek a hívek és a lelkiatyák közé. Rossz idő esetén még az is megtörtént, hogy számosan a szentségek nélkül múltak ki az élők világából, bár a szolnoki papok igyekezetében nem volt semmi kivetnivaló. A templomépítés évében kötött egyezés értelmében a hitközség évi 360 forinttal honorálta a lelkészi szolgálatokat, s földjének haszonélvezetét is átengedte a

Szent Ferenc rend szolnoki házának.

Igaz az egyházi gondozás (esketés, keresztelés, gyónás) ügyében nem kellett ezentúl Szolnokra menni a híveknek, mégis egyre jobban vágyta a hitközség az önálló lelkészség megteremtését. Amíg azonban odáig eljutott több kisebb, de jelentéktelennek egyáltalán nem nevezhető feladatot kellett megoldania.

Az 1890-es évek elején például kiderült, hogy a gyülekezet létszámához képest meglehetősen kicsi az a terület, amelyet római katolikus temetőnek jelöltek ki a telepítés idején. Ezért be kellett vezetni a sírhelymegváltást, hogy az így befolyt jövedelem alapját képezhesse a majdani új temető megvásárlási árának. Közben a híveket is össze kellett írni, hiszen az egyházi élet működése a párbér kivetését indokolta. A párbér beszédese azonban nem ment könnyen. Nem egyszer a községi előljáróság hatósági intézkedését volt kénytelen igénybe venni a bizottság a hátralékosokkal szemben. Mindazonáltal az 1900-as évek elején elérkezettnek látták az időt az önálló lelkészség megteremtésére. 1903. augusztus 9-én Lévai Mihály apátplébános, szolnoki kerületi esperes, elnökletével a hívek közgyűlésén már a lelkészség ügyét tárgyalták. Nagy jelentőségű esemény volt ez a hitközség életében, hiszen sok küszködés után eljutott oda, hogy fel tudta vállalni a helyben lakó lelkész javadalmazását. A megyés püspök elé terjesztett adatok szerint a leendő lelképásztor számára évenként 1600 korona törzsfizetést, 10 métermázsza tűzifát, rendes lakást és a 10 hold föld haszonélvezetét ígérték. Továbbá vállalták a kántor évi 300 koronás és a harangozó évi 200 koronás törzsfizetését. Noha lassanként minden feltétel megvalósulni látszott a helyben lakó lelképásztor megjelenéséig még majdnem egy esztendő kellett várni. A canonica visitationális egyezménynek előbb végig kellett járnia az egyházi előljáróság hivatalait, majd kihirdették a pályázatot, s végül 1904. június 19-én Mihálovits Ernő kiskunfélegyházi újtemplomi káplán személyében kineveztetett Rákóczifalva első helyben lakó római katolikus lelképásztorra. A római katolikus népesség általános öröme Mihálovits Ernő július 3-án el is foglalta állását. Jövedele tiszteletére a hívek gyönyörűen feldíszítették a templomot, diadalkaput emeltek a Katolikus Kör előtt, sőt több házat is felvirágoztak. Az örömteli napon az új lelkész Dr. Gorove László földbirtokos négyes fogatán érkezett Lévai Mihály esperessel együtt. A gyülekezet egészen a temető laposáig elébe ment az érkezőknek, s Csaba László főjegyző köszöntötte őket. A templomajtóban Hám László üdvözölte őket, majd kezdetét vette az ünnepélyes szentmise. Templomozás után a községi előljáróság és a 12-es bizottság tisztelgése következett. A magasztos ünnepséget a dolgozós hétköznapok követték, s Mihálovits Ernő legjobb tudásával állt a feladatok elé. Emberként és lelképásztorként egyaránt

CAROLUS EMMANUEL
E COMITIBUS CSÁKY DE KÖRÖSSZEG ET ADORJÁN
 DEI MISERATIONE ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA
SANCTAE VACIENSIVM ECCLESIAE EPISCOPUS.

Dilecto Nobis in Christo Agnovisti
Ernesto Mihalovits
benigne nominato Parocho

Salutem in Christo Iesu sempiternam!

Quum divinus Magister delectos Apostolos ad opus Evangelii, ad fundandam regendamque Ecclesiam suam deputaret, eosdem divinae missionis suae radicataeque ibidem auctoritatis consortes fecit, dicens: „Sicut misit me Pater, et ego mitto Vos.“ Unde nec Paulus, teste propria confessione, verbum ad lucrandam gentium fidem praedicare potuisset, nisi ad opus Evangelii et dispensationem Mysteriorum Dei per eos, qui primaevae missionis consenserunt participes, deputatus fuisset.

Hinc de necessitate missionis evangelicae doctrinae, Patrum etiam observantia custoditae, insistendo. Te Dilecte in Christo Filii post receptum a Te solum juramentum, quod Nobis, Futuris Nostris Successoribus, Vicaris item tum Episcopali, tum Capitularibus, ac Ecclesiae *Rakoczfalva* honoribus *S. Romani B. M. A.* dicatae et *liberae episcopali collationi* obnoxiae fidelis eris; obedientiam et reverentiam debitam exhibebis; item quod in spiritualibus et temporalibus bene ac laudabiliter deservies, onera Ecclesiae parochialis debite feres et supportabis; jura Ecclesiae pro posse manutenebis et defendes; nihilque, quod ad Ecclesiam pertinet, abalienabis; sed potius abalienata ad jus et proprietatem Ecclesiae tuae reduces et reduci procurabis; item quod Ecclesiam parochialem sine obtenta a Nobis, Successoribusque Nostris licentia non permulabis, neque deseres in qualitate parochi ad regendam Ecclesiam *Rakoczfalva* ~~per~~ *neocrectam* ~~per~~ *Episcopi Nostri in vacante*

~~per~~ *neocrectam*, gregemque ejatam Christi fidelium doctrina, Sacramentorum administratione, et bono exemplo pasendum, pro competente Nobis ex institutione divina derivata auctoritate mitimus, in eam canonice institimus, et confirmamus, praesentes legitimae tuae missionis et canonicae institutionis testimoniales Litteras (coram populo fidei, ad cultum divinum congregato, per VADiacum perlegendas) extrodamus; volumus, ut in realem ejusdem parochiae pertinentiarum illius ac cunctorum beneficiorum et emolumentorum possessionem vigore praesentium per *Michaellem Levay* *VADiacum et Abbatem Parochum (Abbay.)* intra duos menses ab hodierna die computandos introducaris.

Curio Tum: ~~per~~ *neocrectam*, gregemque ejatam Christi fidelium doctrina, Sacramentorum administratione, et bono exemplo pasendum, pro competente Nobis ex institutione divina derivata auctoritate mitimus, in eam canonice institimus, et confirmamus, praesentes legitimae tuae missionis et canonicae institutionis testimoniales Litteras (coram populo fidei, ad cultum divinum congregato, per VADiacum perlegendas) extrodamus; volumus, ut in realem ejusdem parochiae pertinentiarum illius ac cunctorum beneficiorum et emolumentorum possessionem vigore praesentium per *Michaellem Levay* *VADiacum et Abbatem Parochum (Abbay.)* intra duos menses ab hodierna die computandos introducaris.

Eris taliter Dilecte in Christo Filii! gregi Tibi credito, doctrinae evangelicae (cuius professionem coram populo claudendam habebis) magister et ptaeco sani et irreprehensibilis verbi, Sacramentorum et Altaris minister, honorumque operum exemplum. In omnibus his sufficiens eris per Eum, per Quem possumus omnia, si nos confortet, Quive plantationibus et

Mihalovits Ernő kinevezési okirata 1906-ból

sokat tett a hitközségért. Mindamellett, hogy lelkészi teendőit kitűnően ellátta, rendkívül olvasott ember volt és nagyszerű szónok. Utódai – joggal – őt tekintették a plébánia megteremtőjének.

Rákóczifalvára költözésekor lelkészlakás még nem volt, így egyelőre egy bérelt lakásban rendezkedett be. A Katolikus Kör mellett lévő Lengyel féle házat a hitközség évi 300 koronáért bérelte számára. Özvegy Lengyel Györgyné zilált anyagi ügyei miatt azonban napirenden volt a ház elárverezése, ezért a gyülekezeti munka mellett a lelkész első legfontosabb feladatának a plébánia felépítését tekintette. A 12-es bizottsággal karöltve ennek érdekében 1904 nyarán munkához is láttak. Őszre már a helyi vállalkozók el is készítették a terveket, s 1905. január 5-én az árlejtésre is sor kerülhetett. A lelkészlakás építésének pénzügyi fedezetét viszont nem volt könnyű dolog előteremteni. Mihálovits Ernő a 12-es bizottság két köztiszteletben álló tagjával, Demény Józseffel és Seres Kálmánnal, sorra járta a szomszédos uradalmakat, hogy adományokat gyűjtsön a plébánia felépítéséhez. Fáradozását siker is koronázta. Baghy Imre 15000 darab téglát, Blasskovich Miklósné 850 koronát, Dr. Gorove László 750 koronát, báró Wodiáner 100, Nagy Emil 50, Keglevich grófné 13, Benitzky Géza pedig 100 koronát adományozott. Közben gróf Csáky Károly megyés püspök, hogy a lelkészlakás felépülhessen, mentesítette a gyülekezetet az évi 500 forint fizetése alól. Lassan tehát elközelgett az építkezés ideje.

1905 tavaszán meg is kötötték a szerződést Újszászy és Majláth félegyházi építésszel, s folyó év április 11-én kezdetét vette az építkezés. A 11000 koronás beruházást egy háromtagú bizottság felügyelte, melynek tagjai a lelkészen kívül Hám László kántortanító és Csaba László községi jegyző voltak. Az építkezés minden nagyobb akadály nélkül rendben haladt előre. A közmunkára vállalkozó hitközségi tagok mindent megtettek, hogy az építőanyag időben megérkezzen a Baghy-birtokról. Ráadásul az időjárás is kedvezett az építkezésnek. Száraz, meleg nyár lévén jól száradtak a falak. Így nyár végére már állt is a plébánia épülete. Szeptember folyamán egy szolnoki építészmérnök szakmai szempontból ellenőrizte az épületet, majd rendeltetésének átadta. Szeptember 19-én Mihálovits Ernő a gyülekezet jelenlétében benedikálta az egész épületet, s az ünnepélyes szentmise másnapján a lelképásztor be is költözött új otthonába. A lelkészlak azonban gazdasági melléképületek nélkül készült el, ezért lélegzetnyi szünet nélkül továbbra is foglalkozni kellett az építkezés problémájával. Még a nyár folyamán a helybeli vállalkozók, Krizsik Albert és Csutár Imre költségvetési tervei alapján megtörtént az árlejtés, és Krizsik Alberttel megkötötték a szerződést a melléképületek megépítésére. A költségek fedezésére Mihálovits József adott kölcsön a hitközségnek 950

koronát. Az építkezéshez használt vályogot Geiger Jenő szandai bérlő adományozta ingyen. A következő év tavaszán az istállót elválasztó kerítést is elkészítették.

Az 1906. esztendőben tehát úgymond a hitközség külső építkezése befejeződött.

A Piac tér északi oldalán állt a templom és a plébánia épülete. A templom körüli csemeték lassan fává terebélyesedtek. 1898-ban ugyanis Erzsébet királyné emlékére Darányi Ignác földművelésügyi miniszter faültetésre szólította fel az ország népét, s a hitközség tagjai a templom köré ültették akkor az ingyen kapott facsemetéket. A faluképet egyre inkább meghatározó római katolikus fundus szemnek is egyre tetszetősebb lett. Maga a templombelső is sokat szépült, gazdagodott 1893 óta. A Schusztner Konstantin püspök által adományozott oltárkép mellett újabb műalkotások kerültek az Úr házába. 1904-ben például gyűjtés útján egy Jézus szent szíve és egy Mária szent szíve szobrot helyeztek a szentélybe. Közben új gyóntatószéket is készítettek, a Szent sírt pedig a templomtér más helyére helyezték. 1906 nyarán teljesen felújították a szentélyt és az oltárt. A renoválást egy pesti vállalat, a Réta-Benedek cég végezte el 419 korona értékben. A felújítás költségeit gyűjtés útján teremtették elő. Többek között Nagy Emil képviselő 150 koronával, Mihálovits Ernő 50 koronával, Mihálovits József 40 koronával, Seres Kálmán 100 koronával járult hozzá a munkálatokhoz. Megújított a hordozható Mária szobor és a baldachinum is. Az 1894-ben adakozásból befolyt 1200 koronából beépített orgona is megfiatalodott. 1906-ben a szentély teljes kifestése – Libor Károly áldozatkészsége alapján – tovább növelte a templom szépségét. Mint ahogy az öröklámpa-készülék is emelte a templomi áhítatot, hiszen 1906-ig a mécses sok bajjal járt, és nem is tudtak állandó fényt biztosítani vele a Legszenetebb előtt. A megszépült templom számára a váci oltáregylet szentségmutatót és egy ezüst kehelyt adományozott, továbbá két albát. Utóbbi azon egyházi ruhák, textíliák számát gyarapította, amelyek között többek között ott volt az a bordó oltárterítő is, amelyet Nemecevic Mária tanítónő saját munkájaként adományozott a hitközségnek, illetve az a nehéz szövetből készített kendő, amelyet többféle rendeltetéssel használtak a liturgia során, s Zsák Bertalané adományozta. Az évek során sokasodó szerelvények, berendezési tárgyak között szerényen húzódott meg a Szent sírban egy kis Mária szobor. Ez arról volt nevezetes, hogy a Rákóczi-kastélyban az oltárt díszítette, s a hívek előtte végezték ájtatosságukat az 1700-as évek óta. A toronyban gyakran megszólaltak a harangok, mondván: emberek, népek erre jöjjetek. 1893 óta négy harang szölingatta a híveket. A legrégebbi az a kis lélekharang volt, amely már a Rákóczi-kastélyban is hívogatta az embereket.

A nagy harang, amelyen a következő felirat volt: „Öntöttem a templom nagynevű védszentjének Szent Konstantin hitvallónak tiszteletére”, a templom felépítése óta lakott a toronyban. Római katolikus rend szerint keresztapja Demény Márton volt. A másik harangon, amelynek keresztapja Szepesi Pál volt, a következő felirat ékeskedett: „Isten dicsőségére, Szent Miklós tiszteletére készítette Rákóczi község lakossága kegyadományokból.” A negyedik, kisebb méretű harang keresztapja is Demény Márton volt, s ezen az „Isten dicsőségére, Szűz Mária tiszteletére készítette Rákóczi község lakossága kegyes adományokból” felirat futott.

A templom, a lelkészi lak felépítése, a harangok, a templom gazdagodó berendezése, s a Piac téren felállított Mária szobor (B. Kiss András állíttatta 1904-ben saját költségén) mind-mind azt jelezték, hogy 1906-ra, a telepítés negyedszázados évfordulójára, már eleven hitbuzgalmi élet fejlődött ki a római katolikus közösségben. Ezért a megyés püspök, a lelkész és a 12-es bizottság meg-megújuló kérésére, elérkezettnek látta az időt arra, hogy a rákóczi falvi lelkészséget plébániai rangra emelje, Mihálovits Ernőt plébánossá nevezze ki. Az erigálásról szóló leirat az év folyamán meg is érkezett, de a megyés püspök hosszantartó betegsége miatt az ünnepélyes hivatalba helyezésre – installációra – csak 1907. június 5-én kerülhetett sor. A szervezettel a Váci Egyházmegye kötelékébe tartozó új plébánia életében új szakasz kezdődött, de a tennivalók továbbra sem fogytak. A római katolikus temető ügye ugyan megnyugtató módon rendeződött (1905-ben a hitközség az úgynevezett „Kastélypark környéki” földterületből 1200 négyszögölével 2 holdat megvásárolt 600 koronáért a községi önkormányzattól. A vételár előteremtése céljából a 12-es bizottság visszamenőleg 1884-ig megkezdte beszélni a sírhelymegváltási díjakat.), de a templom a lakosság természetes szaporodása következtében már 1900-ban szűknek bizonyult, így napirenden kellett tartani annak valamilyen módon megejthető nagyobbítását. A hitközség azonban, mint eddigi történetében szinte mindenkor, továbbra is szűkölködött az anyagi erőforrások tekintetében. A párbér változatlanul lassan folyt be, bár a 12-es bizottság saját kebeléből megválasztott gondnok évente kétszer, áprilisban és szeptemberben, bejárta a falut és a csatolt pusztákat az első és második félévi egyházadó behajtása céljából, s minden év január 20-ig összeírta az egyházadó fizetésére kötelezett párokat. A gondnok feladatkörét egyébként jegyzőkönyvileg is rögzítették.

E szerint az előbbieket mellett kötelező volt vasárnap és ünnepnap a templomi rendre felügyelni, s a templomajtóban összetorlódott népet a beljebb haladásra ösztönözni. Hasonlóan a sok embert mozgó processziók (egyházi körmenetek) alkalmával is ő szorgoskodott azon, hogy minden ékesen történjen.

A 12-es bizottság többi tagjával egyetemben ő is esküt tett a szolgálatra. Az eskü szövege a következő volt: „Én ... esküszöm az élő Istenre, a Boldogságos Szűz Máriára és Isten minden Szentjére, hogy mint a rákóczipfalvi egyháztanács tagja kötelességemet a püspöki kari és egyházhatósági szabályok és rendeletek szerint híven és pontosan teljesítem. Az egyház javait, jogait és javadalmait mindenben védeni és tehetségem szerint lelkiismeretesen kezelni, minden igyekezettel előmozdítani fogom. Egyben lelkiismeretemre kijelentem miszerint jelenleg semmiféle titkos, hatóságilag meg nem engedett, Egyház vagy alkotmányellenes vagy az Anyaszentegyház által tiltott vagy elítélt egyesületnek, nevezetesen a szabaddkőművesek társulatának tagja nem vagyok, s jövőben sem leszek. Isten engem úgy segéljen, a Boldogságos Szűz Mária és Istennek minden szentjei.”

A párbér ugyan nehezen csordogált, a plébános javadalmát sem tudták mindig időben kifizetni, az egyházi élet azonban szép rendben ment a maga útján. 1904-től önálló anyakönyvezés folyt. A Kereszteltek, Házasultak és Meghaltak anyakönyvét példásan vezette a lelkipásztor. Az önálló lelkészség felállítására óta saját pecséttel is rendelkezett az egyházközség. A körbélyegző közepén a Szűzanya mint Magyarország nagyasszony volt látható a gyermek Jézussal. A kép körül pedig: „A Rákóczipfalvai Rom. Kath. Lelkészi Hivatal Pecsétje 1904” felirat volt olvasható. A 12-es bizottság üléseinek jegyzőkönyvét Hám László írta, aki kántori szolgálata mellett betöltötte a „hitközségi jegyző” feladatkörét is, illetve vezette a számvizsgálói bizottságot is, valamint a kezdetek óta töretlen lendülettel munkálkodott a gyermekek és a fiatalok hiterkölcsei fejlődésén. Egyháza érdekeit néha-néha kicsit túlzott eréllyel is képviselte. Feljegyezte például a krónika, hogy tevékenységével kapcsolatban 1884-ben a Heves-Nagykunsági Egyházmegye tanácsbírája nemtetszésének adott hangot, mert a református növendékeket is benntartotta a római katolikusok hittanóráján és vallástani előadásának meghallgatására kényszerítette őket. Sőt az is megesett, hogy egyházi körmenet vagy temetés alkalmával protestáns ifjakkal vitette a zászlót és a keresztet néhány filléres fizetség ellenében. Mindazonáltal munkálkodását összességében a józanság és a felebaráti szeretet jellemezte, s miután a két történelmi egyház intézményrendszere kialakult a településen, sokkal inkább azon munkálkodott, ami összekötötte a két keresztény közösség tagjait. Mindannyiszor részt vett például az egyházak javára szervezett jótékonyági rendezvények szervezésében. Borky Ignác, Seres Kálmán, Nagy Balázs római katolikus egyháztagok és Gaál Sámuel református atyafi társaságában hosszú éveken át gondoskodott a műkedvelő előadások, műsoros estek megszervezéséről. Tagja volt annak a deputációnak is, amely a 10-es évek kezdetén a Vallás- és Közoktatási Minisztériumba

készült, hogy ott a templombővítés ügyében gyűjtést engedélyeztessen. Az utolsó békeévekben ugyanis a római katolikus népesség körében 39,8 %-os szaporodás mutatkozott, s maga a plébános 1911 elején eme szózatot idézte az egyházi ügyeket intéző bizottsághoz: „A hitközség közössége oly rohamosan szaporodik, a hitélet oly eredményesen, mint azt a tabernakuluban rejtőző édes Jézus tőlem, mint a rámbízott nyáj lelkipásztoráról, joggal megköveteli. Különösen sátoros ünnepek alkalmával a túlsúfoltságból eredő elájulások és egyéb körülmények folytán a templom szűk volta miatt, invitálva érzem magamat, hogy a bizottságot tisztelettel kérjem, miszerint szíveskedjék intézkedni az iránt, hogy ezen, a hitélet felvirágoztatását gátló körülmények elháríttassanak.” Egyben azt is bejelentette, hogy szellemi és anyagi ereje teljes hasznosításával gyűjtés és közművelődési utakon 1900 koronát már össze is hozott a templombővítéshez.

A bővítési munkák mégsem kezdődtek el. Bár arra gondoltak, hogy két sekrestye felépítése által lenne könnyebb megoldani a nagyobbítást, de elegendő pénz ehhez sem volt. Ennélfogva a következő esztendő is helyben topogással kezdődött ebben az ügyben. Márciusban ezért kissé indulatosan tették fel a kérdést az egyházi elöljáróságnak: tulajdonképpen ki a kegyura a templomunknak?, mert úgy érezték, hogy a 12-es bizottság hatásköre nagyon szűk, illetve egyoldalú. Választ a hitközségi közgyűlésen jelenlévő apátplébános adta meg. A válasz szerint sem a püspöknek, sem a hitközségnek nem volt kegyúri joga a templommal kapcsolatban. Püspöki adományból épült ugyan, de a pénzt vissza kellett fizetni. A hitközség az építési költség egy részét vissza is fizette, de nem az időközben megboldogult püspöknek, hanem a püspök által létesített templomfenntartási alapnak. Ráadásul ebből az alapból kivett összegek használtattak fel a lelkészlak megépítésekor is. Továbbá az is kiderült, hogy az 1904. évi megállapodás idején a lelkészséget nem kötötték össze patronátussal. Így védnökség, pártfogás híján a javadalom szabad püspöki adományozás volt. A hitközség ugyan egy időigényesebb eljárás révén megszerezhetette volna a patronátusi jogot, de egyelőre nem tett ez ügyben lépéseket.

Elkészíttette viszont a bővítés tervrajzát, bár a pénztára olyannyira üres volt, hogy sem a plébánosnak, sem a kántornak, sem a harangozónak a fizetését kiadni nem tudta. Ezért 1912. május 27-én Mihálovits plébános a következő javaslattal állt elő: „Nem nézhetem tovább, hogy nagyobb ünnepeken százával szorulnak ki az Isten házából, a bennlevők pedig a hőségben összeszorítva törnek, szorongatják egymást e szent helyet megillető áhítat kárára és a lelkek szent ügye kárára ... A Szentlélek Isten ünnepén megszólal bensőmben az égi hang: Járj elől jó példával, hozz magad először áldozatot ... Ennélfogva

ünnepélyesen kijelentem, hogy a visszatérítendő évi 200 korona (a hitközség korábban felvett kölcsönéről van szó!) felét, azaz 100 korona megfizetését hajlandó vagyok magamra vállalni olyan formában, hogy adok a hitközségnek egy 2000 koronáról szóló kötelezvényt, melyben kötelezem magamat évi 100 korona lefizetésére 20 éven át. Ezen kötelezvény kötelező ereje fennállna terhemre nemcsak addig, míg rákóczipfalvai plébános vagyok, hanem azután is, ha esetleg az isteni Gondviselés máshová vezérelne. Belefoglalván a kötelezvénybe azt is, hogy halálom esetén az ígért 2000 koronának még be nem fizetett része hagyatékomból levonassék és rendeltetése helyére juttassék.”

A nagylelkű ajánlatot azonban nem fogadták el, így ezt a lelkipásztor végérvényesen visszavonta. A templombővítésről ugyan nem mondtak le, de az ismét elnapolódott. Közben a parókia nyugati oldalán lévő kerítés is tönkrement, sőt valaki egy kisebb betörést is elkövetett a paplak sérelmére. A gondok szaporodtak, Mihálovits Ernő helyére pedig 1913 januárjában Bajcsy Gábor plébános állt. Mihálovits ugyanis 1911 már címzetes esperes plébánosként végezte a szolgálatokat, s 1913. január 5-én elkerült Rákóczipalváról.

Bajcsy rákóczipfalvai szolgálati ideje az ország életének legsúlyosabb eseményeivel kapcsolódott össze. 1914-ben kitört a világháború. Nyájának több tagja távoli harctereken harcolt. Az otthon maradottakat pedig a nélkülözés és az időnként fejét felütő járvány (1916-ban vörheny kanyaró, 1618-ban spanyolnátha) ritkította.

Miközben a különböző harctereken 87-en odamaradtak a faluból, a hitközség ege is beborult. Kevéske kis pénzét hadikölcsön kötvényekbe kényszerült fektetni, 1916-ban pedig könnyek között búcsút kellett mondania a templomtoronyban lakozó harangoknak is, illetve az orgona sípjainak is. A hadicélú rekvirálások után mindössze, egy hangját messze hallatni nem tudó nagyobb csengő szólitotta templomba a híveket. S a veszteségek csak fokozódtak. A háború végére egyre siralmasabb lett a helyzet, és létrejött a legnagyobb csapás: 1919 tavaszán bekövetkezett a proletárdiktatúra. Az új kormány, a Forradalmi Kormányzótanács, március 22-én döntött az egyház és az állam szétválasztásáról, és a Vallásügyi Likvidáló Hivatal április végén megkezdte az egyházak vagyonának köztulajdonba vételét. Mivel az új hatalom irányelvei alapján az egyházakat magántársulásoknak tekintették, tényleges tulajdonukban csak templomok, lelkészi lakások és egyéb kultikus célú épületek maradhattak csak. Ennélfogva a hitközség anyagi alapját képező 10 hold földet államosították. Aztán megkezdődtek a tanácskormány harcai, s miután a szolnoki hídfő összeomlott Rákóczipalva a román térparancsnokság fennhatósága alá került. Innentől kezdve román és vörös hadműveletek követték egymást, amelyek közül minden bizonnyal a legtöbb kárt a július 20-ai jelentett a te-

lepülésnek, s azon belül a római katolikus egyháznak is. Ezen a baljóslatú napon magát a plébánost is ki akarták végezni a vörös katonák. A Piac téren már állt is az akasztófa, amire a plébánost a helybeli református pappal együtt akarták felhúzni, amikor a Gondviselés közbeszólt. Egy újabb román betörés ugyanis szétriasztotta az önkényeskedőket. Mire a 133 napos vihar elült, siralmas állapotban volt a templom is, a plébánia is, meg a hitbuzgalmi élet is. A templom hátsó falán nagy rés tátongott, az ablakai kitöredeztek, a körülötte lévő fák egy részét pedig a helyi direktórium tagjai elkommunizálták. A templomkert nyugati oldalán afféle temető lett. Május 24-én ide temették Petre Constantinu ordonanc-ot, akit a giurgevoi Veaska-ból sodorta a történelem vihara Rákóczi-falvára. S ott talált nyughelyet Caduranut is, meg az a három pokrócba csavart román katonai tetem is, akiknek kilétét nem is tudták. Vihar múltával tehát megint mélypontról kellett indulni. Hogy valami kis tőkéhez jusson az egyház, a templom körül még meglévő fákat áruba bocsájtották. Novemberben a községben olyannyira nagy volt a tüzelőhiány, hogy a közintézményeket muszály volt bezárni, így a fák árverezése jó ötletnek bizonyult. Hám László irányításával a november 17-én megejtett árverezés során 3847 koronához jutott az egyházközség. Ezt követően Libor Mihály adományából megjavíttatták a templom falát, s rendbe tették az ablakokat, illetve kijavították a parókia nagyon tönkrement kerítését. Aztán lépéseket tettek a háború idején hadi célokra leszerelt harangok visszaszerzése ügyében. Egyelőre azonban hiába tudakozódtak utánuk. Ezért az egyháztanács úgy döntött, hogy megindítja a gyűjtést új harangok készíttetésére. A gyűjtőivel a 12-es bizottság tagjai 1921 januárjában el is indultak. Seres Kálmán, Hám László a csatolt pusztákat járta sorra, a szőlőket, tanyákat B. Kis János és Tóth József vette a nyakába. Magát a települést pedig három körzetre osztották. Az úgynevezett I. kerületben Libor Károly és Szarvas János, a II. kerületben Szabó Gáspár és Bugyi Mihály, a peremterületeken pedig Csipai György és Gődér János vette sorra a lakosságot. A műkedvelő csoportokkal, egyletekkel a plébános vette fel a kapcsolatot. Miközben folyt a gyűjtés, kapcsolatba léptek Slezák László budapesti harangöntővel, aki viszont árajánlatot tett ugyan, de arra intette az egyháztanácsot, hogy várjon a megrendeléssel, mert alapanyag hiány miatt nem tudná azt teljesíteni. Így aztán az 1922. év is elközelgett, s harangok még mindig nem voltak. Ráadásul a templomfödém is javításra várt, hiszen a templom egy-egy kiadósabb eső során mindig beázott. Ugyanakkor a lelkek békéje sem állt még teljesen helyre a faluban. Ennek következtében valaki a Szeplőtlen Szűz szobrát meggyalázta a Piac téren. A várkonyi csendőrök nyomoztak ugyan, de az elkövető személy ismeretlen maradt. Vádaskodások, sértődések fájdalmas valósága közben örömet csak az jelentett,

hogy az eltévelyedtek lassan visszatáltak az egyházhoz, s a római katolikusok száma ismét növekedést mutatott.

1922-ben egy aradi harangöntővel, nevezetesen Hönig Frigyessel is tárgyalásokat kezdeményeztek. Előbbre azonban nem nagyon jutottak. Csupán azt sikerült kideríteni, hogy a rekvirált harangok közül a nagy C hangú volt és 236 kg súlyú, a középső Esz hangú és 134 kg súlyú volt, a kicsi pedig G hangú és 94 kg súlyú volt. A várakozást, a helyben topogást megunván 1922 tavaszán B. Kis András nagylelkű ajánlatot terjesztett az egyháztanács elé: hajlandó lenne 65000 koronát felajánlani harangkészítésre a következő feltétellel. A legnagyobb harang neve András apostol legyen, s minden évben január 22-én, május 17-én, 18-án, s október 29-én szólaljon meg a Szűzanya tiszteletére, valamint hallassék a hangja a B. Kis család férfi tagjainak halálozása esetén is. Az áldozatkészséget a 12-es bizottság örömmel üdvözölte, s nyomban el is határozta, hogy B. Kis János és Csipai Györgyöt kiküldi Aradra Hönig Frigyessel tárgyalni. Időközben azonban Budapestről befutott Slezák László árajánlata egy nagyobb és egy kisebb harang elkészítésére és beszerelésére. Mivel ez kedvezőbbnek mutatkozott a Hönig Frigyésénél, vele kötöttek szerződést. B. Kis András nagylelkű ajánlata azonban érvényben maradt azzal a kiegészítéssel, hogy feleségének, Szurgyi Máriának a nevét rávésetik a harangra, mint keresztanyáét.

Ősz elejére Slezák azonban még nem készítette el a harangokat, ezért némi sürgetésre volt szükség. Mire azonban a szemerkélő eső halk kopogásával beköszöntött az igazi ősz, a harangok beköltöztek a toronyba. Innentől megint ők szólíngatták a híveket. A hitközség anyagi életének megszilárdítása azonban változatlanul erőn felüli feladatnak bizonyult. Ráadásul a pénz értékromlása, a gazdasági életet országosan bénító infláció csak nehezítette a helyzetet. Az 1923. esztendő úgy voltak kénytelenek megkezdeni, hogy az egyházi alkalmazottak előző évi járandóságait adósságként cipelték tovább. 1923 szeptemberében Dr. Sággy Sándor szolnoki vártemplomi plébános elnökletével a hitközség zilált anyagi ügyeit tárgyalva a jövőt illetően alig pislálkolt a remény. A 12-es bizottság mégis hitet tett Isten szolgálatára: elhatározták az egyházi épületek felújíttatását. Az 1923 februárjától beszolgáló Kovács Gellért helyettes plébános irányításával 1924-ben illetve 1925-ben egy nagyobb lélegzetű renoválási munkálatot le is bonyolítottak. Perei Gábor, Nagy Sándor és Lacina József árajánlatait mérlegelve Nagy Sándor vállalkozóval végeztették el a feladatokat, aki a külső munkákat 330 métermázsza búza ellenében, a templombelső rendbetételét pedig 85 métermázsza búzáért volt hajlandó bevégezni. S megadta azt a kedvezményt is, hogy a természetben kivetett – búzával kellett fizetni az egyháztagoknak – egyházadó begyűjtését

követően kérte csak a fizetséget.

A munkák zömét 1924 nyarán el is végezte. Csupán a templombelső renoválása húzódott át a következő évre, mert novemberben a hideg miatt a festési munkákat már nem lehetett folytatni. A munkák ideje alatt a templom a szomszédos óvoda épületében kapott menedéket. Miközben gyarapodott, szépült, megújult az egyházi traktus, a hitközség búcsút mondott Hám Lászlónak. A nyugalmazott igazgató tanító, aki fáradhatatlan szorgalommal vezette négy évtizeden át az egyház kántorális ügyeit, 1924. április 24-én visszaadta életét Teremtőjének. A megboldogultat Czifra Sándor tanító követte a kántori teendők és a jegyzői feladatok ellátása terén. Az új szolgálattelvőt azonban nem fogadta a gyülekezet egyértelmű lelkesedéssel, ezért tevékenysége csak rövidre szabottott.

Hám László római katolikus kántortanító síremléke a temetőben

Közben az egyházi főhatóság által előbb adminisztrátorként kiküldött Kovács Gellértet kinevezték plébánosnak. Az új lelkipásztor az 1925. esztendő, amelyet jubileumi szent évnek nyilvánított XI. Pius pápa, már mint esküt tett plébános kezdte Rákóczi falván. Az 1925. esztendő azonban korántsem zajlott zökkenők nélkül. Bár bőséges gabona és kukoricatermés adatott ebben az esztendőben, a község népe mégis csak nehezen tudott eleget tenni az adófizetésnek.

Az egyházi adó, amelyet más adónemekkel együtt a községi elöljáróság szedett be, csak lassan csordogált. Ráadásul ekkor teljesedett ki a magyarországi pénzügyi életben a valorizáció. Vagyis a pénz értékcsökkenése okozta veszteség kiegyenlítésére a régi érték meghatározott százalékában kellett megállapítani az új értéket. Az aranykorona értékre való áttérés szorzószámaival való manipuláció, a hol aranykoronában, hol papírkoronában való számolás sokszor békességet terhelő történésekhez vezetett az egyháztanács körében. Ennélfogva az év folyamán a kerületi esperes plébános többször is kiszállt a községbe, s az egyháztanács rendes és rendkívüli gyűlésein a számadás többszöri felülvizsgálására is sor került. A gondokat csak szaporította, hogy

egy nagyobb vihar a templomtorony keresztjét ledöntötte. Az új kereszt és toronygömb felhelyezése azonban az 1926. évi szeptemberi búcsúra mindenki nagy öröme Mészáros Pál és Társa jóvoltából megtörténhetett. Ugyanabban az évben megszervezték az önálló kántori állást is. A kántori állást előbb pályázat hirdetése nélkül meghívás alapján töltötték be. A meghívott szolgálattevő Precsinszky Kálmán kishémedi kántor volt, aki évi 1200 aranykorona fizetség és 200 aranykorona lakbér-hozzájárulás fejében köteleztetett a kántorális ügyek intézésére.

Precsinszky 1926. augusztus 31-én el is foglalta az állást. Rákóczi-falvi működése azonban rövid időre korlátozódott. Az egyházi főhatóság még meg sem erősítette állásában, mikor is a szeptember 12-én tartott búcsú idején megbotránkoztatta a gyülekezet tagjait. Ennek következtében az egyházi főhatóság a megválasztását semmisnek nyilvánította, s kiírta az állás betöltésére a pályázatot. A következő hetekben összesen tizenhárom pályázó jelentkezett is. A pályázók meghallgatására 1926. november 7-én került sor Nogáll László kerületi esperes, Péter Romnali ferencrendi szerzetes és Bosnyák István szolnoki főkántor jelenlétében a templomban. A meghallgatáson, ahol egy rövid preludiumot kellett bemutatni, illetve a Szeretlek szép Szűz Máriát, a Lumen at reveletinom-ot is és egy szabad éneket énekelni, többek között Almási Pál makói, Fodor Géza jászapáti, Gál József sári, Hologda János besenyszögi, Herink Károly mikófalvi, Imre Miklós kecskeméti, Lukinics Ferenc alattyáni, Mihálovits József móri, Somodi Miklós mosonszentmiklósi és Szentkereszthy Elemér pécsi kántorok jelentek meg próbaéneklésre illetve orgonajátékra. A pályázók ének- és zenetudásának megismerése után az egyháztanács Imre Miklóst választotta meg. A korábban kecskeméti segédkántorként tevékenykedő fiatalember november végén át is költözött Rákóczi-falvára, s az önálló kántori állás 1632 pengő törzsfizetés és 272 pengő lakbér-hozzájárulás ellenében betöltötte. Imre Miklós szolgálatba lépésével hosszú időre megoldódott a kántorális ügyek intézése, 1956 tavaszán bekövetkezett haláláig ugyanis hivatalában maradt. Közben 1926 novemberében a templom villamosításának terve is napirendre került. A község villamosításával párhuzamosan Patak Rezső szolnoki vállalkozó a templom világítási tervét is elkészítette, de tekintettel arra, hogy egyelőre csak éjszakai áramot tudott biztosítani a faluban, az egyháztanács lemondott az egyházi épületek modernizációjáról. A plébániára, illetve a templomba a villanyt majd 1927 szeptemberében szereltették be. 1927 márciusában viszont elhatározták, hogy az első világháború óta romokban heverő orgona helyett újat építtetnek. A liturgiális zenét ugyanis a kántor egy harmónium révén tudta csak biztosítani. Az elhatározást hamarosan tett is követte. Az „Angszter József és Fia Orgonaművek”-től megrendelték az új

hangszert. Az orgona folyó év szeptemberében helyére is került, s először az 1927. évi búcsú idején csendült fel a hangja.

Sok küszködés után végre a hitközség pénzügyi helyzete is rendeződött, a pénzforgalmi állapot aktivitást mutatott. Az összes állami, kereseti és társulati adók 15 %-ában meghatározott egyházi adó, illetve a vagyontalanoktól egyházfenntartásként szedett évi két pengő fedezte az 1927. évi kiadásokat. Egyébként ebben az esztendőben a költségvetés kiadási oldalán a következő tételek szerepeltek: A plébános illetménye 2176 pengő, failletménye 136 pengő, a kántor illetménye 1632 pengő, lakbér-hozzájárulása 272 pengő, a harangozó fizetése 652 pengő és 80 fillér, a pénztárnok tiszteletdíja 100 pengő, az egyházi épületek karbantartása 200 pengő, hivatali levelezés, portókölség 20 pengő, az orgona törlesztési részlete 550 pengő, s egyéb előre nem látható kiadás 29 pengő 20 fillér.

A nehézségekkel kevésbé terhelt 1927. esztendőben végre sort keríthettek a nagyharang ünnepélyes megköszönésére is. A harang ugyanis B. Kiss András nagylelkű ajándékaként még 1922-ben bekerült a toronyba, de a gondok, bajok közepette elmaradt annak a megköszönése, illetve az ünnepélyes birtokbavétele. Ezért 1927 márciusában az egyik vasárnapi mise során, az evangélium olvasása után, ünnepélyes keretek között az egyháztanács, a községi előljáróság jelenlétében, átadta a köszönő okmányt a nemes lelkű adakozónak. Az okmány, melyet Kovács Géza plébános szerkesztett meg, a következő szöveget tartalmazta: „Az elmúlt világháború a vérzivatarok ideje volt. Elvitte nemcsak fiainkat, apáinkat, testvéreinket, unokáinkat, de elvitte harangjainkat is. És mi könnyezve, fájó szívvel búcsúztunk el harangjainktól, mert tudtuk és éreztük, hogy legjobb barátainktól kell megválnunk, kik örömeink és bánataink oly hűséges részesei voltak. Ők hívogattak minket a templomba, ők emelték lelkünket a magasba, bánatos hangjuk eljutott minden házba, kihallatszott a pusztába, a virágos mezőkre, hangjuk csendes zúgása vigasztalást vitt a gyászolók lelkének. Olyan volt községünk harangok nélkül, mint az apától anyától megfosztott gyermek. Szomorúan, bánatosan jártuk az élet kálváriáját és hosszú időn keresztül nem hallottunk harangszót Rákóczifalván. Nem volt aki minket reggel, délben és este az Úr angyalára figyelmeztetett volna, nem volt aki az Isten házába hívogatott volna, nem volt aki halottainkat elsíratná volna, nem volt aki a veszély idején imára és testvéri szeretetre buzdított volna. Meghoztuk a legnagyobb áldozatot, mint mindenki széles e hazában, megváltunk legdrágább kincsünktől, legszebb ereklyénktől, a harangoktól. De akadt községünkben egy Istenfélő, buzgó katolikus ember, B. Kiss András gazdálkodó úr, akinek szíve megesett árvaságunkon, és meghozta a legszebb áldozatot, amikor saját költségén megcsináltatta a község és templom nagy

harangját. Valahányszor e nagy harang szól, annak minden kongása hálát és köszönetet mond a jótékonyság e nemes megnyilatkozásáért, és buzgó imára készíti a község apraját, nagyját, hogy kérve-kérjük Isten áldását a jószívű adakozó életére, munkásságára, kedves családjára és minden hozzátartozójára, valamint elhunyt szeretteinek csendes békés nyugalomára. E nagy harang fog sírni minden év január 22-én boldog emlékű édesanyja halála évfordulóján. E nagy harang fogja hirdetni a Szűz Anya dicséretét minden év május 1-jén. E nagy harang fog imádkozni minden év május 17-én a nemes adakozó édesapja halála évfordulóján, majd minden év október 26-án fia halála évfordulóján. E nagy harang fog zokogni felesége, Szurgyi Mária halála után az évfordulón, majd B. Kiss András halála után is, és minden B. Kiss családbeli felnőtt férfi temetési illetve halálozási napján. S amikor jelen köszönő okmányunkat Rákóczi-falva római katolikus egyházközsége nevében tisztelettel átadjuk, legyen az örök emléke B. Kiss András gazdálkodó úrnak, kedves családjának, azok fiainak és unokái unokáinak. Isten, áldd meg B. Kiss Andrást és minden hozzátartozóját.”

Az új orgona, a nagy harang, az egyházi épületek villamosítása örömmel töltötte el a hitközség tagjait, s távolodva a háború okozta fájdalomtól a gyülekezet élete ismét virágozni kezdett. Törést, megtorpanást az sem jelentett, hogy a sokat betegeskedő Kovács Gellért plébános 1927 nyarán Diósjenőre távozott. Helyét Fitos Pál, korábban vácrátóti lelkész foglalta el, s augusztus 22-én le is tette a plébánosi esküt.

Fitos érkezése új lendületet adott a gyülekezet hitéletének. Az új plébános fáradtságot nem ismerve vetette magát a munkába. Az egyháztanáccsal, melynek akkoriban Lipták Géza volt a világi elnöke, tagjai pedig Imre Miklós, Németh Mihály, Furmann Jenő, idős Aszódi Mihály, Bagi Mihály, Nagy József, ifjabb Aszódi Mihály, Turóczi Károly és Aszódi Albert voltak, egyetértésben a római katolikus egyház tanításainak diadalra juttatásán fáradhatatlanul szorgoskodott. Tekintettel arra, hogy a hitközségnek önálló kántor állása volt, ám a kántor lakhelyeül szolgáló kántorház hiányzott, szolgálata kezdetén mindjárt ezt a problémát próbálta orvosolni.

Annál is inkább, mert az a ház, amelyet a kántor számára béreltek 1927. június 21-én bírói úton elárvereztetett, s az új tulajdonos a bérleti szerződést felmondta. Tervei szerint a plébánia és a Katolikus Kör közvetlen szomszédságában lévő 337. helyrajzi számú lakóházat és beltelket kívánta megvásárolni az egyház, ám a tárgyalások hosszan elhúzódtak, míg végül sikerült nyélbe ütni a házvételt, s megnyugtató módon rendezni a kántori lakás kérdését.

Közben folyó év novemberében Fitos a helyi Hangya Szövetkezet elnöke lett, majd 1928. januárjában a községi képviselőtestület soraiba választották.

Ugyanettől az időtől a Katholikus Kör élére is ő állt. Ettől kezdve lelkészi tevékenysége mellett nagy gondot fordított a község jobbítására és a művelődés terjesztésére is. Ő javasolta például, hogy Rákóczifalva-Újtelepen építtessék egy egytantermes iskola tanítói lakással egyetemben.

1928 elején a lelkész munkáját segítő egyháztanács is változáson ment át. Az egyházmegyei főhatóság által jóváhagyott hitközségi alapszabályok értelmében 20 rendes és 10 póttagból álló egyházközségi képviselőtestületet választottak, s ez saját kebeléből 7 tagú tanácsot választott Lipták Gézával az élen.

Az 1928-as esztendő aztán újabb örömet hozott. Júliusban B. Kiss Andrásné Szurgyi Mária 3000 pengőt ajánlott fel egy újabb nagy harang készíttetésére. A nemes lelkű adakozó pénzéből és gyűjtés révén bejött összegekből Slezák László harangöntőmesterrel sikerült is egy 602 kg-os harangot megcsináltatni. Az ünnepélyes harangszentelés még az év folyamán le is zajlott. A fel-emelő szolgálatot Kokovay János váci apátkanonok végezte el. Jelen voltak: Kokovay István tószegi, Kovács András tiszavárkonyi, P. Unyi Anasztáz szolnoki plébánosok. Továbbá P. Faragó Fábían szolnoki ferencendi házfőnök, valamint Dr. Erdődi Harrach Tihamér kormányfőtanácsos, országgyűlési képviselő és Scheffcsik István járási főszolgabíró. A vendégek és az ünneplő gyülekezet a harangszentelés után a Katholikus Kör székházában szeretetvendégséggel zárta a napot.

Hálaadásra a következő években is adódott jócskán alkalom, hiszen kegyelemteljes évek követték egymást. A hitközség lelkiekben és anyagiakban egyaránt szépen gyarapodott. 1929-ben például a bérmlásra érkező Dr. Hanauer István váci megyés püspök jelenlétében 405 fő bérmlatott meg, s a főpásztor különösen örvendezett a rákóczifalvi gyermekek szép éneklése miatt. A következő esztendőben is a templom nemcsak nagy ünnepeken, hanem vasárnapokon is úgyszólván zsúfolásig megtelt mindig. Ráadásul tekintélyesen megnövekedett a templomba járó férfiak száma is.

Szentség nélkül szinte senki nem indult már el a minden élők útján, s bizakodásra adott okot, hogy 1930-ban 70 temetéssel szemben 182 keresztelésre került sor. A hitközség tagjai ekkoriban szinte 100 %-ban eleget tettek az adókötelezettségüknek, az egyházközségi képviselőtestület pedig példamutató odaadással állt a gyülekezet élén. Gyarapítólag hatott a gyülekezeti életre, hogy ezekben az években a község elöljárósága kizárólag katolikus férfiaktól tevődött össze, s ezek vasárnap és ünnepnapokon testületileg vettek részt a szent miséken, szent beszédeken. Az anyagi gyarapodást jelezték, hogy új csukott gyóntatószék készült, Hreskó Györgyné kis Szent Teréz szoborral gazdagította a templomot, Szent Ferenc szobrot állítottak az oltárra, a régi

szent sír helyére pedig új Mater dolorosa került. Közben a községi legeltetési társulattól a temetőalap és az eladott sírhelyek árából újabb földterületet vásárolhattak a temetőkert növelése céljából. A nehéz gazdasági viszonyok ellenére – a gazdasági világválság éveit élte a nép – a hívek buzgósága nem csökkenést, hanem emelkedést mutatott. Már-már Rákóczifalva római katolikus hitélete példaértékűvé vált más vidékek katolikus közösségei előtt.

1934-ben az „Actio Catholica” szellemében öt szakosztályt alakítottak ki az egyházközség kebelében. A hitbuzgalmi, a kulturális, a sajtó, a szociális és a szervező szakosztályok tulajdonképpen a hitélet fejlesztésének fellegvárai lettek. A kisközségek élén álló elnökök (Dr. Kamarás László, Resz József, Renner László, Imre Miklós és Lipták Géza) azok közül kerültek ki, akik mindenkor tanújelét adták tetteikben megnyilvánuló katolikus gondolkodásuknak.

Miközben a hitélet elmélyítésén munkálkodtak, Sebestyén István egy magyar hold (1200 négyszögöl) nagyságú földterületet mise-alapítvány címen az egyháznak adományozott. Feltételül csupán annyit kért, hogy haláluk után az ő és a felesége lelki üdvéért mondassék majd évenként két szent mise. A temetőben pedig özvegy Demény Mártonné sz. Csábi Mária állíttatott saját költségén egy kőkeresztet a régi fakereszt helyébe. Szépen gyarapodott közben a gyermek-alkalmak száma is. Az állami elemi iskolában 1936-ban szükségessé vált egy hitoktató beállítása. A kántor ugyanis megromlott egészségi állapota miatt felmentést kapott a hitoktatói feladatok végzése alól, a plébános pedig egyedül képtelen volt ellátni a nagyszámú gyermekcsereg hittanóráit. Az okleveles hitoktató egyben a Szívgyárda vezetését is ellátta, illetve szervezte, irányította a gyülekezeti nők kegyességi tevékenységét.

A harmincas évek közepén többször szerveztek népmissziói alkalmakat, ahol az egyházközségi képviselőtestület és a gyülekezet példaadóan jelent meg, illetve járult a szentségekhez. 1936 decemberében például nyolc napos misszióra került sor a szolnoki szentferencendi atyák közreműködésével. Az évtized második felére eljutott odáig a hitközség, hogy megszervezte a kápláni állást is.

A felfelé ívelő fejlődést azonban az újabb háború megakasztotta. Az utolsó békeévben még sikerült a templomot renováltatni, a tetőzet elavult faszindelyét palára cseréltetni, de aztán már lelkiekben és anyagiakban egyaránt a háború hatása kezdett érvényesülni. A lakosság szegényedni kezdett. Ráadásul 1942 elején Dr. Hanauer István megyéspüspök, aki mindig szívén viselte a rákóczifalvi nyáj sorsát, eltávozott az élők sorából. Az elárvult egyházmegye élére ugyan Dr. Péteri József egri apátkanonok nemsokára kineveztetett, de közben Rákóczifalváról a káplánt elhelyezték, s egyelőre újabbat nem is bocsájtott ki

az egyházi főhatóság. Aztán elközelgett az 1944. esztendő, amely egyénenként is próbatételeket szabott a hitközség tagjainak életére. Az augusztus 20-ai bombázás, majd az őszi események kifordították az egyházközség életét a megszokott rendből. Október elején Fitos Pál plébános elhagyta Rákóczi falvát. A falu egyéb vezetőivel (főjegyző, adóügyi előadó, református lelkipásztor) egy kirendelt lovasszekéren Jászberénynek vette az irányt. Azonban csak Újszászig jutott. November első napjaiban a háború Újszászon kioltotta az életét. Itthon a nehéz időszakban Alexy Géza káplán próbált őrt állni. 1944. november 11 – 1945. április 30. között ő szolgált Rákóczi falván. Kedves, szerény egyénisége nyugalmat sugárzott a békétlen időkben is. Eleinte a plébánia egyik szobájában húzta meg magát, de miután ott az orosz tisztek katonai hivatalt alakítottak ki, távoznia kellett. Bár nem ártott senkinek, mégis majdnem az életével fizetett. Egyik alkalommal helytelenkedő orosz katonák szabályosan ki akarták végezni. Megmenekülése a hívek könyörgésének volt köszönhető, akik nem átalloztak a parancsnokságon esedezni a káplán életéért.

A vihar múltával 1945. május 1-jétől Zempléni Pál plébános gondozta a rákóczi falvi gyülekezetet. Nagy nehézségek árán szolgálata kezdetén rögtön megpróbálta a régi mederbe terelni a hitközség életét. Újjászervezte az ifjúsági egyesületeket. Először a Szívőárda kezdte meg a működést 90 fiúval és 124 leánnyal. Aztán a Szívőtestőárda támadt fel halottaiból 28 résztvevővel. Lassan a Kalász leánykör is bontogatni kezdte szárnyait, 60 tagot számlálva tevékenykedni kezdett. A legényegylet, a Kalot is, mozgolódní kezdett, s 40 taggal munkához látott. 1945 karácsonyán már műkedvelő előadás és jótékonykónysági vásár jelezte, hogy a hitközség él és élni akar.

Képek a római katolikus egyház 1945 után életéből

A következő esztendőben felmérték a temetőt, pontos térképet készítve az egyes sírhelyekről. Az egyházi épületek külső megújítását is megejtették. Vasárnaponként újra megtelt a templom. A szent miséket átlagosan hatszázan hallgatták. A missziós hét azonban csak közepes eredménnyel zajlott. 962 felnőtt és 345 gyermek végezte el a szentgyónást és mintegy 1500 fő áldozott. A látványos, szép eredmények biztatóak voltak, ám valami megfoghatatlan erő olykor mintha visszafelé húzta volna az egyház szekerét. 1947 nyarán bekapcsolódott a hitközség a Boldogasszony év ünnepeibe. Zarándokok indultak Hatvanba, Tiszaújfaluba, Tiszavárkonyba, Tószegre és Csongrádra. A Rózsafüzér Társulat új betlehemi szobrocskákkal ékesítette a templomot. Az orgona újra eredeti szépségében pompázott, s az új ministráns ruhák is elkészültek. Ám megint ítéletes idő volt közeledőben. Az újjáépítés nehéz feladataival küszködő egyháztagok a keskeny útra szorultak. A vallásos egyesületek munkája lehanyaglott, az egyházi élet sorvadni kezdett. 1949-ben 647 gyermeket még beírtak hitoktatásra, de az iskolák államosítása miatt már nehezedni kezdett a gyermekekkel való foglalkozás. 1950-ben a szent évhez kapcsolódóan Szolnoky János csongrádi apátplébános vezetésével még megtartották az Eucharisztikus hetet, de egyre nehezebben formálódtak a vallásos rendezvények. 1951-ben már elmaradt az úrnapi körmenet is, sőt a Húsvét előtti lelkigyakorlatra sem került sor. A Rózsafüzér Társulat feloszlott, s 1952

májusában már csak 70 gyermek áldozott.

Közben a plébániaépület faláról nagy darabokban hullott a vakolat, és a káplánlakáson is nagyobb átalakítások váltak halaszthatatlanul szükségessé. A hitközség földingatlanjai felajánlási kötelezettség alá estek. Az államnak kellett felajánlani az 1727-8-9. helyrajzi szám alatt az Alsó mezőben lévő 7 katasztrális hold 688 négyszögöl területű ingatlant, amely 11208 korona jövedelemmel a lelkész javadalmát képezte. Igaz ez a föld már nem volt az egyház kezelésében, mert 1950-ben a Béke tszcsé tagosította, és helyette cse-reingatlant nem adott. Fel kellett továbbá ajánlani a Lapos dűlőben az 1412/1. hrsz. alatt lévő szántó fele részét, vagyis 1223 négyszögöl nagyságú területet, amely a Sebestyén-féle mise-alapítvány céljait szolgálta.

És felajánlási kötelezettség hárult az Alsó mezőben 1668/4. hrsz. alatt lévő 1 katasztrális hold 553 négyszögöl nagyságú szántóra is, amely a Demény Márton féle mise-alapítvány és a temetői kereszt karbantartási alapítványát szolgálta. A felajánlást a „hitközség érdekében” természetesen meg is tette az egyháztanács, hiszen más választása nem is volt. Miközben a viharfelhők gyülekeztek Zempléni Pál plébános egészsége is megroppant, s szolgálati helyét 1953. szeptember 13-ával Zarándi Emilnek engedte át.

Zarándi Emil az ítéletes idő legnehezebb éveiben került a hitközség élére. Alig 4 hónapnyi szolgálat után nem véletlenül fogalmazott eképpen az egyházközségi képviselőtestület rendes gyűlésén 1954. január 31-én: „Történelmi fordulóknak vezető embernek lenni nehéz. Még inkább meghatványozódik a gond és felelősség súlya akkor, ha a történelmi konstellációnak olyan fázisát éljük, amelyik éppen nem kedvez az egyház életének. Materialista világnézettel fűtött korban kell az Isten szavának és tanításának érvényesülni a hívek lelkében. S ezt a küldetést egy pillanatra sem szabad feledni annak, aki Krisztus Urunk szent bélyegét, a Szentháromság jelét hordozza lelkén, kinek hite van, és hite szerint él. E szent és nemes küldetéssel mint a hit őrei, állunk itt munkatársaimmal együtt... és be akarjuk tölteni azt a pásztori feladatot, mire felkészültünk és az egyházi rend szentségébe Istentől kegyelmet kaptunk.”

Mindazonáltal nem rettentette sem őt, sem az egyháztanácsot a politika szövevényes fordulata. S kitartásukat Isten is megsegítette, mert ahelyett a földingatlan helyett, amelyiket a kormányhatározat értelmében felajánlottak az államnak, 1953 őszén rendelt másikat. Piti Andrásné született Varga Rozália ugyanis végrendeletileg a 184. betétben 2545/1097. hrsz. alatti 1499 négyszögöl földjét 1241 aranykorona értékben a római katolikus egyházra hagyta, megélhetési alapot biztosítva ezáltal a lelkipásztornak.

Az ötvenes évek közepén már elodázhatatlanul sürgető feladattá vált a

templom külső, belső felújítása. Ugyan története során kisebb-nagyobb tartozások bizonyos időközönként lezajlottak, de a több mint félévszázados múlt sok sebet ütött már az épületen. A viharos történelmi időkről nem is beszélve. A külső vakolat mállása, a toronypárkányzat omladozása, a toronyablakok elavultsága mind-mind változás után kiáltottak. Ennek okán 1957-ben megalakítottak egy építési bizottságot, mely a templom felújítást volt hivatott lebonyolítani. A bizottság, melynek tagjai sorába Csesznik Ernőt, Dencs Mihályt, Kiss Jánost és Hernek Antalt választották, szorgos munkával új külsőt adott a templomnak. A meglehetősen romos állapotban lévő Gorove-kápolna lebontásából nyert anyagok árából és a hívek adományaiból megszüpült a templom. A szemnek is tetszetősebb Isten házában azonban a hitközség hűséges kántora, Imre Miklós már nem gyönyörködhetett. 1957. május 19-én visszaadta életét Teremtőjének. Az élete alkonyán különösen sok keresztet hordozó kántor 31 éven át szolgálta a rákóczi falvi római katolikus hitközséget. Alkalmas és alkalmatlan időkben mély meggyőződéssel és fáradhatatlan szorgalommal tette a dolgát. Temetése napján – 1957. május 21-én, a P. Szabó Polikárp szandaszőlősi esperes-plébános által celebrált gyászmise után, nem véletlenül kísérte több száz hívő megrendült szívvel a temetőbe. Többek szerint a temetési menet néma gyásza egyfajta válasz is volt az alig néhány hónapja zajlott országos eseményekre is. Helyére Szlávik Gábor volt szajoli általános iskolai igazgatót hívták meg, aki kántortanítói képesítéssel rendelkezett. A nagy horderejű szépítő munkálatok eredményében Zarándi Emil plébános sem gyönyörködhetett sokat. Ő ugyanis csak elindította a munkálatokat. Időközben más plébániára helyezték, ennél fogva a templom megszüpülése Kővágó József plébános szolgálati idejére esett.

Kővágó József 1958. október 1-jén kezdett munkálkodni Rákóczi falván, s 1961. október 16-ig maradt. Szolgálati ideje nem volt hosszú, a falu népe mégis szívébe zárta. Különösen sokat tett a gyülekezeti énekkultúra felvirágoztatásáért, a hitközségi temető ügyeinek kifogástalan intézésében és az új egyházi adózás megszervezéséért. A 2751/959. sz. főpásztori rendelkezés szerint ugyanis 1959-ben az egyházközség a párbér rendszerről áttért a minden önálló keresettel rendelkező hívőre kiterjedő adózásra, s a kereset utáni 0,5 %-os adókulcsra. Mindamellert távozásakor a szeretetlenség hangjai is felerősödtek, mert a számvizsgáló bizottság pontatlanságokat tapasztalt a számadásokban.

Utódja Molnár József szelevényi plébános lett. A hévizgyörki származású lelkipásztor idején a lourdesi barlang megépítése újra napirendre került. A hívek Mária tiszteletéből fakadó vallási jellegű kérdés már több mint 10 éve foglalkoztatta a gyülekezetet. Az évek során megvásárolták az építőanyagot,

közadakozásból felajánlották a munkadíjat, a barlang építés ügye azonban mégsem haladt előre. Ezért 1965-ben minden eddiginél határozottabban fellépett az egyházközség képviselőtestülete az engedélyek beszerzése ügyében. Az egyházi és világi hatóságoknál egyaránt kilincselte. A tervek nyár közepére el is készültek. Helyét a templom közelében, nyílásával a sekrestye nyugati oldalára nézve határozták meg. Karbantartását a hívek vállalták. Bár a leendő vallási célokat szolgáló létesítmény a másként gondolkodók érzéseit egyáltalán nem sértette volna, az állami hatóságok nem adták meg az engedélyt.

Sok utánajárás, tárgyalás, probléma kísérte az Ó-temető újrainvitásának ügyét is. Az egyházközség kezelésében lévő és tulajdonát képező temető egyik részének az A parcellának, másnéven az Ó-temetőnek újrainvitása ugyanis szükségessé vált. Ám a még 1906-ban lezárt terület újraháznosítása számtalan kérdést vetett fel. A rokoni kapcsolatok révén jogot formálhat-e valaki az újrainvitandó területen sírhelyhez kérdéstől egészen a Rákócziújfalui halottak temetési rendjéig több kérdést kellett tisztázni, sőt a temető bekerítését, rendben tartását is megnyugtató módon rendezni kellett. Jóllehet igyekeztek körültekintően megoldani a problémákat, mégis egy-két régi sírkő eladása miatt még perre is sor került. Talán ez, talán más is végül azt eredményezte, hogy a 60-as évek vége felé állandósulni látszott a feszültség a plébános és az egyházi képviselőtestület között. A viták elmérgesedését megelőzendő Molnár József célravezetőbbnek látta, ha betegségére hivatkozva nyugdíjazását kéri. Ennek következtében 1969. október 1-jén ismét új plébános érkezett Rákócziúfalvára. Tóth Géza csépai plébános, címzetes esperes mindenekelőtt a békétlenséget igyekezett megszüntetni. Gondoskodott az új képviselőtestület felállításáról. A világi elnök, a jegyző, a templom atya, a temetőgondnok, a 10 képviselőtestületi tag és a 4 póttag a hűséges templomba járók közül kerültek ki. Névszerint a következők lettek az előjárók: Hernek Antal, Csesznik Ernő, D. Kiss István, Dencs Mihály, Nyolczas István, Gyurgyál István, Korponai József, Máthé Pál, Hersko István, Farkas Mihály, Tóth József, Mészáros András, S. Nagy Béla, Szabados Márton, Hajdú Ottó, Kovács Mihály, Sinka Imre, Deák István. Bár pártoskodás egy ideig még nehezítette a lelki építkezést, de a vallási élet lassan megint virágzásnak indult. Lassan emelkedni kezdett a templomba járók, misehallgatók száma. Vasárnaponként a három misén együttesen olykor-olykor 450-500 fő is megjelent. Hitoktatásra pedig 50 gyermek iratkozott be. A liturgikus reformok jó visszhangra találtak. A magyar nyelvű misézést a hívek szívesen fogadták, az állandó részeket Szigeti Kilián magyaros dallamaira szépen kezdték énekelni. A legközelebbi bérmáláskor, 1970. április 19-én, Dr. Bánk József püspök jelenlétében már 128 fiatal bérmálkozott. Közben az orgonán sikerült egy kisebb javítást

megejteni, s felújíttatni a sekrestye padlózatát. Miután 1971-ben a községben megkezdődött a vízmű építése, az egyháztanács kapcsolatba lépett a Vízmű Társulás Intéző Bizottságával, s 1972-ben a plébániát is bekapcsolták a víz-hálózatba. A költségek nagy részét a plébánia közvetlen szomszédságában lévő, hitközségi tulajdonú telek értékesítéséből fedezték. Korábban kántorlakást szerettek volna ide építeni, de a körülmények változása folytán a terv véglegesen terv maradt.

A lelki építkezésre kedvezően hatott, hogy 1971-ben Szent István születésének ezredik évét ünnepelte az ország. A májusi litániákon, s az októberi rózsafüzér ájtatosság keretében a szokásosnál többen jelentek meg. Sajnos a kápláni állást a főhatóság még 1969-ben megszüntette. Innentől a plébános egyedül kellett helyt álljon a hívek lelkigondozása terén, pedig az 1970-es évek elején 1650 család élt Rákóczifalván, s ebből 1974-ben például 1022 tartott valamilyen kapcsolatot a római katolikus egyházal. Szolgálati lehetőség tehát adódhatott volna bőven.

A hetvenes évek első felében helyben lakó kántor sem volt. Ördögh Imre kántortanító Cibakházáról járt át kántorizálni a vasárnapi délelőtti szentmisére. Vasárnap este és hétköznapiokon diákok orgonáltak. Temetések alkalmával pedig inkább az asszonykórus szolgált. 1975-ben utolsó útjára kísérték az egyházközség világi elnökét, Hernek Antalt is. A csendes, mosolygós arcú ember távozása már csak azért is veszteséget jelentett, mert kiegyensúlyozottsága, lelki nyugalma, bibliás műveltsége, egyházas magatartása példaként állt a hitélet elmélyítését remélők számára. Szerencsére Kiss Antal személyében méltó utód állt a helyére. Egyébként a hetvenes évek – akárcsak az előző évtized – látványos, nagy változásokat nem hozott. Tiltott állapotból megtúrt helyzetbe került az egyház, csak kis lépéseket tudott tenni a hitélet s az anyagi javak gyarapítása terén egyaránt. A szokásosan ismétlődő kisebb-nagyobb felújítási munkák mellett, (kerítés megújítás, sekrestyeajtó-javítás, új kapu és kerítés a gazdasági udvarra, irodafestés, stb.) csupán a harangok villamosítására került sor. A modernizációs munkákat Radvánszki István domrádi mester kezdte el 1978-ban, ám az egyenirányítók és a biztonsági szerkezetek üzembehelyezése végül is Rabcsók István egri elektromérnök nevéhez kapcsolódott 1978-ban.

A templombelsőt gazdagító vásárlások is megritkultak (harmóniumvásárlás 1975, a szentségmutató és a rubintos kehely újraaranyoztatás 1978, Jászolos Jézuska szobor 1974), inkább csak a Rózsafüzér Társaság aktivizált saját erőből.

A misehallgatók, a szentgyónást végzők és a szentáldozók száma lényegesen nem változott, s a bérmálkozók száma is helyben topogott. Amikor plé-

dául 1974-ben 71 gyermeket bérált meg Mihácsi József helynök, egyszerre örült és szomorkodott a hitközség. Örült, mert a környéken még negyede sem bérálkozott a rákóczi falvi gyermekeknek, de szomorkodott is, mert a régi időkben ennek a gyermekseregnek többszöröse adatott mindig. Az egykor virágzó egyesületi élet is inkább csak az emlékezetben élt már. Egyedül a Rózsafűzér Társaság folytatta működését töretlenül. Tulajdonképpen három évtizednyi idő elegendő volt ahhoz, hogy a római katolikus egyház szerepe alapvetően megváltozzon a község életében. Megalakulásától kezdve ugyanis az 1940-es évek végéig döntő szerepet játszott a kultúra, a hitoktatás, a művelődés és a szociális gondoskodás területén. Szakrális tevékenysége, a hívek lelki gondozása meghatározta és átszötte a település lakosságának egész életét. A mindenkori plébános a község vékonyka vezető rétegéhez tartozott, s a káplánokkal együtt a falu értelmiségi körét szélesítették. A háborút követő évekkel kezdődően azonban a hitközség szerepe, befolyása egyre jobban visszaszorult. S bár a hetvenes években az egyházközség megtalálta helyét a társadalmi átalakulásokkal együtt járó új, szűkebb mederben is, de befolyása nem volt már a régi. Kicsit olyanná lett, mint a virág, amely hervadáskor maga után hagyja az illatát. Egy-egy plébános az egyházközségi képviselőtestülettel karöltve ugyan lankadatlanul próbálkozott a régi fényt fölragyogtatni, ám azt jórészt az emlékezet élte már csak. Jóllehet Tóth Géza is sokat szorgoskodott, maradandót is alkotott, ám mire szolgálatának gyümölcsei érni kezdtek, az érseki rendelkezés a kecskeméti Piarista Plébánia élére állította.

1978 őszén eltávozott Rákóczi falváról. Az új lelkész Ruzsina Vilmos személyében 1978. november 19-én érkezett Rákóczi falvára, s 1982. augusztus 16-ig maradt. Ruzsina Vilmos négy esztendő telt a rákóczi falvi hitközség élén. Épületfelújítási, állagmegóvási munkálatok azért jutottak az ő szolgálati idejére is. Sekrestyebővítés, templomfűtés, toronyfelújítás, csatornázási munkálatok, plébánia-tatarozás kötődnek a Rákóczi falván töltött idejéhez. Közben lépéseket tettek Rákóczi faluban egy önálló misézőhely kialakítása érdekében is. Az egyházmegyei főhatóság azonban egyelőre nagyobb érdeklődést nem mutatott e téma iránt, bár minden hónap második vasárnapján ekkoriban már figyelemreméltó számú misehallgató közösség gyűlt össze ebben a szórványban. Az egyházközség Ruzsina idején sem bővelkedett az anyagiakban, de ekkor is, csakúgy mint korábban is, számolni lehetett a hívek fokozott segítőkészségével. A hívek összefogásával lehetett például 1980-ban a templomkülsőt széppé varázsolni. A gyülekezet egyébként számtalan apró jelét adta ekkor is annak, hogy számára az egyházközség a megváltozott társadalmi viszonyok között is fontos. Ablakfestés, templom-

kert-gondozás, liturgia segítése, templomi ruhák, terítők rendbentartása, vil-lanyszerelés. Mind-mind a hívők áldozatkészségét dicsérték. Sajnos a hitköz-ség előregedése ekkorra már számokban is jól kiabrázolódt. 1979-ben 56 temetéssel szemben ugyan még 56 keresztelés állt, 1980-ban viszont 48 ke-reszteléssel szemben már 75 temetés, s 1981-ben pedig 31 kereszteléssel 66 temetés szembesült. A jegyesoktatásra járók száma visszaesett, s ennél fogva a házasságkötés megáldását kérőké is. A hitoktatásban részesülő gyermekek száma lassú visszaesést mutatott, első áldozásra már csak kétévenként került sor. A visszaesést egyrészt a gyermeklétszám országos csökkenése motiválta, másrészt a megkereszteltek közül sokan már nem is igényelték a hitoktatást, be sem iratkoztak, vagy ha igen, sokan lemorzsolódtak. 1980-ban például mindössze 7 első áldozó volt, 1982-ben pedig 8.

A szentmisék látogatottsága a körülményekhez képest még jónak volt mi-nősíthető. Szentségimádásra csütörtökönként került sor, a hívek örömmel fogadták. Közkedvelt volt a felnőttek bibliaórája is. Lelkigyakorlatokon az idősebbek nagyobb számban vettek részt, gyakran vendéggyóntató is szolgált a gyülekezetben. 1982-ben az „Öregek éve” idején 210 beteglátogatás jelez-te, hogy a hitközség derékhada az idősebb, betegségekkel viaskodó lakosság köréből szerveződött inkább.

Az egyházközség előmenetelén reménységgel munkálkodó Ruszina Vil-most Tölgyesi Miklós követte. Az új lelkész 1982. augusztus 16. – 1986. ok-tóber 31. között szolgált az Urat Rákóczifalván, s aztán 1986. október 31-én Téglás Pálra bízott a kicsinyke nyáj pásztorolása. Ő 2004 nyaráig állt a gyülekezet élén, mikor is Komár István vette át tőle a stafétát. Tevékenységét, szolgálatát majd az utókor fogja megítélni. Ám azt, hogy tizenhét éven át az Úr elhivatott szolgáljaként tette a dolgát Rákóczifalván, megörökíti az a népi alkalmi vers, amelyet híveitől többször is hallott, s amely így szól:

„Plébános Atyánknak virágcokrot szedtünk
Neve ünnepére bokrétát kötöttünk.
Kikért feláldozta egykor életét
Fogadja híveinek kedves üdvözetét.

Sok hosszú éven át e nyáját vezette
S az Ég kegyelmeit hűn közvetítette
Mít a jó Istennek e nap köszönünk meg
S neve napján kérjük, árásson kegyelmet.

Adja kegyelmét a további munkához
S testi-lelki erőt, amit értünk áldoz
Kívánjuk, hogy köztünk sok jó magot vessen
S egykor híveivel Istennél lehessen.

Plébános Atyánknak kedves névnapjára
Istentől azt kérjük, legyen majd imája:
Akiket rám bízál, én Uram Istenem
Neked megőriztem, nem veszett el egy sem.

Neve napján legyen szíve boldogsága
Hogy lehet az Úrnak hűségese munkása
Aki jó pásztorként őrzi, védi nyáját
S hirdeti népének az Isten Országát.

Jó Plébános Atyánk olyan nekünk éppen
Mint Mózes az Isten választott népében.
Amikor naponként oltár előtt térdel
S Krisztust hívja közénk minden szentmisében.

Isten színe előtt kér, esdekel értünk
S az ő parancsait közvetíti nekünk
Hivatása fenn áll a földiek fölött
Égi szent kapcsolat Isten és ember közt.

E nap mikor kedves neve napját üljük
Plébános Atyánknak szívből megköszönjük
Hogy fogadta értünk Krisztus szolgaságát
S hűn követte mindig kiválasztottságát.

Neve ünnepére csak egyet kívánunk:
S ezért száll e napon buzgó imádságunk,
Tartsa mindig nyáját az égi mezőbe
És hogy közöttünk még sok időt töltsön be.”

A hit szép harca

Ahogy fellegből aláhull az eső, ágról lepereg a harmat, olyan természetességgel van szüksége az istenhívő embernek az egyházra. Így volt az Rákóczifalva történetének kezdetén a Rákóczinak nevezett telep faluban is. A naptárak 1883. szeptember 9-ét mutattak, amikor mintegy negyven család jelenlétében kimondatott a Rákóczi-i Protestáns Leányegyház megalakulása. Az egykor Rákóczi-kastélyként emlegetett épület egyik nagyobb szobájában, amelyet a mindennapokban iskolai tanteremként használtak, Tóth László tiszainokai református lelkipásztor elnökletével a Beke, a Szelindi, a Gaál, a Herbály, a T. Kovács, a Murvay, az Igrinyi, a Lenkovics, a Bohácsik, a Kósa, a Perei, a Csete, a Geszti, a Sallai, a Békési, a Perjési, a Molnár, a Pap, a Burzi, a Király és a Halász nevezetű családok jelenlétében mondtak igent a református eklézsia születésére. Az előzetesen elkészített összeírás szerint a református gyülekezet hivatalos megalakításakor 264 helyvét hitvallású és 24 ágostai hitvallású lélek lakott már a kicsinyke településen. A két testvérfelekezethez tartozó telepesek zöme a környékbeli települések református illetve evangélikus gyülekezeteiből keltek szárnyra, amikor ott-hont, tűzhelyt, hazát remélve Rákócziba költöztek. Csupán Gaál Sámuel és feleségét, Kucsera Annát sodorta messzebbre a történelem. Ők a szilágysági kálvinisták közül szakadtak ki, Szilágycémerről indult az útjuk.

Közelebbről vagy távolabbról jöttek, mindegy. Fontos, hogy mindnyájan zsigereikben örökítve őrizték apáik hitét, s amikor intett a pillanat igent mondtak Krisztus hívó szavára, és ünnepélyes áhítattal hallgatták Szilágyi Sándor tiszaföldvári segédlelkész igehirdetését, aki a jelzett napon szárnyaló prédikációval vezette az összesereglett népet Isten zsámolyához. A kastély ódon falai között megtartott istentisztelet után a gyülekezet első közgyűlésére került sor, ahol megválasztották az elöljáróságot. A lélekszám alapján kilenctagú presbitériumot és egy gondnokot választottak. Közakarattal Perjési László lett a kurátor, s Beke István, Szelindi Gábor, Gaál Sámuel, Herbály Sándor, T. Kovács János, Murvay Sándor, Igrinyi Mihály, Lenkovics Gábor és Bohácsik Károly kerültek a presbitériumba. Utóbbi presbitert egyszerűen az egyházi tisztség viselésére is felhatalmazták. Az egyházközség történetének első presbitériuma 1883. szeptember 16-án a Törökszentmiklóson megtartott egyházmegyei gyűlésen erősített meg hivatalában, ahol a frissen megalakított gyülekezetet Perjési László és Kovács János képviselték. A megválasztott tisztségviselők többsége egészen 1889. január 1-jéig, az eklézsiaiban lebonyolított első tisztújításig hivatalában maradt. A köztes időben

csupán Perjési László, Igrinyi Mihály és Beke István mondtak le a vállalt megbízatásról, betegség, illetve a településről való elköltözés miatt. Helyükre 1885. januárjában Csete József és Acsai Mihály kerültek, akik közül Csete a gondnoki szolgálatot is föl vállalta egészen 1888-ig, amikortól Geszti Istvánra bízták a kurátori teendők ellátását.

Az első presbitérium, melynek tagjai földművesek illetve mezőgazdasági termeléshez kötődő iparosok (szíjgyártó, bognár, gépész) voltak, komoly, sokszor terhes feladatot vállalt magára, de felelős őrállóként, hűséggel szolgált. Neki adatott annak joga és kötelessége, hogy egy maréknyi, szórványban élő lélek valóban hitéletet gyakorló, a községi házi rendbe betagozódó egyházközséggé szerveződjön. A külső és belső építkezés formáit kellett megtalálnia és kamatoztatnia. Ráadásul a presbiterek átlagéletkora alig érte el a 30. esztendő. Tétovázásra azonban nem volt mód, a presbitérium a cselekvés rendelt idejét élte. Első feladatként hozzá kellett kezdeni az eklézsia anyagi természetű megalapozásához. Ennek érdekében 1883 őszén a presbitérium gyűjtést kezdeményezett a faluban, majd megbízták Perjési László gondnokot, hogy kezdjen tárgyalásokat az egyházközséget illető ingatlanok átvétele ügyében. A telepítés kezdetekor ugyanis a Kincstár 7 hold 240 négyszögöl beltelket és 61 hold szántót engedett át közcélra, s ebből a két történelmi egyháznak eredetileg 30 holdat különítettek el, de 1883 őszén a föld haszonélvezete még a település birtokában volt, és a megosztás sem történt még meg a két felekezet között.

A tárgyalások nagyon elhúzódtak. A Magyar Királyi Jóságigazgatóság 4071. sz. leiratában ugyan tájékoztatta a presbitériumot, hogy a református egyház tíz hold földet kapott a megosztás értelmében, de még jóval később, 1888 szeptemberében is csak remény volt arra, hogy az egyházközség folyó év Szent Mihály napjától birtokba veheti a szántót, vagy legalábbis annak legkevesebb 140 forintnyi éves jövedelmét. Valójában csak 1889 elején került sor a birtokbavételre, miután március 20-án a Tiszaföldváron tartott földsoroláson az egyház részére kijelölték a területet. A kijelölés szerint hat holdat a településtől nyugatra, a temető mellett a jegyzői és a tanítói földek között mértek ki, négy holdat pedig a Gorove-birtok szomszédságában réti mentett talajon. Időközben a megyei Közigazgatási Bizottság megítélt az egyháznak egy 1500 négyszögölös beltelket is, amelyet 1889-ben ki is jelöltek a község központjában, kiszakítva az úgynevezett Piac térből. Ezzel gyakorlatilag a működéshez szükséges épületek megépítéséhez teret nyertek. Csakhogy az építkezés pénzügyi eszközei hiányoztak, ezért a presbitérium segélykérő levelek sokaságával fordult főhatóságához, az egyházmegyéhez, az országos Közalaphoz, továbbá a Gusztáv-Adolf Segélyegyletnek, valamint a magyar

kormányhoz is. Ugyanakkor 1883. január 1-jétől visszamenőleg bevezette a párbér fizetését. Tekintettel az egyháztagok nehéz anyagi körülményeire két forintban határozta meg családonként az éves egyházfenntartói járulékot. Majd 1888 januárjában pedig rátért az 1870/1010. sz. miniszteri rendelet végrehajtására, miszerint az egyházközség minden 24. életévét betöltött férfi tagja fizetésre kötelezett lett függetlenül családi állapotától.

Az egyházi adó azonban nagyon nehezen folyt be. Évről évre nőtt a hátralékosok száma. Ennek ellenére egyre határozottabban megfogalmazódott egy imaház és egy harangláb megépítésének szükségessége. Az építkezésre azonban pénz hiányában csak 1888-ban kerülhetett sor.

1888 tavaszán a presbitérium szerződést kötött két mesteremberrel, nevezetesen Balogh Károly építómesterrel és Ratics Márton tiszaföldvári asztalossal. A megállapodás értelmében 1888 novemberére fölépült egy fedélzet alá egy imateremként használható nagyobb méretű helyiség és egy lakás, amely lakószobára, konyhára és kamrára tagolódott. Az épület teljes egészében vályogból épült, mészvakolással és döngölt agyag padlózattal. A vályogot a paróchiális beltelken vetették, a szükséges szalmatöredéket – hét szekérrel – Fazekas Lajos uradalmi kasznár adományozta. A munkálatokhoz szükséges vizet a telken, Zámory Ferenc ispán támogatásával megépített gémeskútból nyerték. Az építkezés során a gyülekezeti tagok is segítkeztek. Például anyagszállítást vállaltak, hiszen a homokot Tiszaföldvállról kellett a helyszínre juttatni. A valós helyzethez azonban az is hozzátartozott, hogy az építkezés nem egyszer a gyülekezeti tagok részvétlensége miatt akadozott. Folyó év augusztusában a kurátor például a szolgabíró segítségét kérte, hogy a törvény által kényszerítse közmunkára az embereket, mert nem halad a munka. Mindazonáltal szeptember 16-án a gyülekezet gyakorta pásztoroló Révész Mihály tiszaföldvári segédlelkész örömmel jelentette: „a díszes imaház immár a teljes befejezés legutolsó stádiumába jutott.”

Közben Ratics Márton műhelyében a berendezési tárgyak is elkészültek. Nyolcvanöt forint ellenében 10 db kilenc „sukkos” pad és egy katedra. Ugyanis az volt a terv, hogy az imatermet iskolai tanteremként is fogják hasznosítani. A lakás berendezésére ötven forintot költöttek azzal a meghagyással, hogy „a vásárolt bútorok használata a mindenkori lelkésztanítói leendő, így azokat sem eladni, sem elvinni esetleges távozás idején nem lesz szabad.”

A hálaadás 1888. november 25-én volt. Az ünnepi istentiszteleten körülbelül százan jelentek meg. Az ígét Révész Mihály hirdette Ézsaiás próféta könyve 49. rész 20,21 versei alapján.

A hálaadó istentisztelet után a harangláb mielőbbi megépítésére volt a hangsúly, mivel a túrkevei református község levele már augusztusban megérke-

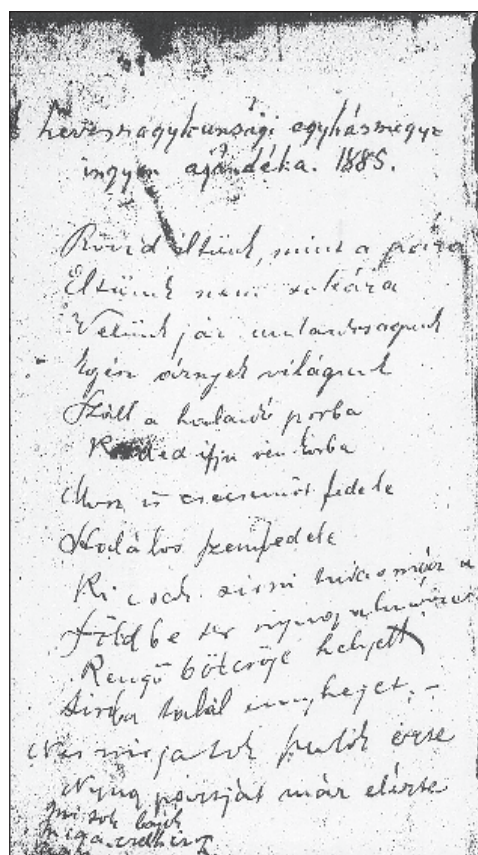
zett, s a következő örömhírt tudatta: „egy régi 2 mázsás és 5 fontos harang azon kívánsággal adományoztatik a rákóczy-i ev. ref. leányegyháznak, hogy az legyen a hívő szívek ébresztője, s Isten dicsőségének hirdetője.” Az ajándékharangot Herbály Sándor és Csete József presbiterek saját költségükön hamarosan Rákócziba is szállították.

A harangláb elkészítése 1889 januárjában be is fejeződött, így a harang megfelelő helyre kerülve a Piac téren a római katolikussal átellenben hívogathatta a híveket. Közben Sallai István egyházfi és két melléje rendelt „gyalogember” munkálkodása révén a parochiális telek kerítése is elkészült. Egyszerű deszkakerítést emeltek csupán, amelynek a kellékei a Gorove uradalom kasznárjától, a Helsinger–birtokról illetve Vári Szabó Sámuel tiszaföldvári parochus lelkésztől érkeztek ajándékba. Aztán a telek Piac tér felőli oldalán fákat ültettek. A facsemetéket a Wodianer-birtokon szerezték be. Ezzel gyakorlatilag a református egyház építkezéseinek első jelentősebb szakasza le is zárult.

Az anyagi gyarapodással párhuzamosan természetesen folyt a lelki építkezés is. Míg az imaház fel nem épült, az istentiszteleteket a Rákóczi-kastély egyik termében tartották. A szolgálattelvő lelkipásztorok a tiszaföldvári anyaegyházból jártak át lovasszekérrel. Eleinte havonta csak egy vasárnap volt istentisztelet, s ígét hirdetni a földvári segédlelkészek szálltak ki. Sátoros ünnepeken azonban a parókus lelkész, Vári Szabó Sámuel érkezett. Kezdetben a leányegyház tagjai évente három alkalommal, húsvét, pünkösd és karácsony másodnapján részesültek az úri szent vacsorában. Az első úrvacsoraosztásra 1883 őszén került sor. Vári Szabó tiszteletes osztotta új borra.

A keresztelés és az esketés eleinte az anyaegyházban történt, az ott szokásban volt fizetési kötelezettségek mellett. A temetési szertartások természetesen helyben zajlottak, s az elhunytak a református temetőként kijelölt helyen kaptak végső nyughelyet. A temetési szolgálatokat azonban többnyire nem az anyaegyház lelkészei végezték, hanem a helyben lakó kántortanító, Pesti Lajos. A kecskeméti születésű felekezeti tanító feleségével, Mágó Kis Judittal és első gyermekével, a később a faluban köztiszteletnek örvendő, Ilnával költözött a településre 1882 őszén. Férőhelyet a Rákóczi-kastély egyik szobájában biztosítottak számukra. 1884-től a leányegyház hitoktatóként is alkalmazta, illetve a tiszaföldvári anyaegyház főgondnokának indítványára az eklézsia jegyzőjéül is megválasztották. Pesti Lajos 1889-ig szinte teljes egészében ellátta a temetési szolgálatokat hittestvérei körében. Tevékenységéért 1885 októberétől javadalmazásban is részesült. A presbitérium döntése alapján „éneklős halott” stólajaként 50 krajcárt kaphatott, búcsúztatásért pedig 4 forintot. Ha az elhunyt nem falubeli volt, hanem például valamelyik

környező birtokon élt korábban, akkor a hozzátartozók az előbbi összegek kétszeresét fizették. A temetési szertartás egyébként imával, orációval (ünnepélyes beszéddel), prédikációval vagy énekkel zajlott. A gyászolók azonban leggyakrabban énekes temetést igényeltek, mert az került a legkevesebbe. A szertartás során Pesti Lajos a „Halotti énekek, melyek most némely előbbieneknek kihagyásával és újabbak hozzájuk adásával bocsáttattak ki a Helvétziai vallástételt tartó buzgó keresztyén hívek számára” című énekeskönyvet használta, mely 1882-ben jelent meg Budapesten, s a Heves-Nagykunsági egyházmegye ajándékként került az egyházközség tulajdonába. Gyermekek temetésekor leggyakrabban a következő alkalmi verssel hirdetett vigasztalást: „Rövid éltünk, mint a pára Eltűnik nem sokára. Velünk jár mulandóságunk. Egész árnyék világunk Száll a halandó porba Kérded: ifjú ... vén korba. Most is csecsemőt fede le Halálos szemfedele. Ki csak sírni tuda, s már a földbe tér nyugalmára Rengő bölcsője helyett, Sírba talál nyughejet. Ne sírjatok szülők érte Nyug partját már elérte...”

Pesti Lajos református kántortanító énekeskönyve

Mellesleg a halál Pesti Lajos házában is gyakori vendég volt. Hat gyermeke közül csak négy jutott felnőtt korba. Erzsébet nevezetű lánya mindössze négy évet élt, „gyermekaszály” vitte el, Ida pedig alig egy évesen a toroklob áldozata lett. Maga Pesti Lajos sem volt hosszú életű. Negyvennégy éves volt, amikor utolsó útjára kísérték a rákóczi-i református temetőben 1900. április

Pesti Lajos református kántortanító síremléke

8-án. Felesége akkor már két éve nem volt az élők sorában.

Mindazonáltal a kántortanító míg tehetett, tette a dolgát. Tanított a kastélyban helyet talált községi elemi népiskolában, ahová a református egyház megalakítása idején tizennyolc református tanköteles leánygyermek és tizennyolc református és egy evangélikus mindennapi tanköteles fiúgyermek volt beíratva. Tekintettel a protestáns felekezethez tartozó gyermekek jelentős számára az egyház presbitériuma kezdetektől arra törekedett, hogy jogot nyerhessen egy tanítói állás megszervezésére. Ez ügyben 1886-ban már „alázattal esedezett az egyházi főhatóságnál”. Önálló káplántanító alkalmazására viszont csak akkor nyílt lehetőség, amikor az iskolai tantermeként is használható imaházat felépítette a gyülekezet. Mivel erre 1888-ban sor kerülhetett, ez év november 25-én Papp Károly személyében az első lelkésztanítót kibocsájtotta a Heves-Nagykunsági Esperesi Hivatal Rákócziába.

Papp Károly Nagyszékelyen született 1862-ben. Miután Debrecenben elvégezte a teológiai tanulmányokat, Tiszaderzsén volt segédlelkész. Kinevezése

Rákócziban előbb csak egy esztendőre szolt segédlelkészi minőségben. Állását 1888. december 11-én foglalta el, s szolgálatát vasárnapi istentisztelettel kezdte. Az imaházban I. Korintus 9:26 verse alapján szolt a gyülekezethez: „Én tehát úgy futok, mint aki előtt nem bizonytalan a cél” hirdette, és hamarosan arról tett bizonyosságot, hogy sáfárlelkülettel állt a kisdud egyház ügye mellé. Nemkülönben felesége Elek Ilona is.

A gyermekek tanítását az új esztendő első napjaiban kezdte meg, s ezzel gyakorlatilag kezdetét vette Rákócziban a református felekezeti e vonhatatlanul elkezdődött.

Az anyásítás idejére természetesen végleges rendet öltött az istentiszteletek és a sakramentumok kiszolgáltatásának ideje is. 1887 júniusától már minden vasárnap volt istentisztelet, Papp Károly pedig bevezette a vasárnap délutáni igehallgatást is. Úrvacsoraosztásra továbbra is a nagy ünnepeken került sor, de immáron az ünnepek első napján délelőtti istentisztelet keretében. Az úrasztalát kenyérrel és borral a gyülekezet tagjai terítették meg. Ha pedig nem volt felajánlás, akkor a kurátor kellett magára vállalja a terítést.

Lassan az úrasztali kellékeknek is birtokába jutott a gyülekezet. Az első úrasztali terítőket Tiszaföldvárról kapták ajándékba, majd Cseh János helybéli lakos elhalt leánya emlékére adományozott egyet, aztán 1890-ben Perei Sándor és felesége Csikós Klára csináltattak egy arany rojttal díszített kék bársonyterítőt.

Az úrasztali edények szintén ajándékozás révén gyarapodtak. 1884-ben a vezsenyi Református Egyház egy feliratos kelyhet és egy feliratos tányért adott át. A kelyhen „Az Isten dicsőségére csináltatta a vezsenyi Református Szt. Eklézsia T. Méhes György úr idejében 1800.” felirat, a tányéron pedig „Ezt a tányért Csontos János uram csináltatta az Isten dicsőségére A Vezsenyi Református Szent Eklézsianak számára Maga kulcsigin Anno Domini 1749” felirat ékeskedett. Hamarosan két boros cinkanna is érkezett a tiszaderzsi református gyülekezet ajándékaként. A kannákon a „Tisza Őrs Szent Ecclesziara 1722” illetve a „Nagy Mátyás Tótt Ferenc 1722” felirat volt olvasható. Keresztelő edényről (kanna és tányér) pedig Papp Károly lelkész tanító gondoskodott 1889-ben.

Miközben lélekben és anyagiakban egyaránt gyarapodott az egyházközség, 1881 augusztusától folyamatosan vezették a „Szülöttek és megkereszteltek anyakönyvét”, 1882. november 12-től a „Házasságkötési anyakönyv”-et, 1884 februárjától a „Halottak anyakönyvét”, 1883 szeptemberétől pedig az egyháztanácsi és az egyházközségi közgyűlések jegyzőkönyvét. 1883-ban megcsináltatták az első pecsétnyomót, melynek közepén egy nyitott Biblia volt látható.

1889. január 1-jétől fizetéses harangozót alkalmazott a presbitérium, aki sátoros ünnepeken délelőtt és délután is harangozott. Halálkozás esetén „kicsendített”, temetéskor pedig gyülekezőre és koporsó kivitelre húzta meg a harangot. A gyülekezet első fizetett harangozója Sallai István volt, aki kezdetben évi 5 forintot kapott fizetségként és használhatta a felekezeti temető használaton kívüli részét. A településtől nyugatra elhelyezkedő temetőben egyébként a gyülekezeti tagok ha szükség úgy hozta, ingyen kaptak sírhelyet, az idegenek pedig egy forint ellenében. A szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezők esetében azonban a presbitérium eltekintett a pénz fizetésétől.

A kicsiny hitfelekezeti iskola működési rendje párhuzamosan fejlődött ki az ekléziával. A tanév beiratkozással, illetve ünnepélyes istentisztelettel vette kezdetét, és nyilvános vizsgával zárult. Év közben a vallásoktatás felügyeletét két presbiter végezte, mert eleinte iskolaszék még nem működött. Az iskolába elvileg bármely felekezethez tartozó gyermek felvehető volt, amennyiben a beiratkozási díjat kifizette. Gyakorlatilag azonban csak protestánsok iratkoztak be.

A megalakulás és szerveződés nehéz évei után a gyülekezet lélekszáma is megnövekedett. 1896-ban az egyházközség már 408 főt számlált, 215 férfi és 173 nő megoszlásban. A közel eső pusztákon, uradalmakban pedig 152 fő vette igénybe a lelki szolgálatokat. Az év folyamán 17 református gyermek születését anyakönyvezték, s 15 temetés és 3 házasságkötés zajlott. Hat gyermek konfirmált, az iskolakötelesek (6-12 évesek) pedig az ismétlőiskolásokkal együttesen hatvanötven voltak a felekezet iskolájában. Az iskola azonban változatlanul csak államsegéllyel tudott működni. Mellesleg az egyházközség összes vagyoni becsértéke még mindig nem érte el a tízezer forintot sem, annak ellenére, hogy Papp Károly irányításával 1892-ben és '93-ban országos könyöradomány gyűjtést is szerveztek. A gyűjtésben résztvevő presbiterekről személyleírás készült, s a tiszaföldvári szolgabíró előtt esküt tettek a következőképpen: „Én esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök Isten, hogy azon gyűjtési munkában, melyre most az egyháztanács által elválasztattam, híven és igazán eljárók, minden adományt lelkiismeretesen beíratok vagy magam beírok, és a gyűjtött pénzt beküldöm. Mindenben hű, igaz és lelkiismeretes leszek. Isten engem úgy segíljen.” És temploma sem volt még az egyházközségnek.

Az Úr házának építése Szentmiklósy József lelkipásztornak jutott osztályrészül. A sok kegyelemmel megáldott tiszteletes 1896. november 1-jén kezdte meg a rákóczi-beli nyáj pásztorolását. Előzőleg Vezsenyben szolgált mint segédlelkész, illetve mint okleveles „fitanító”. Az ároni ősoket is számontartó lelkipásztor életútja térben és időben messziről indult. A Sió menti Juton szüle-

tett 1863-ban. Tanulmányait szülőfalujában kezdte, majd a gyönki református gimnáziumban folytatta. Miután Kecskeméten leérettségizett a sárospataki, aztán a pápai teológiai akadémiákon tanult, s a nagypapi vizsgát Pesten tette le. 1887-ben érkezett Vezsenybe, ahol Ádám Kálmán kecskeméti egyházmegeyi esperes mellett segédlelkészként tevékenykedett. A fiatal házas, krisztusi korban lévő lelkipásztort innen hívta meg a rákóczi-i gyülekezet. Ünnepélyes beiktatására 1896. november 8-án került sor. Ezt követően harminchat éven át munkálkodott feleségével Bagó Csontos Ilonával együtt Rákóczi-ban, illetve a később Rákóczifalvának nevezett településen. Közben háza népes papi családdá növekedett. A Vezsenyben született Lenke lánya után, Rákócziban láttak napvilágot további gyermekei, Ilona, Irén, Kornél és Gizella.

A kicsiny, anyagi erőtlenséggel viaskodó gyülekezetben nem volt könnyű templomot építeni, hiszen az iskola fenntartása és a lelkész javadalmazása is erőn felüli feladatként nehezedett az eklézsiára. A gyülekezeti tagok adományára nem lehetett számítani, mert azok többsége szegényemberként a kapott föld árának törlesztési kényszerével viaskodott. A közösség elesettjeinek gondozása kiemelt feladatként jelentkezett. Ezért hívta életre Szentmiklósy 1908. március 25-én a „Szeretetszövetség”-et. A szegénygondozás és az egyéni pasztoráció rögzös útjait járva sem feledte azonban a templomépítés fontosságát. Nem kevés vita után végül is 1909-ben kezdődött el az építkezés az alapkö letételével. A kor szokása szerint az alapkö elhelyezésekor a leendő torony keleti sarka alá tették az építkezést adományokkal támogatók névsorát is. Többek között Dr. Gorove László, Fehér Lajos, Kókai

Szentmiklósi József református lelkipásztor családja körében 1900-ban

János, Szabó Mihály és Hartyáni István nevét tartalmazta a névsor.

1909 őszére elkészült a templom. A teljesen téglából épített úr házát Robicsek Ernő szombathelyi mérnök tervei alapján Kocsis Antal és Borbély János vállalkozók építették meg. Az észak-déli tájolású épület déli oldalán trapéz záródással, északi részén pedig a homlokzatba félig beépítve egy az alaptól számított 24,5 méter magas toronnyal készült. 8 X 17 méteres belső terében a karzatot egyetlen H alakú gerendára helyezték.

A hálaadó istentiszteletre 1909. november 14-én került sor Győri Lajos esperes, Török Imre egyházmegyei főjegyző, Szász Gusztáv tiszakürti, Pap Károly inokai, Csekey István szolnoki és Sárközy József várkonyi lelkipásztorok jelenlétében. Az ünnepi istentiszteleten úrvacsoraosztásra és a keresztség sakramentumának kiszolgáltatására is sor került, majd a helyi iparoskör énekkara is szerepelt. A díszvendégek sorában foglalt helyet több megyei és községi előljáró is (névszerint Dr. Gorove László képviselő, Dr. Tóth Imre egyházmegyei világi aljegyző, Busa Ákos járási főszolgabíró), valamint a római katolikus egyház képviseletében Mihalovits Ernő címzetes esperes.

A templom tornyában 1909 őszén már egy 270 kg-os harang is szól az 1888-ban Túrkevéről kapott ajándékharang mellett. De volt egy 70 kg-os kisharang is, amelyet Szentmiklósy vásárolt 14 koronáért a vezsenyi eklézsiától. Hamarosan a templom orgonája is beépítésre került. A hangszer a lelkipásztor a Szeretetszövetséggel közösen vásárolta a bajai református egyháztól. A nyolc regiszteres orgonát ismeretlen mester készítette az 1870-es években, s korábban a Malonyai család háziorgonájaként tartották számon. A templomban Chorin Sándor orgonaépítő munkája révén találta meg végső helyét.

Az 1909-ben épült református templom

A református felekezeti iskola növendékei 1910-ben

A gyülekezet életében a mindedig legnagyobb beruházás, a templom felépítésével azonban nem ért véget az anyagi javakon való munkálkodás. Az első nagy világégést megelőző békeévekben átalakították az egykor imaháznak szánt kicsinyke iskolaépületet is. Az immáron 12 x 11 méter nagyságú, zárt folyosóval és tanítói szobával is kibővített cseréptetős épületet 1912. október 27-én szentelték fel. A hálaadás alkalmával Szentmiklósy szólt az ígét Nehémiás próféta könyve 2. rész 17.18 verse alapján, s többek között jelen volt Győri Lajos esperes és Rédey János királyi tanfelügyelő is, aki ünnepélyesen átadta az új iskolát. Ünnepi beszédet Dr. Horthy Szabolcs főispán mondott.

Az iskola átadása évében született meg az az L alakú épület is, amely a továbbiakban lelkészlakásként működött. Aztán a megmérettetésekkel, megpróbáltatásokkal, új helyzetekkel és új lehetőségekkel tele első három évtized után az egyházközség nyakába szakadt az első világháború. Az egyház tagjai közül többen távoli harcterekre kerültek, s 1915 májusában elsiratták a gyülekezet első háborús halottját.

Közben az iskolai munkát járványok és ellátási gondok tették egyre nehezebbé. Hol vörheny kanyaró, hol tűzifa hiánya miatt kellett hosszú hetekre bezárni a kapuját. 1916 októberében búcsút kellett mondani a 270 kg-os nagyharangnak. Háborús célra hatóságilag lefoglalták. Majd 1917-ben szintén háborús okokból útra keltek az orgona homlokzati sípjai is. A megpróbáltatások éveiben csupán az hozott némi vigaszt, hogy Dr. Gorove László örökös

főgondnok 1917. október 31-én a reformáció 400. évfordulójára, az egyház kebelében működő Szeretetszövetség támogatására, 500 koronás alaptőkével alapítványt hozott létre. Ennélfogva hathatósan hozzájárult a gyülekezet közjótékonyág terén végzett szolgálatának elmélyítéséhez.

Maga a lelkész türelemmel fogadta a nehézségeket, s reménykedésre, az élet szeretetére biztatott. A kegyelmi időszak azonban még messze volt.

1918/19 tele nagy hóval takarta maga alá a falut, és fázósan dideregtek a lelkek is. Az új tavasz azonban újjászületés helyett új, minden eddiginél nagyobb megpróbáltatást hozott. 1919. április 4-én a rendszerváltó Forradalmi Kormányzótanács rendeletei alapján ugyanis köztulajdonba vették a felekezet iskoláját, államosították az egyház 10 hold földjét, megszüntették a lelkésztanítói fizetés egy részét képező államsegélyt, s felfüggesztették a lelképászor tanítói tevékenységét. A gyülekezet még fel sem ocsúdott a rémületből, amikor április utolsó napjaiban a falu a román térparancsnokság fennhatósága alá került, s ettől kezdve megszűnt a személyes élet biztonsága is.

Az egymást követő vörös és román áttörések közül az egyházközség életében a július 20-i okozott legnagyobb kárt. Ekkor a templom nyugati oldalát gránáttalálat érte, nagy károkat okozva a fedélzetben és az oldalfal eresz alatti részeiben. Ugyancsak gránát szakította ki a lelkészlakás keleti falát, s omlasztotta be a padlást, tette tönkre a parókia konyháját. Egy újabb lövedék pedig az iskola tetőszerkezetét rombolta össze. Az anyagi károk mellett a legnagyobb döbbenetet azonban az okozta, hogy a Piac téren a vöröskatonák felállították az akasztófát, s a gyülekezet lelkészét a helybeli római katolikus plébánossal együtt a délután folyamán ott akarták kivégezni. Szándékukat azonban az újabb román betörés megsemmisítette. Az előbb választójogától, hivatásától majd életétől is majdnem megfosztott lelkész viszont ilyen körülmények között sem hátrált meg. Hűséggel munkálkodott a kevesen is, s a 133 napos fergegeteg után vezetésével a gyülekezet újra magára talált. Rendezte sorait, s küzdött tovább. A '20-as évek elején azonban nagy nehézséget jelentett az egyházközség életében a vallás- és közoktatási miniszter 1922. évi 122000/VIII.d. számú rendelete, amely az államsegély hitfelekezeti népiskolai tanítói állások ügyében úgy rendelkezett, hogy államsegélyt 1923.január 1-jétől csak abban az esetben folyósít, ha az iskolafenntartó a tanítónak helyi forrásból legalább az illetmény 10 %-át biztosítja, s legkisebb helyi javadalomként évi 9000 koronát határozott meg. A rendelet hatályba lépése a felekezeti iskola működtetése terén egyre nagyobb akadályt jelentett, s elkezdődött az a veszszőfűtés, amely majd az iskola felszámolásához vezetett. Eleinte ugyan megpróbálták a „Szeretetmagtár” felállításával könnyíteni a helyzeten. Ennek az volt a lényege, hogy közadakozás révén gabonát gyűjtött a presbitérium, s an-

nak árából, vagy a rászorulóknak kölcsönadott rész kamataiból próbálta fenntartani az iskolát. Igazán megoldást azonban ez nem jelentett. Már csak azért sem, mert az 1919-ben elszenvedett károk kijavíttatása, illetve a rendszeresen esedékessé vált felújítások anyagi terhei is meghaladták az egyház teherbíró képességét. Ráadásul időszerű feladatként jelentkezett egy új harang készítése is. Mindazonáltal a nehéz gazdasági helyzet útvesztőit járva jutott erő a nyitottabb és odaadóbb keresztény élet formálására is. 1923-ban az egyházkerületi közgyűlés határozata értelmében megszervezték a „Vasárnapi Iskolá”-t, felállították a belmisszió bizottságot, és 1925-ben a lelkész irányításával megalakították a Rákóczi-falvi Református Ifjúsági Egyesületet.

Az új harang ügye 1924-ben került napirendre, azonban csak 1927-ben sikerült elkészíttetni. Walser Ferenc harangöntő javaslatára végül is egy 370 kg-os „A” hangú és egy 220 kg-os „C” hangú harangot öntöttek 22 % angolcin és 78 % vörösréz vegyi összetételben 15 évi jótállással. A két új harangot 1927. december 18-án ünnepi istentisztelet keretében avatták fel. Igét hirdetett Török Ferenc esperes és Gaál István törökszentmiklósi lelkipásztor. Közben 1926-ban megpróbálták az egyházi épületek villamosítását megoldani, de pénzügyi nehézségek miatt csak a lelkészlakásba tudták bevezettetni a villanyt. Az idő előrehaladtával azonban a felekezeti iskola fenntartása egyre nagyobb akadályokba ütközött. Az intézmény tanulólétszáma 40 fő alá ugyan sosem süllyedt, így a hatályos rendeletek értelmében nem lett volna megvonható tőle az államsegély, mégis a vallás- és közoktatási miniszter úgy foglalt állást, hogy „a Rákóczi-falvi egy tanítós osztatlan református elemi iskola fenntartásának állami segéllyel való támogatását nem tekinti indokoltnak, s ezért a református elemi iskola tanítói állásának betöltése esetén a fizetés-kiegészítő államsegélyt csak abban az esetben folyósítja, ha a református elemi iskola az ottani nyolc tanítós állami elemi iskolával a tanulók osztályok szerinti megosztása alapján együttműködik, s az egyház az együttműködést főhatósága által megerősített határozatban biztosítja.” Viták, kérvények, fellebbezések sokasága után végül is 1931 szeptemberében az új tanévet már úgy kezdték, hogy a református iskolában helyezték el az állami iskola IV. fiú osztályát, amelyben 42 római katolikus és 9 református tanuló tartozott, s a református iskola tanulóit pedig beosztották az állami iskola tanulócsoportjaiba, ahol számukra vallásórát nem biztosítottak. Vagyis az iskolai terhek az eklézsia nyakán maradtak, de az intézmény elveszítette felekezeti jellegét.

1932. szeptember 21-én a generális vizitáció alkalmával maga a Tiszántúli Egyházkerület püspöke, Dr. Baltazár Dezső ugyan azt állapította meg, hogy „az egyház erkölcsi élete, a hívek templomba járása, úrvacsorával élése teljesen megnyugtató képet mutat. A lelkészi hivatal vezetése, irattár rendben

tartása s az anyakönyvek kifogástalan vezetése bizonyságok arra, hogy az egyház lelkipásztora hivatása magaslatán áll, s az egyház külső belső képe fáradhatatlan, becsületes munkájáról beszél...”, de mindenki tudta az egyházközség életében egy nagyobb időszakasz megint lezárult. Szentmiklósly ugyanis nyugdíjba készült, s 1932. november 1-jével le is mondott a lelkészi szolgálatról. '32. november 4-én pedig elköltözött a faluból.

Szentmiklósly távozása után egy ideig helyettesítő lelkészek végezték a gyülekezeti szolgálatot. Névszerint Gál Lajos tiszaföldvári, Páll Dezső zsákai és Dr. Gaál Ferenc vezsenyi segédlelkészek. Majd a presbitérium Páll Dezső helyettesítő lelkipásztor megválasztása mellett döntött. 1933. április 23-án Tóth Dezső tiszakürti ref. lelkész és Máthé Sándor tiszakürti községi főjegyző, mint esperesi kiküldöttek kettős elnökletével megtartott közgyűlésen Páll Dezsőt egyhangúlag meg is választották. Beiktatására 1933. május 10-én került sor.

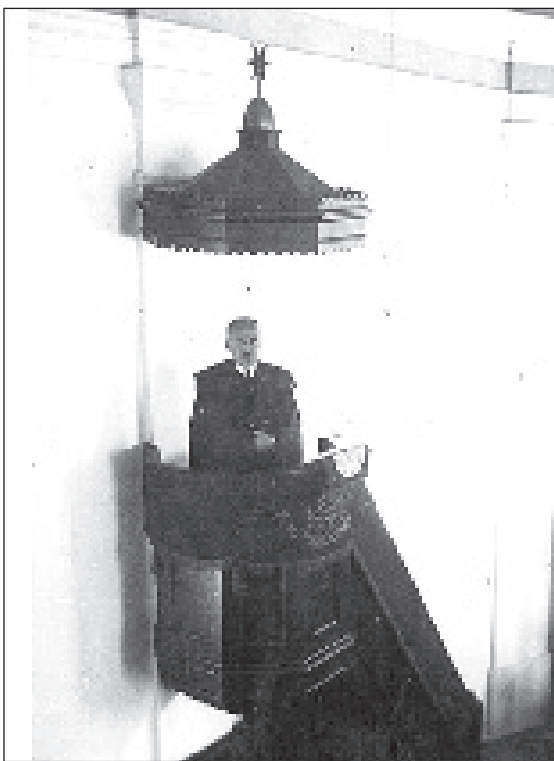
Páll Dezső Békésen született 1903-ban. Miután teológiai tanulmányait a debreceni akadémián bevégezte, Makón, Berekböszörményben és Zsákán teljesített segédlelkészi szolgálatot. Zsákán ismerkedett meg későbbi feleségével, Barcsay Margit tanítónővel, aki 1926-tól Rákóczi falván az állami népiskolában tanított.

Páll Dezső tiszteletes minden eddiginél nehezebb helyzetben kezdte meg a kicsinyke nyáj pásztorálását. A mindig is anyagi erőtlenséggel viaskodó egyházközség ugyanis a 30-as évek első felére történetének legmélyebb pontjára jutott: eladósodott. Az 1933. december 31-én kelt számadás szerint mintegy 8299 pengő 15 fillér adóssága volt. Banki tartozás mellett közalapi hátraléka, közigazgatási járulék hátraléka, tanítói nyugdíjhátraléka, paróchiális könyvtári tartozás és lelkészi nyugdíjintézeti elmaradása egyaránt volt. A hívek egyházfenntartói adóját az adósságok törlesztése érdekében bíróságilag zárolták. Ráadásul az iskola állami kézbe való átadása is késett. Az 1930. december 31-én az Egyházi Törvények VI. tc. 8. paragrafus alapján kimondott együttműködés volt még mindig érvényben, s a legújabb miniszteri leirat sem biztató pozitív irányú elmozdulással. A vallás- és közoktatási miniszter 4.50.033-1934/VI. ü. a. sz. rendelete ugyanis arról értesítette az egyháztanácsot, hogy a minisztérium fedezet hiányában az intézményt állami kezelésbe átvenni nem tudja. Ilyen körülmények között a lelkész számára nem adatott más választás, minthogy a presbitériummal egyetértésben 1934. szeptember 1-jével az iskolát bezáratta, tanítója Szász János ügyében pedig egyházi és világi hatóságoknál esedezett, hogy az önhibáján kívül állás nélkül maradt felekezeti tanítót mielőbb állásba helyezték. Szász János kántortanító egyébként az 1930/31. tanévre hirdetett pályázat idején Czégénydányádról került a gyülekezetbe.

1930. december 1-jén választotta meg az egyháztanács, s kinevezését 1931. január 12-én hagyta jóvá a miniszter. Megérkezésétől kezdve hűséges sáfára és napszámosa volt a rákóczi falvi eklézsiának. Tanított, kántorizált és betöltötte az egyházközség jegyzői tisztségét is, s mindemellett szeretettel állt saját családja élén.

Természetesen ebben az időszakban maga Páll Dezső is a személyes megpróbáltatások sorát szenvedte el. Az eladósodott egyház pénztárából például tíz éven át nem kaphatott fizetést. Javadalma mindösszesen az úgynevezett kongruára szorítkozott, amelynek kiegészítésére jól jött volna az egyház tíz hold földjének

jövedelme, de a 30-as években azt a presbitérium művelte. A föld hasznából próbálták ugyanis az adósságokat törleszteni. Mindazonáltal a lelkipásztor tette a dolgát. Elvégezte a casualis szolgálatokat, látogatta a betegeket, az elesetteket, s az egyéni pasztoráció mellett folytatta a templomi liturgikus tömeg-lelkigondozást. Igehirdetői, családgondozói, katekhizációs szolgálata során különösen nagy szeretettel fordult a fiatalok felé. Megszervezte például a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet, ahol a gyülekezet ifjai komoly vallás-erkölcsi útmutatást kaptak. A közösség az elárvult iskola tantermében tartotta összejöveteleit. Titkára Perjési Sándor volt, aki később lelkipásztorként a mezőtúri eklézsiának szentelte az életét. Közben gondozta és fejlesztette a Paróchiális könyvtárat, széles körben terjesztette a „Keresztyén Család” c. református néplapot. Feleségével együtt sokat tett a nőegyleti munka fejlesztéséért. Támogatta a Stefánia Szövetés helyi szervezetét az Egészségvédelmi Szövetséget, amely az új nemzedék erkölcsi és egészséges életmódra nevelésében volt hivatott munkálkodni. A presbitériummal közösen fokozta a gyülekezeti missziói munkát, működtette a Szeretetszövetséget. Ám amikor úgy tűnt, hogy a békés egyházépítő munka újra felvirágoztatja a kisdud egyház-

Páll Dezső tiszteletes a rákóczi falvi templom szószékén

községet, közbeszólt a második világháború.

A háború megannyi próbatétele fizikai valóságában is elérte az egyházközséget. A hadműveletek során ugyan nagyobb károk az épületekben nem keletkeztek, mégis siralmas képet mutattak 1945 elején. A parókiát ugyanis 1944. október 8-tól orosz hadsereg tiszti étkezdeként használta, az egykori felekezeti iskolában pedig legénységi szállást rendeztek be. A templom orgonáját megrongálták, a hangszer szinte teljesen elnémult. Az épületek ablakai kitördelöztek, a berendezési tárgyak többségét feltűzelték, széthordták. A lelkésziroda irattára a bútorokkal együtt megsemmisült, a „Szeretetszövetségi népkönyvtár” könyveit elégették, ellopták. A klenódiium-készletből eltűnt a boroskanna és az a kehely, amelyet betegek úrvacsorázásakor használtak a beteg otthonában. Az úrasztali terítők többségét orosz katonai temetések alkalmával felhasználták. A lelkész értékes magánkönyvtárát, bútorait, személyes használati eszközeit megsemmisítették. Maga a lelkészcsalád 1944. október 7-én katonai utasításra el kellett hagyja a falut, s csak 1945. február 24-én érkezett vissza. A köztes időben a lelképásztor Dunapentelén végzett lelkészi szolgálatot. A gyülekezet ugyancsak megszenvedte a háború borzalmait. Az 1944. augusztus 20-i bombatámadás idején feleségével és két gyermekével együtt életét vesztette az egyik leghűségesebb presbiter: Mezei Károly. Ugyancsak a bombatámadás áldozata lett ezen a napon a hűséges templomjárók közül idős Tóth Sándor, idős Szendi Imre, idős Szendi Imréné sz. Szelindi Juliánna, Szmotkó Margit, Szelindi Ferenc, Murvai Sándor és Fazekas János. A hadműveletek során halt meg idős Murvai Sándor és Gudra Zsuzsanna. Két presbiter – Szendi László és Lenkovics János – orosz katonai fogságba került. Csete Péter, aki huszonöt éven át volt az egyházközség presbitere, a háborús nélkülözések (gyógyszerhiány miatt) következtében súlyossá vált betegsége elvitte. Téchy Zoltán énekvezért, egyházközségi jegyzőt, 1945-ben az igazolóbizottság állásvesztésre ítélte. Bár korábban nem volt tagja egyetlen pártnak sem, internálási javaslattal a szolnoki táborba szállították. A háborús évek során a gyülekezet létszáma megfogyatkozott, 1945 elején mindössze 112 név szerepelt a választók névjegyzékében. Ráadásul 1944-ben egyáltalán nem folyt be az egyházi adó. Ugyanakkor a '45 tavaszán megkezdett földreform miatt az eklézsia három olyan adófizetőjét veszítette el, akik korábban az egyházfenntartói járulék háromnegyed részét szolgáltatták. Így megannyi küzdelem után a gyülekezet megint a mélyből kellett kiáltson Istenhez. Aztán lassan hitben és szeretetben kezdett újjáépülni az egyház élete.

1945. május 21-én hosszú idő óta először a lelkész elnökletével újra összeült a presbitérium, és számba vette a legfontosabb teendőket. A fent vázolt okok miatt ugyan a 12 tagú presbitériumnak csak alig több mint fele

tudott oda állni a dolgok mellé, de tették a feladatukat. Mindenekelőtt a Földbirtokrendező Tanácsnál földingatlan igényt jelentettek be, mivel a nevezett szervezet 5.621/’945. sz. határozata ezt a 30 katasztrális holdnál kisebb ingatlannal rendelkező egyházközségek számára lehetővé tette. Az egyháznak ekkor mindössze 8 kat. hold 554 négyszögöl földje volt, amelyből 7 kat. hold 405 négyszögöl a lelkész javadalmát képezte, 1 kat. hold 149 négyszögöl pedig temető céljára szolgált. Tulajdonképpen ez a földterület mennyiségileg megegyezett a korábbi évtizedekben 10 holdként emlegetett ingatlannal, csak akkor még úgynevezett kisholdban adták meg a nagyságát. Az igénylés során összesen 23 katasztrális holdra nyújtottak be kérelmet, 8 kat. hold lelkészi, 10 kat. hold kántori és 5 kat. hold harangozói javadalom megosztásban. Az igénylés idején a lelképásztor évi összjövedelme 16.280 pengő volt, a kántoré 960 pengő, a harangozóé pedig 800 pengő. A két utóbbi szolgálattelvő számára az egyházközség történetében állást fenntartani nem tudtak, ezért az ő évi jövedelmük csupán évi tiszteletdíjat jelentett.

Az ingatlanigényléssel párhuzamosan a gyülekezet saját kétkezi munkájával megkezdte az egyházi épületek rendbetételét. A munka azonban csak nehézkesen haladt, mert a gyülekezeti házat (a volt felekezeti iskola épülete) 1945 júliusában az orosz katonai parancsnokság ideiglenesen megint birtokba vette. A nehézségek ellenére azonban a húsvéti ünnepeken már megterítették az Úr asztalát, s az istentiszteletek, vallásos összejövetelek, bibliaórák kezdtek a régi mederben folyni. Őszre a gyülekezet rendezte sorait, a megüresedett presbiter helyekre beléptették a pótpresbitereket, megszervezték a hitoktatást, és gyűjtést kezdtek a nehezebb helyzetben lévő testvérgyülekezetek, egyházi intézmények megsegítésére. Tevékenyen bekapcsolódott a hazatért hadifoglyok támogatásába. Az egyháztagok adományából rendezték a községi adóhivatal által kivetett adót, amit a település előljárósága 298,9 kg búzában határozott meg. A sok megpróbáltatás után az új esztendőt már Isten iránti hálával, bizakodva kezdték meg. Az erőteljes infláció azonban a mindig is anyagi nehézségeket hordozó egyházközséget szinte pénzügyileg teljesen ellehetetlenítette, alkalmazottait fizetni nem tudta. Közben 1946 októberében az egyház földjének egy részét a Földbirtokrendező Bizottság kisajátította, helyette az egykori Gorove-birtokból jelölt ki területeket, de a telekkönyvezés várattott magára. Ráadásul a harangláb is annyira elhasználódott, hogy már maga a harangozás is kérdésessé vált. Az újabb gondok azonban nem szegték kedvét az eklézsiának. Az ifjúsági alkalmak újra felvirágoztak. A fiatalok szervezetének egyesületi formáját megszüntették, helyette Ifjúsági Bibliakört alakítottak ki. Így 1947-től négyre emelkedett a bibliakörök száma (férfi, asszony, lány és ifjúsági).

A belmissziói munkában továbbra is kiemelt helyet kapott a gyermekekkel való foglalkozás. Az 1932 óta folyamatosan működött Vasárnapi Iskola iránt fokozódott az érdeklődés. Egyébként a presbitérium az egyháztagek gyermekeinek kötelező vallásoktatása mellett döntött, amikor a református egyház magasabb fórumain a fakultatív hitoktatás szóba került.

Sikeresen működött a nőszövetség. A gyermekmissziói munkában, a szegénygondozásban, a gyűjtések megszervezésében és a gyászolók vigasztalásában a lelkész irányításával oroszlánrészt vállalt. A lelkipásztor újra tervszerűen látogatta a családokat, szokássá váltak a házi áhítatok. Közadakozás és a Vallás-és Közoktatási Minisztériumtól két alkalommal kiutalt 500-500 forint segély segítségével mintegy 2500 forint értékben sikerült az egyházi épületeket némileg felújíttatni. Tehát a sok gond közepette is lélekben épült a gyülekezet.

Az 1948-as év azonban új helyzetet teremtett a magyarországi református-ság számára. Az egyház és az állam között kötött Egyezmény, az új társadalmi rend kialakításával összefüggő változások egyre inkább az egyházközségek ellehetetlenülése felé mutattak. És sorsát a rákóczi falvi eklézsia sem kerülhette el. Az első történések ugyan nem voltak nagy horderejűek, de az új helyzetet már jelezték. 1949. január 1-jétől például a lelkész heti 8 hittan óra felett kapott csak óradíjat. Aztán Újtelepen (az egyházközség szóróványa, minden második vasárnap volt istentisztelet az általános iskolában), hogy megtarthassa a szokásos istentiszteletet a megyei tanfelügyelőségtől írásban engedélyt kellett kérnie. Az engedélyt ugyan megkapta, de azzal a feltétellel, hogy „az esetleges okozott károkért anyagi felelősséggel tartozik az egyház.” Majd következett az 1950-es esztendő, amely már sokkal nagyobb megpróbáltatást hozott. Tavasszal ugyanis a gyülekezeti házat államosították. Fellebbezések, kérvények, viták követték egymást, de hiába. Az 1215-82R-1/1950. sz. végzés megszületett. A végzés szerint „a 333. sz. tkv. Betétben A I. 1. sorszám 404. hrsz. alatti ingatlanból az iskolaépületet és udvarát 120 négyszögöl terjedelemben, az 1948. évi XXXIII. tc. alapján állami tulajdonba vették.” Az egyházközség felülvizsgálati kérelmében már nem törődött senki. Az államosítást egyébként a hatóságok azzal indokolták, hogy az épületben 1933-1946 között folyamatosan állami intézmény működött. Valójában a református iskola megszűntetésétől eltelt időben az egyház belmissziói munkájához biztosított színteret. Ott tartották a vallásos alkalmakat, a bibliaórákat, a nőegyleti összejöveteleket és téli időszakban az istentiszteleteket is. Mindössze 1946 tavaszán szívességből engedték át két hétre az állami iskola egyik osztálya számára, míg annak a saját tantermét kimeszelték. Ezt ugyan Szurgyi Pál állami iskolai igazgató is tanúsította, de az igazság nem sokat nyomott a latban.

A nyugodt lelki építkezésnek vége szakadt. Maga az új egyházi köztudat is egyre jobban torzulni kezdett. 1951. augusztus 7-én a presbitergyűlésen már maga a lelkész javasolta, hogy „az állam számára földbirtok politikai célra az 533. sz. tkv. 4. sorszám alatt 1537. hrsz. alatt felvett és a rákóczipfalvi ev. ref. egyház néven álló szántó a Lapos dűlőben, 2 hold 1198 négyszögöl, 24 kateszteri tiszta jövedelmet képviselő szántóföldet ajánljuk fel az államnak átvételre, hogy azt az állam termény-betakarítás után azonnal birtokba vehesse ... ugyancsak ajánljuk fel átvételre illetve megvételre a 533. sz. tkv.-i betétben 7. sorszám 2193/4. hrsz. alatt felvett, szántó a Felsővarsány dűlőben 9 hold 14 négyszögöl földet, melyet mint csereingatlant most telekkönyveztek a rákóczipfalvi ev. ref. egyház részére. Ez utóbbi szántóföldnek kateszteri jövedelme előttünk ismeretlen.” Mondanunk sem kell az erősödő politikai nyomás közepette a presbitérium „egyhangúlag hozott névszerinti szavazással készséggel” felajánlotta a földingatlant. A következő években az országos helyzethez hasonlóan az egyház tudathasadásos állapota tovább mélyült. Egy megépítésének 50. évfordulójára. Közben lelkipásztorukat is köszöntötték rákóczipfalvi szolgálatának negyedszázados jubileuma alkalmából. A minden napok mögött azonban már ott munkált a „csöndes visszavonulás”. Előbb a fiatalok száma fogyatkozott, majd a közép-korosztály kezdett elmaradni az istentiszteletekről. A választók névjegyzékébe felvettek száma ugyan még mindig száz fölött volt, de az úrvacsorázók száma lassan fogyatkozott. Aztán közel három évtizedes szolgálat után maga Páll Dezső is nyugalomba vonult. 1961. december 1-jén ismét megüresedett a lelkipásztori állás. Az új lelkipásztor Kuncsorbáról érkezett Széchenyi Endre személyében.

Széchenyi Endre – akárcsak elődei – szintén nem Rákóczipfalváról vagy környékéről származott. Életútja a Bihar megyei Belényesújlakon indult 1910-ben. Református tanítói családban nőtt fel. Igazgató-tanító édesapjától az iskolákat hátukon hordó napszámosok sáfár lelkületét örökölte. Miután Debrecenben teológiai tanulmányait bevégezte a nagy múltú református városba, Mezőtúrra került segédlelkésznek. Aztán Tomajmonostora lelkipásztora lett. Közben megismerkedett későbbi feleségével, Fejér Lenkével, aki szintén református tanítók leszármazottja volt. 1940-ben kötöttek házasságot. Házasságukat az Isten két gyermekkel áldotta meg. Amikor előző szolgálati helyéről, Kuncsorbáról átkerült Rákóczipfalvára már élete delén járt. Tapasztalatokban gazdagon, szeretettel kezdett a rákóczipfalviak pásztorolásához. Tevékenységének első időszaka mégis konfliktusokkal volt terhes. 1962 szeptemberében Szabó Dániel esperes szomorúan állapította meg: „a főgondnok a presbitériummal egyetemben nem tudott, és nem is akart együtt dolgozni az új lelkipásztorral, bár annak sem igehirdetői, sem magánélete, erkölcsi maga-

Széchenyi Endre és felesége Fejér Lenke

Széchenyi tiszteletes temetési szolgálata Rákóczi falván

tartása ellen semmiféle kifogás nem volt.” Az ellentétek valószínűen a presbitérium lelki megosztottságában gyökereztek, amelyben nyilvánvalóan besegített az is, hogy az előző lelkipásztor egyideig még a parókián lakott. De szerepe lehetett annak is, hogy a társadalmi változások hatására ekkorra már eléggé elszürkült, eseménytelené vált az egyházi élet. A nagy közös célok, az egyházépítő ténykedések sorra elmaradtak, a vallásos magatartás minden megnyilvánulását a lelkesedés helyett inkább az óvatosság, a félelem, a távolodás motiválták. A visszafogottságban múltó évek azonban nem szegték kedvét Széchenyi Endrének. A legmélyebb válság idején is követte az Úr parancsát: „Te azért a munkának terhet hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze.” És lassan segítőtársakra is lelt a lélekszámban megfogyatkozott gyülekezetben. Felállt az új presbitérium, ugyan létszámban már kisebb volt az előző időkhöz képest, megalakult a diakóniai bizottság, s a jószívű atyafiak közreműködésével folyt a munka az egyháztól elmaradók visszahozásáért.

Közben 1962 nyarán a Községi Tanács VB 371-2/1962. sz. levelében kérte a presbitériumot, hogy az egyházi beltelekből a templom és a már korábban államosított iskolaépület közötti részen mintegy 983 négyszögöl területet csereingatlan ellenében községi központi orvosi rendelő és orvosi lakás megépítése céljára engedjen át. Az egyháztanács előbb nemet mondott, majd a temetővel szemben kijelölt 1400 négyszögöl csereingatlan fejében elfogadta a kérést.

1963-ban Burzi Sándor presbiter önzetlen segítségével némi felújítási munkát sikerült elvégezni. Majd a jótékony szolgálattevő mellé újabbak álltak: Szabó Mihály, Dudás Ferenc, Sallai József, Csósz József, s így 1967-ben egy nagyobb méretű javítást is el tudtak végezni az épületeken.

1968-ban a felekezeti temetőben 11 m mély, 3 m vízmélységű kutat építettek, s az összefogás révén az egyházi fundus kerítését is fölújították. Az asszonyok szeretetszolgálat a leányfalui szeretetotthonnak, a tiszaburai református egyháznak, a tiszafüredi gyermekotthonnak és a lelkészárvák és özvegyek javára egyaránt szeretetadományokat juttatott. A megfáradt öregek helyét azonban már nem foglalták el a tettekre kész fiatalok. A templomba járók közössége fokozatosan öregedett. 1967-ben már mindössze két fiatal konfirmált, s csak két jegyespár kérte házasságkötésének megáldását. A reformáció 450. évfordulója alkalmából rendezett templomi emlékünnepegy ugyan még az egyházközség életének régi fényét idézte, de az 1945 óta eltelt emberöltőnyi idő megannyi sebet már nem nagyon tudta kiheverni a gyülekezet.

A konfirmándusok száma egyre inkább fogyatkozott Rákóczi falván

A 70-es években alig történt valami. Szinte jelképes történés volt, hogy az új évtized első napjaiban – 1970. január 6-án – a lelkészlakás 14 m hosszú melléképületének beomlott a tetőzete. Az elöregedett, elavult tetőszerkezet már képtelen volt dacolni a ránehezülő nagy hóval. Újjáépítése viszont már meg sem történt, hiszen évek óta használaton kívül volt. 1971-ben a lelkészi irodát végre különbejáratúvá alakították – eddig a lelkészlakás egyik szobáján keresztül lehetett megközelíteni -, de ekkor már mindegyre fogyatkozott azoknak a száma, akiket a lelki épülés vágya vezérelt oda. Az évtized közepén

a lélekszám és a presbitérium nagysága alapján maga az egyházi főhatóság is a kisdud gyülekezetek közé sorolta a rákóczipfalvit.

A lelkészállást úgy ahogy még fenntartotta, de anyagiakban lassan úgy elerőtlenedett, hogy az egyházi épületek meg-megújuló karbantartása is komoly próbatételt jelentett számára. Egy-egy nagyobb javítás, mint például a toronyjavítás 1977-ben csak a kevesek nagy áldozata révén valósulhatott meg. A reményt azonban, hogy lehetséges még újjáépülni nem adták fel. A presbiterek a lelkipásztorral vállalva az egyháztól elidegenedettek visszatérítésén munkálkodtak. Maga a lelkész, aki egyidőben helyettesítő lelkészként Tiszaföldvár-Belterületet is gondozta, meg a kengyeli gyülekezetben is szolgált, fáradhatatlanul kopogtatott a szívek ajtaján. Közben fölötte is eljárt az idő. Még ugyan volt annyi ideje, hogy az 1984-ben 74 %-os viharkárt szenvedett templomtornyot közadakozásból és a mezőtúri gyülekezet pünkösdi első napi perselypénzi adománya alapján kijavíttassa, hogy örülhetett 50 éves lelkészi jubileumának. Majd korszerű beton és vasoszlopos kerítést készített a templom és a parókia közötti részen, s örvendező szívvel nyugtázta, hogy Soós Áronné és Jobbágy Károlyné adakozása folytán új csipke és bársonyterítők kerültek a templomba, fokozva annak szépségét és otthonosságát. Aztán 1987 októberében életét csöndben visszaadta Teremtőjének. Vele az utolsó helyben lakó református lelkész távozott Rákóczipfalváról. Özvegye ugyan 2004 tavaszán bekövetkezett haláláig a községben lakott, de a lelkészlakás Széchenyi Endre távozásával véglegesen elárvult.

A következő években helyettesítő lelkészek irányították a magára maradt gyülekezetet. Előbb Szabó József törökszentmiklósi tiszteletes vette vállára gondjaikat, majd 1988 júniusától Hajdú Lajos tiszaföldvári lelkipásztor. Szabó József szolgálata idején kártalanítási kérelemmel fordultak a Nagyközségi Tanácshoz, hogy '60-as évek elején orvosi rendelő és lakás számára „elbirtokolt” telekrész értéke ellenében az állami előljáróság korszerűsítse oly módon a lelkészlakást, hogy ott fürdőszobát, illetve a vizesblokk járulékos létesítményeit építtesse meg. Dr. Tóth Lajos jogi szakember azonban rámutatott a követelés tarthatatlanságára, mivel az 25 év múltával elévült. Ezért a presbitérium lemondott a kisajátítás megkérdőjelezéséről, s amellet döntött, hogy elfogadja a Nagyközségi Tanács felajánlott segítségét, amely 150000 Ft támogatást helyezett kilátásba. Ez a pénz birtokába is jutott az egyházközségnek, így a parókia felújítása, korszerűsítése 1989 folyamán megvalósulhatott. Az „elbirtoklás”, a kártalanítás ügye, valós vagy vélt sérelme azonban némelyeket a gyülekezet tagjai közül tovább tüzelt. Ennélfogva a '80-as évek sem teltek ellentétek nélkül. Mindazonáltal az évtized végén sor kerülhetett a harangok villamosítására is, meg a templom ablakainak átfestésére, újra

üvegezésére is. A 90-es évek elején pedig megtörténhetett a parókia külső tatarozása is.

Az elevenedni látszó közösségben a 90-es évek lázas készülődéssel indult. Az egyházközség önállóvá válásának 100. évfordulójához érkeztek. A hálaadásra és díszközgyűlésre a gyülekezetet helyettesítőként gondozó lelkészházaspár Hajdú Lajos és felesége szervezésében került sor 1991. október 19-én. Az ünnepi alkalomra a templomban rég nem látott nagy számban sereglettek össze a hívek. Az egybegyűlteket számára Dr. Kocsis Elemér, a Tiszántúli Egyházkerület püspöke hirdette az igét a Jelenések könyve 3, 7-17 versei alapján. A díszközgyűlést pedig Nagy Kálmán a Nagykunsági Egyházmegye esperese vezette. Az ünneplő közönség soraiban foglalt helyet Bodács István polgármester és Téglás Pál római katolikus plébános is, valamint a Nagykunsági Egyházmegye lelkészkarja. Az elmúlt száz esztendő legfontosabb történéseit Hajdú Lajos ismertette. Többek között megemlítette, hogy az eltelt évszázadban 1383 keresztelés és 1228 temetés zajlott a gyülekezetben.

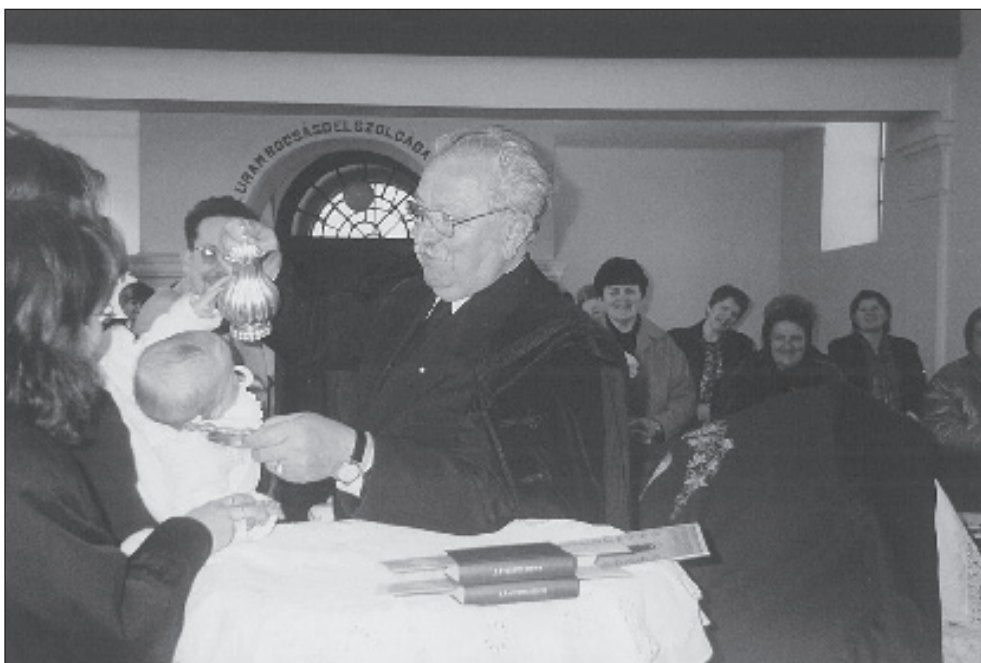
Aztán az ünneplés után megint a gondokkal viaskodó hétköznapok következtek. A megváltozott történelmi helyzet új lehetőségeket és új feladatokat eredményezett. Közben 1993 tavaszán Hajdú Lajos nyugalomba vonult. Helyére Nagy Sándor és felesége Nagy Sándorné Katona Katalin álltak. A következő hónapokban ők gondozták Rákóczi falvát, mígnem 1994. január 1-jével esperesi kinevezéssel Czirmay Árpád került a gyülekezet élére.

Czirmay Árpád – a jelenlegi lelkész – Erdélyből származik. Ősei több generáción át református lelképásztorok és tanítók voltak. Ő maga az

Az egyházközség önállóvá válásának 100. évfordulóján Dr. Kocsis Elemér püspök hirdetett igét

egykori Szolnok-Doboki vármegye területén, Buzában született 1933-ban. Elemi iskolai tanulmányait szülőfaluja református iskolájában kezdte, majd Szamosújváron folytatta. Gimnazistaként a sepsiszentgyörgyi híres Székely-Mikó Kollégium diákja volt. Érettségi vizsgát a brassói Magyar Vegyes Líceumban tett. Középiskolai tanulmányai után édesapja és bátyja nyomában haladva a Kolozsvári Egységes Protestáns Teológiai Intézet hallgatója lett, ahol lelkipásztori diplomát kapott, illetve később két éven át doktorjelölti tanulmányokat folytatott. Papi vizsgái letétele után Székelyudvarhelyre került segédlelkésznek, majd a kalotaszegi Zsobok református gyülekeazete választotta lelkipásztoraúl. További állomáshelyei Magyarkapus és Bánffyhunyard

A jelenlegi lelkipásztor, Czirmay Árpád

voltak. 1993-ban visszahonosítás illetve családegyesítés révén költözött Magyarországra. Nős, három gyermek édesapja. Felesége Kocsis Róza magyar-történelem szakos tanár. Gyermekai már felnőtt korba jutottak, s mindhárman az erdélyi Egyházkerület kötelékében Kolozsvárt tevékenykednek.

Mivel a rákóczi falvi egyházközség már hosszú évek óta nem tud lelkészi állást fenntartani, Czirmay Árpád sem helyben lakó pásztor a gyülekezetnek. Megválasztott martfűi lelkipásztorként a szomszédos városban lakik, s onnan átjárva vezeti az egyházközséget, mint ahogy gondolzza Rákócziújfalu és Mezőhék szórvány közösségeit is.

Rákóczi falván egyébként a legutolsó népszámlálási adatok (2001. évi) sze-

A rákóczi falvi Református Eklézsia úrasztali edényei

Foto: Papp Imre

A rákócziújfalvi Református Eklézsia úrasztali edényei

Foto: Papp Imre

rint manapság 487 református lélek él, vagyis az összlakosság valamivel több mint 8 %-a tekinti magát reformátusnak. Ennek ellenére az egyházközség választók névjegyzékében alig félszáz hívő szerepel, s a rendszeres templomba járók száma még ettől is jóval alacsonyabb. Ennélfogva ma is, mint egykoron legfontosabb feladat a missziói munka. Újra meg újra zörgetni kell az ajtókon és szíveken egyaránt. Közben a kicsinyke gyülekezet éli a maga küzdelmekben mindenkor bővelkedő életét. Példásan rendben tartja templomát és parókiáját, s hetente egy alkalommal, vasárnap délutánonként igei szolgálatban részesül. A gyülekezeti tagok elöregedése folytán a közösség gyakran kíséri utolsó útjára halottait, s csak ritkán köszönt az Úr asztalánál jegyespárokat és gyermeküket keresztteltető fiatalokat. Évente mindössze öt-hat gyermek iratkozik be hittanoktatásra, s átlagosan két-három ifjú konfirmál. Olykor egy-egy szeretetvendégségre, vallásos összejövetelre is sor kerül. Az együttlét különösen emlékezetes pillanatai voltak 1999 májusában, Pünkösöd második napján, Szentmiklós József templomépítő lelkész leszármazottainak és rokonságának országos találkozója alkalmából rendezett ünnepi alkalom. Továbbá a templomépítő emlékét hirdető tábla avatása, illetve 2003 nyarán a Budai Színház operaénekesinek közreműködésével rendezett zenés áhítat és templomi hangverseny.

A lassan száz éves épületek állagmegóvására – bár egyik sem műemlék vagy műemlék jellegű – az egyházközség ma is nagy gondot fordít. Miután a Polgármesteri Hivatallal 1992. május 28-án megkötött megállapodás értelmében a 694. sz. tulajdonlapon 608. hrsz. alatt lévő, korábban államosított ingatlanja után megkapta a törvényben előírt kártalanítást, nagyobb arányú felújítási munkálatokba kezdett. Előbb a lelkészlakás konyháját modernizáltatta, majd 1997-ben a templomot cserepezette teljesen újra. 2003-ban pedig a Széchenyi Tervpályázat alapján a Gusztáv Adolf Werk támogatásával a parókia fűtéstechnikai korszerűsítésére, csatornáztatására és az utcai nyílászárók kicseréltetésére került sor. Egyben az épület utcai homlokzatának teljes felújítására, mivel annak faluképi jellege vitathatatlan. A templom teljes rekonstrukciójának terve pedig most van folyamatban. Az élet ma már békésebb, nyugalmasabb időszakában mintegy jelezve az emberek számára az Ige figyelmeztetését: „Látjátok tehát, hogy cselekedetekből igazul meg az ember, és nem csupán hitből.” (Jakab apostol levele 2, 24) A Biblia eme üzenetéhez szabja lépéseit a mára már számban ugyancsak megfogyatkozott kicsinyke presbitérium is, melynek Szabó Jánosné gondnok vezetésével Szabó Mihály, Magyarósi Zoltánné, Menkó Sándorné a tagjai, illetve pópresbiterként özv. Banka Mihályné és Libor Imréné.

Foto: Papp Imre

A rákóczi falvi Református Eklézsia úrasztali edénye

A tudomány rálói

Rákóczi-falva történetének korai szakaszát nem fedi több évszázados homály, mégis a helyi iskolai élet, oktatástörténet kezdeti idejére csak közvetett támpontokat nyújtó iratok alapján következtethetünk csak. Ezek szerint a telepítmény Választmánya 1882 tavaszán tette meg az első lépéseket a népiskolai oktatás megszervezése érdekében. Folyó év április 14-én ugyanis a telepesek közgyűlése elhatározta, hogy a gyermekek oktatása, nevelése érdekében két tanítói állást létesít. Még pedig olyan módon, hogy az egyik állásra római katolikus vallású pedagógust, a másikra pedig evangélium által reformált protestáns felekezeti tanítót fog alkalmazni. A közgyűlést követően megkezdte működését a hét tagú iskolaszék, amely Zana Ágoston elnök vezetésével 1882. október 1-jén választotta meg Hám László és Pesti Lajos személyében a telep első két tanítóját. A tanítók minden bizonnyal 1882 őszén munkához is láttak a telepítményesek gyermekei között, bár a tanévkezdés idejéről, az iskolai év történéseiről semmiféle adattal nem rendelkezünk ma már. Mindössze arra vannak utalások, hogy 1882 tavaszán, tehát az 1881/82-es tanév második felében egy Berki János nevezetű tanítónak valamiféle kapcsolata lehetett a telepesekkel, hiszen 1882. április 30-án a tanítói javadalmat képező két katasztrális hold föld kiméréséért esedezett a Választmánynál. Illetve a Választmány egyik ülésén arról esett szó, hogy a nevezett tanítót az 1882/83-as tanévre nem kívánják megtartani.

Hám László és Pesti Lajos tevékenységével kapcsolatban is a legkorábbi, s mindenképpen figyelmet érdemlő adat csak az 1883/84-es tanév elejéről maradt ránk. A helyi Protestáns Leányegyház megalakításakor felvett közgyűlési jegyzőkönyvbe 1883. szeptember 9-én ugyanis a következő sorok kerültek: „A presbytérium kijelenti miszerint van egy fiiskola, melybe a r. catholicusokon kívül feljár 18 hely. hitv. és egy evang. mindennapi tanköteles fi, a tanító r. cath. egyén, továbbá van külön egy leány iskola, melybe feljár szintén 18 h. hivat. mindennapi tanköteles leány. Itt a tanító hely. hitv. neve: Pesti Lajos. Különben mindkét iskola községi. A tanítók fizetése fejenként 320 Ft. év.”

Ezek szerint a telep első elemi népiskolája külön fiú és leányosztállyal működött, fenntartója a telep volt, költségeit a közpénztárból fedezték, s a tanítók a rendes iskolai előadások megtartásáért a község pénztárából kaptak fizetséget. Felekezeti tanítóságukból kifolyólag azonban kötelesek voltak egyházi szolgálatokat is végezni. A kántorális ügyek viteléért egyházuk által külön javadalmazásban részesültek. Pesti Lajos például évenként 20 Ft tisz-

Hám László római katolikus kántortanító tanítványai körében

teletdíjat kapott a református gyülekezetétől, s gazdálkodhatott a felekezeti temető használaton kívüli egynegyed részében. Egyébként mindkét tanító a kezdeti időszakban a Rákóczi-kastélyban kialakított tantermekben végezte a gyermekek pallérozását. Hám László abban a helyiségben, amely egyúttal római katolikus imaházul is szolgált, Pesti Lajos pedig egy átellenben lévő osztályteremben. Az elemi fokú tananyag – melyet tanítottak – az írást, olvasást, a számolás elemeit tartalmazta, és a vallásos nevelést szolgálta. Tanítványaik többsége mezítlábas parasztyermekek voltak, akiknek nemegyszer az egyházak nyújtottak segítséget a taneszközök beszerzéséhez. 1885-ben például a Heves-Nagykunsági egyházmegye pénztára nyolc forintot adományozott a rákóczi falvi református szegény sorsú gyermekek vallástanításához szükséges tankönyvek beszerzéséhez. A névszerint ismeretlenség által takart hajdani tanulóközösség az elemi mindennapi iskola növendékeire és az ezzel kapcsolatos általános és gazdasági ismétlőiskolásokra tagozódott. A kezdeti időszaktól mindössze egyetlen diák neve ismert. A Tiszanagyréven 1871. július 28-án született Kókai János 1883. szeptember 5-én jegyeztetett be a községi iskolába, mint „rákóczi-i illetőségű tanköteles fi.”

Hogy a tanítás színhelyéül meddig szolgált a Rákóczi-kastély, adatok hiányában pontosan nem lehet meghatározni. Mindenesetre 1885-ben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 3000 forintos támogatást helyezett kilátás-

ba egy községi iskola megépítéséhez. Az iskolaépítést célzó gyűjtés azonban már jóval korábban elkezdődhetett, hiszen Gorove Constancia 100 forintos adományáról már 1882. januárjában szó esett a telepések közgyűlésén. Maga az építkezés azonban 1887 előtt semmi esetre sem kezdődhetett, hiszen a közösséget szolgáló intézmények beltelkeit csak 1887-ben kezdték kimérni. Valószínűleg 1888-ban vette kezdetét az új iskolaépület kialakítása, amely Mátray Lajos kunszentmártoni építőmester jóvoltából két tanteremmel a következő tanévben meg is nyitotta kapuit a gyermekek előtt. Az 1888-as esztendőben egyébként egy felekezeti iskola építése is megtörtént a település központjában. A helybeli református egyházközség iskoláját Balogh Károly építész és Ratics Márton asztalosmester hozta tető alá. Ebben az iskolában, amely jó ideig imaházként is működött, 1888. november 25-tel vette kezdetét a tanítás. Első tanítója Papp Károly református lelkésztanító volt. Tanulóközösségét illetően a presbitérium így döntött: „bármely felekezetű gyermek fölvetethetik a káplántanító által, amennyiben az a protestáns gyermekek hátránya nélkül történhetik azon hozzáadással, hogy minden más felekezetű gyermekért az egyház pénztárába egy forint tandíj fizetendő, káplántanító úr pedig tetszés szerinti díjat kívánhat a tanításért.”

A felekezeti iskola működési költségeit az egyháztanács az 5 %-os iskolai pótdoból próbálta fedezni. Ezen adófajta fizetését kötelezővé tették a református és evangélikus vallású családok számára egyaránt.

Ilyenformán a Rákóczi-beli protestánsok két iskola terhére is hordozták. A községi iskoláét és a saját felekezeti intézményükét, holott az 1868. XXX/VIII. tc. 36. paragrafus kimondta, hogy azon községi tagok és birtokosok, akik a törvényben kijelölt feltételeknek megfelelő hitfelekezeti iskolát tartanak fent, csak annyiban köteleztetnek a községi iskola fenntartásához járulni, amennyiben azon összeg mellyel saját hitfelekezeti iskolájuk fenntartásához pénzben vagy terményekben járulnak, egyenes adóik öt százalékát nem meríti ki. Ennélfogva a település protestáns népessége azt követelte az eljáráságtól, hogy a községi közpénztárból a református iskola is részesedjen. Végül is az elmérgesedni látszó ügyet a községi képviselőtestület 1889. szeptember 22-én azzal zárta le, hogy a település nem protestáns lakosaira nézvést kimondta az 5 %-os iskolai pótdó fizetésének kötelezettségét. Az így befolyt adó azonban változatlanul nem fedezte az iskolai szükségleteket, bár az iskola-alap tulajdonát még 20 katasztrális hold szántóföld is képezte, amelynek évi jövedelmét 300 forintban állapították meg. Mellesleg az iskola működtetése évente körülbelül 500 forintjába került a községnek. Tandíjat nem szedtek. A községi iskola irányító-felügyelő hatósága az iskolaszék volt. Ennek a tagjai kizárólag férfiak voltak, s a testület élén álló elnök vezetésével

az iskola tárgy-műszaki kérdéseivel, az iskolai pótdó kivetésével, a tanítói állási betöltésével, a tanerők fegyelmi ügyeivel, a tanév rendjével és tankönyv segélyek ügyével egyaránt foglalkoztak. Az iskolaszék a harmadik tanítói állást – korabeli kifejezéssel tanítói állomást – 1892-ben szervezte meg.

A beérkezett pályázatok alapján Dittrik Ilona került az iskolához, és 1900-ig tevékenykedett is a gyermekek körében. Az iskola felszereltsége meglehetősen szegényes volt. Néhány falitérkép, egy Felk-féle délkör nélküli földgömb és egy számológép alkotta mindössze a szemléltető eszköztárt. Az államsegélyes községi iskolához hasonlóan a református hitfelekezeti iskola is nagyon szerény berendezéssel bírt. Az egytanerős, államsegélyes intézmény bútorzatát tizennégy „kilenc sukkos” iskolapad, egy katedra és egy szekrény alkotta. Szertári anyaga pedig megegyezett a községi iskoláéval. Itt is, s amott is a tanterem padlózata döngölt agyag volt. A fűtést pedig búbos kemencével oldották meg. A különbség csak annyi volt, hogy a felekezeti iskolaépülettel egy fedél alatt egy kétszoba-konyhás, kamrás tanítói lakás is meghúzódott.

A tanév mindkét iskolában a szeptemberi beiratkozással vette kezdetét. A református iskolában ekkor 20-20 krajcárt fizettek a tanulók beírás címen. A községi iskolába járó gyermekeknek ilyen kötelezettsége nem volt. A tanév végi vizsgák mindkét intézményben Pünkösöd idején zajlottak. A felekezeti iskolában ha a vizsgáról valamelyik tanuló indokolatlanul hiányzott, akkor a szülője vagy gyámja köteles volt az iskola javára úgynevezett büntetéspénzt fizetni. Itt egyébként azt is bevezették, hogy az iskolát befejező konfirmált fiatalok az iskola javára némi pénzadománnyal szolgáltak. Bár mind a két tanintézmény az 1868. évi népiskolai törvény értelmében hatosztályos elemi iskolaként működött, valójában azonban a rákóczi-i gyerekek többsége csak négy elemi osztályt végzett el. Ez egyébként az 1880-90-es években nem volt szokatlan. 1892-ben például a Magyarországon működtetett 16917 népiskola közül 5.6. osztállyal csak 55 rendelkezett. A tanulólétszám a két iskola mind-egyikében viszonylag magas volt. Az 1882/83-as tanévben a községi iskolába 174 gyermeket íratnak be, s ebből első osztályba 84 főt, 2-4 osztályban 73 főt, 3-4 osztályba pedig 17 főt jegyeztek be a tanítók. Jó tíz évvel később, az 1896/97-es tanév kezdetén az elsősök létszáma ugyancsak 84 fő volt, 43 fiú, 41 leány nemenkénti megoszlásban. Ugyanebben az időben a felekezeti iskola tanulóinak létszáma meghaladta a félszázat. A református iskola tanítója ekkor már Szentmiklósy József lelkész-tanító volt, aki Krisztus egyházának sáfaraként a szószék magasságát a katedra diktálta napszámossággal kötötte össze.

A nagy számú gyermeksereg foglalkoztatása hamarosan új tanterem építését tette szükségessé a községi iskolában. Így az 1892-ben megépített harma-

dik helyiség után 1899. június 13-án, Búza Ákos járási főbíró jelenlétében, a jegyző a képviselőtestület elé terjesztette a negyedik tanterem megépítésének tervét, illetve a negyedik államsegélyes tanítói állás létrehozásának szükségességét. Az elgondolást az előjáróság egyhangúlag el is fogadta, s Dr. Gorove László ajánlatot is tett, hogy az építkezéshez szükséges anyagokat ingyen rendelkezésre bocsájtja. Ennek ellenére az építkezés csak nehezen kezdődött el. 1900-ban még azon vitatkozott a képviselőtestület, hogy a „termetes köveket”, mely a község tulajdonát képezték (minden bizonnyal a Rákóczi-kastély lebontásából nyert anyag) értékesítsék-e, vagy a negyedik terem megépítéséhez használják fel. Mindazonáltal 1901-ben mégiscsak kezdetét vette a munka. A beérkezett négy árajánlat közül – Kocsis János, Alföldi Imre, Bede Antal, Nemes Lajos és Társa – Kocsis Jánosét fogadták el, aki 2200 korona ellenében megoldhatónak gondolta az iskola bővítését. Közben 1900 áprilisában Pesti Lajos meghalt, Dittrik Ilona pedig lemondott az állásáról. Az immáron Kenyeres István elnökletével munkálkodó iskolaszék azért pályázatot írt ki, s a beérkezett pályázatok rangsorolása alapján újabb két tanító tűnt fel a községi iskolánál. Nevezetesen Técsi Lajos és Hajdú Ferenc. Mellesleg a jelöltek számbavételekor ismét feszültség alakult ki a lakosság körében. Eötvös Károly vármegyei királyi tanfelügyelő jóváhagyásával ugyanis a megüresedett állásokra római katolikus és református vallású tanítók egyformán pályázhattak, ám az a tény, hogy a községi iskola tanulóközössége szinte teljes egészében római katolikus hitvallást követett, s az iskolaszéki tagok Szentmiklóst kivéve úgyszintén, félő volt, hogy csakis katolikus pályázók fognak előnyt élvezni. Ezért Szentmiklói József petícióval fordult a megyei Közigazgatási Bírósághoz. A bíróság végül a telepítési szerződésben rögzített jogok alapján az iskolához egy református tanító választását rendelte el. A vallás- és közigazgatási miniszter ugyancsak a protestánsok javára döntött. Így került a kicsinyke tantestületbe Simon István református állami tanító, aki egyházában énekvezetési szolgálatot is ellátott.

Miközben a tanítói állások betöltése körül zajlottak a viták, 1900-ban, a fenntartó nehéz anyagi körülményei miatt felvetődött a községi iskola állami tulajdonba való átadása is. 1901. május 11-én Eötvös Károly tanfelügyelő jelenlétében már az átadás végső feltételeit is megfogalmazta a képviselőtestület. Ezek szerint az iskola vagyonát képező „Gorove Constantia Alap” a község rendelkezése alatt maradt volna. Ugyanezekben az években a református iskola állami kezelésbe adása is szóba került. Az 1899/900-as iskolai évben 52 tanulóval működő felekezeti intézmény további sorsával kapcsolatban az egyházközség főhatóságainál nem egyszer kilincselte ez ügyben. Mígnem az 1900. március 21-én Tiszaroffon tartott rendkívüli egyházmegyei közgyűlés

az 55/900. sz. végzésével engedélyezte a presbitériumnak, hogy az iskolája állami kezelésbe adásáról megkezdje a tárgyalásokat. Az első lépéseket azonban nem követték újabbak, így az átadás ügye ebben az intézményben hosszú időre lekerült a napirendről. A községi iskola átadása azonban még az 1900/01-es tanévben lezajlott. Az átadás annál is inkább sürgős volt, mert a község államsegély nélkül a gazdasági ismétlőiskolát egyszerűen működtetni sem tudta, holott az ismétlősök száma évről-évre növekedett. 1902-ben például elérte a 140 főt. S mivel ebből 66 leány volt, illett külön-külön fiú és leány ismétlősosztályokat szervezni. Ez a probléma egyébként az átadást követően sem oldódott meg megnyugtató módon. Az iskolaépület szomszédságában ugyan létezett egy 850 négyzetméter nagyságú faiskola, amelynek a jövedelme 80 %-20 % megosztásban Hám László igazgató-tanítót illetve a községet, mint fenntartót illette meg. Ám a községnek más ingatlanja közcélra nem volt, ezért a gazdasági ismétlőiskolát ennek a területén próbálták felállítani úgy, hogy 400 négyzetméterre kihasítottak belőle. Ez azonban inkább csak a feszültséget növelte, mintsem megoldást jelentett volna. A gyakran anyagi erőtlenséggel viaskodó település elemi mindennapi iskoláiban azonban viszonylag kiegyensúlyozottan folyt a tanítás. Igaz, ősszel és tavasszal a nagyobb lélegzetű határbeli munkák idején ugyancsak felszökött az iskolából hiányzók száma, s nemegyszer a hideg téli napokon többen is távol maradtak az iskoláktól. Az 1899/1900-as iskolai év első felét értékelve Szentmiklósi például a következő jelentést küldte előljáróinak: „a mindennapi iskolások a tanév kezdetétől pontosan járnak. 73 fél napi mulasztás történt, amelyből 57 fél nap igazolt volt. Az ismétlő iskolások vasárnap járnak iskolába, náluk hiányzás nem volt.” Persze az is megtörtént, hogy a szép számú gyermekesereg-ből – főként hiányzás miatt – többen osztályozatlanul maradtak. Az 1896/97. tanévben például a községi iskolában nyolcvannégy beírt tanuló közül harmincöt nem kapott osztályzatot, s a tanév végén kilenc tanuló pedig véglegesen ki is maradt.

A századfordulón, és a 900-as évek elején a fertőző járványok már visszaszorulóban voltak, mégis a fertőző betegségek többször megzavarták a tanév rendjét. Így az 1902/03-as iskolai évben a vörheny okozott gondot. A szorgalmi időben kétszer is kibontakozott a járvány, ennél fogva 1903. január 20-tól február 9-ig szünetelt a tanítás.

A 6-12 éves iskolás korosztály mindennapi életében egy-egy kiemelkedő évfordulóhoz kötött ünnepély jelentett színesebb élményt. Ilyenkor még ajándékot is kaptak a kis mezítlábasok. Többnyire a környék adakozó szellemű földbirtokosai, például Dr. Gorove László jóvoltából. Így volt ez 1896. május 9-én is, amikor hálát adva az isteni gondviselésnek, a honalapítás ezeréves

34-900. Rákóczy-i ev. ref. lelkiségi hivatal

Jelentés a rákóczy-i evang. reform. elemi népiskola 1899/1900 iskolai évi I. (első) félévéről.

- 1.) Megnyitott-e rendszer időben és innnapályosan az iskola?
Igen! A csaközvetlen gyermekek beírására 1899 szept. 1-4-ig tartott, 5-ig pedig a tanév isteni ünnepeivel innnapályosan megnyitással.
- 2.) Van-e valami a tanítás folyamán?
Nem! A mindeneurópai iskolások a tanév kezdésétől fogva, pontosan jártak iskolába, így hozzá 73 félnapos mulatortás történt. Ez ideig, melyből igazolhatóan 57 félnap, - igazolhatóan 16 félnap, e mulatortásokat legnagyobb része, az önkéntes tanítás idejére esik.
- 3.) Bejegyeztetett-e az első félévi, illetve első harmadévi anyag?
Igen, bejegyeztetett!
- 4.) Van-e valami olyan ügy, mely különösebb inzerkedést igényel?
Nincs!

Teljes ünnepeket lesz.
Rákóczyi 1900 évi március hó 13-án.

Készült a tanév zárásánál
1899/1900
isk. névvel.

Jelentés a református felekezeti iskola működéséről az 1899/1900-as tanévben

évfordulójaért iskolai ünnepélyre, majd kirándulásra, majálisra került sor a Tisza partján, „Hová ennivalót minden szüle maga ada gyermekének.” Nagy készülődés közepette ünnepelték meg minden évben a március 15-ét, bár ennek az ünnepnek inkább a felekezeti iskolában voltak kiforrottabb hagyományai, tekintettel az ottani lelkész tanító 48-as beállítottságára. De mindkét iskolában emlékeztető alkalmak voltak a Deák Ferenc emlékünnepségek 1903. október 25-én, a Bocskai ünnepélyek 1906-ban, illetve a Rákóczi Ferenc emlékeztetőre szervezett alkalmak 1906-ban. Ezen kívül a felekezeti iskolában 1900-tól október 31-én minden évben istentisztelettel egybekötött ünnepségen emlékeztek a reformáció évfordulójára. Ezek az események az iskolaszék és a községi önkormányzat tagjai mindig teljes létszámban jelen voltak. A községi állami iskolában Hám László igazgató-tanító, a református iskolában pedig maga a lelkész gondoskodott arról, hogy az érintettek meghívók által meghívassanak.

A református iskola épületét 1912-ben az egyházközség átépíttette, ettől kezdve több mint hatvan ember befogadására volt alkalmas. A 12 x 11 méteres új épülethez ezután tanítói szoba és zárt folyosó is tartozott. Az új épület felszentelésére 1912. október 27-én került sor. Az ünnepségen Győri Lajos esperes imáját követően Rédey János tanfelügyelő adta át rendeltetésének az új létesítményt. Az ünnepi beszédet Dr. Gorove László és Dr. Horthy Szabolcs főispán tartották. Jelen volt az eseményen az állami iskola tanító testülete is Szatmári Zsigmond igazgatóval az élen. A helyi római katolikus egyházat egy tizenkét fős delegáció élén Mihálovits Ernő címzetes esperes-plébános képviselte. Az államtól visszafizetési kötelezettség nélkül kapott 5000 koronából és a jókedvű adakozók adományaiból elkészült új épület hosszú időre megnyugtató módon rendezte a felekezeti iskola elhelyezését. Ebben az időszakban ugyanis a község gyermeklétszáma is mutatta az országosan kibontakozó demográfiai növekedést. A nagyobb létszámú gyermekszeregből többen jutottak el a tankötelezettség teljesítéséhez is. Eddig ugyanis gyakorta előfordult, hogy a gyermeket beírták ugyan az iskolákba, de magasabb osztályokig sokan nem jutottak el. Az 1900-as évek első évtizedében azonban az adatok már kedvezőbb helyzetet tükröztek. Az 1901/02. tanévben például már tizenkét tanuló sikeresen elvégezte a negyedik osztályt is, s kettő pedig az ötödik évfolyamot is. 1902/03-ban tíz volt azoknak a száma, akik a negyedik osztályt, hat azoké, akik az ötödik osztályt, s kettő azoké, akik a hatodik évfolyamot végezte el eredményesen, 1906/07-ben még kedvezőbb kép alakult ki. Ekkor már huszónhét volt a negyedik évfolyamot sikeresen bevégzők száma, húsz az ötödik osztályt eredményesen befejezőké és hét a hatodik osztályt is eredménnyel zárók száma. A XX. század első évtizedében a községi állami

iskolában már nem volt ritka az ötven fős negyedik osztály, a huszonhat fős ötödik osztály, sőt az is előfordult, hogy az elsős vegyes osztályba százharminckét tanulót írtak be. Ennélfogva az állami iskola befogadó képességét is növelni kellett. Itt viszont nem a meglévő épületet bővítették, hanem a község egy másik pontján egy újabb épületet kezdtek működtetni. Így a már nagyobb múlttal rendelkező „Állami Elemi Belterületi Iskola” filiajaként megjelent az „Országúti Párhuzamos Iskola.”

A gyermekek népiskolai oktatásának előbbieken vázolt rendjét azonban az első világháború kirobbanása, illetve a háborús évek alaposan megakasztották. Egyrészt a hadbavonult családfők helyét a nagyobb gyermekek foglalták el a mezei munkában, így a rendszeres iskolába járás akadozni kezdett. Másfelől az ellátási nehézségek fokozódásával az iskolák működése majdhogynem ellehetetlenült. Romlott az iskolai fegyelem, a rövidebb-hosszabb iskolabezárások miatt megnehezült a tananyag elvégzése. A megtorpanást jól mutatta, hogy az 1915/16-os tanévben például a II.-III. osztályba (az állami iskolában) nyolcvannyolc fő iratkozott be, s év végére csak hatvanan maradtak. Ráadásul ebben a korcsoportban tizennyolc fiú és nyolc leány kapott intést vagy dorgálást, s hét fiúra és egy lányra szabtak ki a tanítók bírságot. A Haladási Naplók Feljegyzések rovatában megszorodtak az efféle észrevételek: „Tolvaj. A külső iskolába tétetett.” A református iskolában sem sokkal volt jobb a helyzet. Mindössze annyiban volt előnyösebb helyzetben, hogy Szentmiklós Józsefet egyáltalán nem hívták be katonai szolgálatra, így a háborús években is kézben tudta tartani az iskola életét. A tanítás menetét azonban a hatósági bezárások is nehezítették. Az 1915/16-os tanévben a községben járványszerűen felütötte fejét a vörheny. A gyermekek sorra betegedtek meg, ezért 1916 január közepétől egészen ápriliséig a hatóságok bezáratták az iskolákat. A következő tanévben a tüzelőanyag hiánya miatt szünetelt hosszabb ideig a tanítás. Az utolsó háborús esztendőben pedig a spanyolnátha miatt volt októbertől 1919. január 20-ig akadályoztatva a tanítás.

A háborús megpróbáltatások még meg sem szűntek, amikor újabb próbatételek szakadtak az iskolákra. Az „Új korszak változásai és követelményei közötti mihez tartás” egymás után érkezett a minisztériumból. Előbb csak Ferenc József és IV. Károly képeit kellett „alkalmas módon” eltüntetni a tantermekből, aztán valamennyi tanítónak Darvas Ferenc kormánybiztos előtt hűségessküt kellett tenni a köztársaságra, majd következett 1919 tavasza. Megalakult március 21-én az új kormány, és hozzákezdett a szocializmus haladéktalan megvalósításához. A községben is megalakították a direktóriumot. Az állami tanítók közül Hajdú Ferencné, születet Dobózi Eszter vett részt az intéző bizottság munkájában, amely adminisztratív megkezdte a közoktatás korábbi

A
rákóczifalvai reform iskola 6-12 éves női
névsora az 1914/15-ös évben.

133.g. 15.

VI. osztály

Murovai Sándor
Szelindi Terézia
Lóránczics Ilona
Pezsi Rozália
Rákóczi Lujzanna
6. Balla Mária

V. osztály

W. Szabó János
Szabó Rozália
Schlinger Karola
Szelindi Erzsébet
Borbély Zsuzsanna
6. Tóth Erzsébet

IV. osztály

Berecz Lóráncz
Borsos Béla
Rákóczi Mária
Tóth Sándor
Murovai József
7. Vékási László
Lóráncz Rozália

III. osztály

Szendri László
W. Szabó Pál
Lóráncz Mária
Pap Lujzanna
8. Erdős Lujza

A felekezeti iskola névsora az 1914-15-ös tanévben

II osztály

Erdélyi Terézka,
Rékási Mária
Hatalaz Lajos.
Lehninger József
Kendi László.

7. Murvai Lúcia
Szelindi Rozália
8. Kása Mária -
I. osztály

Borsos András
Szelemikóczy Kornél
Tóth István
Lankovics (csce) László
Rékási Mária
Perei Gyula
Kása László
Kása Béla.
Aninovicz Juliánna
Kordályi Terézka
Lynchko (Pap) Terézka
12. Pap Mária -

Rákóczifalvai 1915 áprilisi hó 12-én

Szelemikóczy János
- igazgató

A felekezeti iskola névsora az 1914-15-ös tanévben

szervezetének átalakítását a településen. Mivel a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-én döntött az egyház és az állam szétválasztásáról, majd pedig március 29-én állami tulajdonba vette a nevelési- és oktatási intézményeket, a községben a közoktatás reformja elsősorban a vallásfelekezeti iskolát érintette, illetve a másikat is annyiban, hogy közvetlenül a községi tanács irányítása alá került, s megszűnt benne a hitoktatás.

A helyi református iskola 1919. április 4-én egy rendkívüli tanácsülésen szembesült az új körülményekkel. Ekkor ugyanis az iskola tanítóját berendelték a község házára, s ott a szolnoki direktórium két kiküldött képviselője Virágh Pál és Jászi közölték vele, hogy a felekezeti iskola állami tulajdonba vétele megtörtént, s munkájára a proletárdiktatúra a továbbiakban nem tart igényt. Az iskola tanulóközösségét a legrövidebb határidőn belül be kell olvasztani a községi iskola gyermekseréjébe. Természetesen az iskola eddigi fenntartóját képviselő református presbitérium azonnal kérvénnyel fordult a közoktatási népbiztoshoz, kérve, hogy lelkész-tanítójuk a tanévet bevégezhesse a felekezeti iskolában, tekintettel a tanév végének közelségére, illetve az állami és a felekezeti iskolák tantervének különbözőségére. A kérelemre azonban nem érkezett válasz, így az iskolák további munkájával kapcsolatban egyre jobban fokozódott a nyugtalanság. Az idő előrehaladtával azonban a helyzet még rosszabbra fordult. A közeli Szolnokon ugyanis a Forradalmi Kormányzótanács egységes tiszántúli hadsereg-parancsnokságot állított fel, amely április 25-én úgy döntött, hogy a Tisza keleti partján a román hadsereg előrenyomulásának megakadályozása céljából három erős hídfőt épít ki. Április utolsó napjaiban azonban a tanácskormány kénytelen volt kiüríteni a Tiszántúlt, s amikor május elején a szolnoki hídfő összeomlott, Rákóczi-falva a román térparancsnokság fennhatósága alá került. Ettől kezdve az iskolák ügyével már senki sem törődött a községben, hiszen a terület hadak útjává vált. Vörös és román katonai áttörések követték egymást. A május 24-én, majd június 22-én, illetve július 20-án lezajlott hadi események miatt az iskolák május közepétől egészen októberig zárva tartottak. Az 1919. év második fele sem kedvezett azonban a békés oktató-nevelő munka kibontakozásának. Novemberben ugyan megérkezett a vármegyei tanfelügyelő 1139/919. számú leirata a községbe, melyben a bolsevik uralom rémtettei fölött tört pálcát, s a tanítókat nemes munkára hívta fel, hogy „szeretett hazánk és nemzetünk ezer éves alkotmánya és valláserkölcsi élete ragyogóbb legyen, mint volt”, de a községben lévő iskolák csak helyben topogtak. Miközben a bolsevik érzelmű tanítókról gyártották a jelentéseket, 1919. november 1-jén tüzelőanyag hiánya miatt az állami elemi iskolát bezárták. Az egyházi iskola működött ugyan, de ott meg a lelkész-tanító, mint egyházi belhivatalnok nem kapta meg

javadalmának az állami kiegészítését. Ennek ellenére végezte a dolgát. Mivel az állami iskola újra megnyitása egyelőre bizonytalan volt, úgy döntöttek, hogy az ottani tanulók, hogy bevégezhesék a tananyagot, iratkozzanak át a felekezeti iskolába. Átiratkozásra vagy ideiglenes beiratkozásra azonban egyáltalán nem került sor. Valószínűen a tantervek különbözősége miatt alakult ez így, de belejátszhatott az is, hogy a felekezeti iskolaszék ekképpen döntött „ha római katolikusok gyermekeit hozzánk hozzák, a beíratási díjon felül 10 korona iskola-fenntartási költség fizetendő. A tanító pedig fáradozása díjával annyit vegyen, amennyit akar, de legalábbis a fenntartási díj kétszeresét.”

5-6. osztályosok az állami elemi iskolában Szurgyi Pál tanítóval az 1921/22-es tanévben

A következő tanév új helyzetet teremtett. Mivel a település 4325 lakosából az 1920. évi adatok szerint 1211 fő analfabéta volt, meg kellett teremteni a felnőtt lakosság népiskolai képzésének a lehetőségét. 1920-ban meg is alakult a Szabadoktatási Bizottság, amelynek szervezésében vasárnap délutánonként az állami iskola tantermeiben az idősebb korosztály tanítása folyt. Már-már úgy nézett ki, hogy lassan az iskolai élet visszatér a régi mederbe. Az 1920/21-es tanév azonban megint nem tudott zavartalanul lefolyni. 1921 májusában ismét járványszerűen felütötte fejét a kanyaró. Az ínséges évek miatt amúgy is legyengült gyermekszervezetek egymás után betegedtek meg. A felekezeti iskola hatvanöt tanulója közül mindjárt az első napokban negyven ágnak esett, ezért itt rögtön kényszerzúnetet rendeltek el. A következő hetekben az

állami iskola is bezárta kapuit. Mindazonáltal a felekezeti és az állami iskolában is a tanévet sikeresen befejezték. Az elemi mindennapi iskola Előmeneteli és mulasztási naplójában azonban a 368 felvett tanuló közül 38 gyermek mulasztás miatt osztályozatlan maradt. S akadt olyan osztály is – például a 2. vegyes osztály, ahová 47 fiú és 44 leány mindennapi tankötelest írtak be -, ahol a tanév során összesen 561 félnapot igazoltan, 2194 félnapot pedig igazolatlanul hiányoztak a tanítási órákról. Egyébként ebben a tanévben két első osztály, Szathmári Zsigmond igazgató-tanító és Bocskay Mária tanítónő vezetésével, egy vegyes második osztály tanítója Sztavenyik, egy harmadik osztály Nagy Piroska tanítónő irányításával, egy negyedik osztály Koroknay Karolin osztályfőnökségével és egy összevont ötödik-hatodik osztály Szurgyi Pál felügyelete alatt kezdte meg a munkát. Mint általában, ekkor is, a legmagasabb gyermeklétszám az 1-3. évfolyamon volt jellemző. A nagybacska gyermekek létszáma csupán feleannyi volt, mint a legkisebbek egy-egy osztályáé. A hatodik osztályosoké pedig egészen kevéske volt. Vagyis a hatosztályos elemi iskolában még mindig a négyosztályos megvalósulás volt jellemző. A gyermeklétszám különben az 1920-as években emelkedő tendenciát mutatott a községben, ennél fogva az iskolába beíratottak száma is növekedett:

1920/21-es tanév: 368 beírt tanuló (mindennapi tanköteles)

1924/25-ös tanév: 377 beírt tanuló (mindennapi tanköteles)

1925/26-os tanév: 484 beírt tanuló (mindennapi tanköteles)

1926/27-es tanév: 355 beírt tanuló (mindennapi tanköteles)

1927/28-as tanév: 388 beírt tanuló (mindennapi tanköteles)

1928/29-es tanév: 437 beírt tanuló (mindennapi tanköteles)

A tanulólétszám növekedésével párhuzamosan a tanítók száma is sokasodott. Az évtized közepére nyolctanerős tantestület alakult ki. Az igazgatói teendőket Hám László után, 1907-től 1923-ig Szathmári Zsigmond látta el, majd három évre Czifra Sándor következett, s 1926-ban Resz József vette át a vezetést. Miután a 20-as évek közepén – 1926-ban – egy kisebb mozgás zajlott a tantestületben, egy, a községben huzamosabb időn át tevékenykedő, pedagógus közösség alakult ki, melynek tagjai a következő tanítók voltak:

Reszné Bocskay Mária, Rennerné Szőke Mária, Nagyné Schmid Mária, Kovátsné Schneider Ilona, Péterffy Katalin, Szurgyi Pál, Teleky László, Oldall István illetve Nagy Piroska, Schiessel Mária, Dr. Fenyő Istvánné, Vécsey József és Csillik Mihály.

A tanulócsoporthoz számának emelkedése idején a tanítás egyrészt a „központi”-nak vagy „belterületi”-nek nevezett főtéri ~ Piacéri iskolaépületben, másrészt az „országúti” vagy „kövesúti” iskolában folyt. Az 1924/25-ös tanévben egy „kávéházi” osztály is volt. Ezekon kívül változatlanul működött a

Első osztályosok az 1925/26-os tanévben Nagy Piroska tanítónővel

Fiúosztály az 1920- évek végén

református templom szomszédságában a felekezeti iskola, ahol még mindig a tiszteletes, Szentmiklósi József tanított. Az évtized utolsó éveiben, 1928-ban, viszont megépült egy egytantermes iskola Újtelepen is. Ennek a külterületi iskolának első tanítója Kolmann Mihály volt. A Rákóczipalvai Állami Elemi Iskola Igazgatósága szervezésében természetesen működött a Gazdasági Ismétlőiskola is. Az évtized első felében Csillik Mihály, majd az 1925/26-os tanévtől Szurgyi Pál a fiúkkal foglalkozott, Reszné Bocskay Mária pedig a leányokat tanította. Új kezdeményezésként 1927-ben – 28-ban, 29-ben, iparos tanonctanfolyam is folyt a községben. Az első tanfolyam 1927 februárja és júniusa között zajlott le. Huszonhat tanonc iratkozott be, főként 1907, 1908, 1909, 1910. évben születettek. Valamennyien iparos családból származtak. A helybeliek mellet szolnokiak is beiratkoztak. A fiúk közül azonban csak négyen fejezték be tanulmányaikat. A tanítást felügyelő bizottság elnöke Krizsik Albert volt. A második tanfolyam sem járt több sikerrel, bár az érdeklődés nagyobb volt. Harmincketten kezdték meg a szakmai ismeretek elsajátítását. Közülük huszonnyolcan voltak rákóczipalvaiak. A többiek Törökszentmiklósról, Öcsödről, Szolnokról, Sándorfalváról kerültek a községbe. Az 1929/30-as tanévben indított kurzusra ötvenöt fiatal ember iratkozott be, azonban közülük is csak négyen végeztek. A többség még a tanfolyam befejezése előtt, 1930 tavaszán eltávozott, munkaadójával a szerződést felbontotta.

Az újszerű kezdeményezés mellett az évtized végén több kihívással is szembe kellett nézni a községi iskolai élet terén. 1929-ben ugyanis a vallás- és közoktatási miniszter kilátásba helyezte, hogy az egytanítós református elemi iskola tanítójának a fizetést kiegészítő államsegélyt csak abban az esetben folyósítja, ha a felekezeti iskola az állami elemi iskolával a tanulók osztályok szerinti megoszlása alapján együttműködik. Mivel a református presbitérium iskoláját féltve többször is megfellebbezte a miniszteri határozatot, jó ideig bizonytalanság uralkodott a felekezeti iskola növendékeinek jövőjét illetően. Ráadásul a lelkésztanító 1929. szeptember 1-jével, mint tanító, törvényesen nyugdíjba vonult. A megüresedett állásra az egyház ugyan kiírta a pályázatot, de új tanító 1930 januárjáig nem került az iskola élére. A tanítás Szentmiklósi jóvoltából folyt az iskolában, de mindenki a megnyugtató megoldást várta. Legfőképpen az az ötvenhárom gyermek, akik a felekezeti iskolában kezdték az 1929/30-as tanévet. 1930. január 6-án ugyan az egyháztanács Turi Lajos tanítót helyettesi minőségben ideiglenesen megbízta a tanítással, s a tanító január 15-én az állást el is foglalta. Alkalmazását a vallás- és közoktatási miniszter a 865-130/1930. sz. rendelettel jóvá is hagyta, mégis a probléma probléma maradt. Turit ugyanis néhány hét múlva a minisztérium áthelyezte

a Túrkeve-Szeleshát Elemi Iskolához. Helyére a vármegyei tanfelügyelőség három tanítónőt ajánlott. Nevezetesen Gaál Erzsébetet Jászberényből, Molnár Erzsébetet Mezőtúrról, illetve Bodnár Rózát Kisújszállásról. A presbitérium azonban nem akarta tanítónőre bízni az iskoláját, ezért ismételtén pályázatot hirdetett. Végül is átmeneti megoldásként Tóth Erzsébet pályázatát elfogadták, s az 1929/30-as tanévet ő fejezte be a református iskolában. Az új tanévre azonban férfi tanítót kívántak alkalmazni. 1929 nyarán két pályázat be is futott, de az elbírálást halogatta az egyház, tekintettel arra, hogy államsegély nélkül úgysem tudta az iskolát fenntartani. Hosszas huzavona után aztán Szász János cégénydányádi kántortanítót választották meg 1930. december 1-jén. Az új tanító még meg sem megedett állásban, amikor is 1931 szeptemberében megkezdődött a két iskola – a felekezeti és az állami – összevonása. Az új tanévet már úgy kezdték, hogy a református iskolában helyezték el az állami iskola IV. fiú osztályát, amelybe negyvenkét római katolikus és kilenc református vallású gyermeket írtak be. A református iskola volt tanulóit pedig beosztották az állami iskolába. Ezek hetente két alkalommal délután hittanórára visszajártak volt iskolájukba. Vagyis a református iskola innentől kezdve elveszítette felekezeti jellegét.

Ebből következőleg az egyháztanács 1934. szeptember 1-jével kimondta

A Református Iskola tanulói Szentmiklósi József lelkész tanítóval az 1920-as évek végén

a rákóczipfalvi egytanerős református iskola megszüntetését. Maga az iskolaépület ezt követően is az egyház tulajdonában maradt, ezért az 1934/35-ös tanévtől az állami iskolások elhelyezésére nem használták. Maga Szász János egy ideig még az állami iskolával együttműködve Rákóczipfalván tanított, az 1933/34-es tanévben például még negyvenkét református gyermeket oktatott, de aztán az egyházmegye segítségével máshol vállalt szolgálatot. Az egyházközség fenntartotta azt a jogát, hogy anyagi erőtlenségét leküzdve, iskoláját majdan újra önállósítsa, ám a későbbiekben erre sosem került sor Rákóczipfalván. A bezárított kicsinyke iskola egyike volt annak a harmincegynek, amelyekkel 1922-1937 között Magyarországon a református iskolák száma csökkent, amelyekkel a korszak szellemi életében a református egyház amúgy sem erős helyzete gyengült.

A harmincas években az iskolai élet látszatra ugyanúgy zajlott, mint az előző évtizedben. Még mindig komoly gondot jelentett a községben a lakosság írástudatlansága. 1930-ban a lélekszám 5222 fő volt, s ebből 800 fő nem tudott írni, olvasni. Az 1920. esztendőben ugyan 28 % volt analfabéta, az 1930. esztendőben pedig csak 15 %, mégis fokozott figyelemmel kellett törődni a felnőttek művelődésével. A helybeli tanítók közreműködésével továbbra is folytatták az iskolán kívüli népművelési programokat. 1937-ben például három hónapos téli gazdasági tanfolyamot indítottak, ahol hatvan ezüstkalászos kispazda bővítette ismereteit. Egyébként a felnőtt lakossággal való foglalkozás területén is, meg az elemi iskolásokkal történő foglalkozásokon is egyre erőteljesebben a nevelő gondolat érvényesült. Az erkölcsi-érzelmi nevelés elsősorú szerepet kapott. Közben országosan lépések történtek a nyolcosztályos népiskola kifejlesztésére. A községben erre vonatkozóan azonban különösebben nem történtek intézkedések. Mindössze a tárgyi feltételek terén voltak próbálkozások. A népiskola-építési programhoz kapcsolódva 1935 körül megépítettek egy kéttantermes épületet, amelyet a későbbiekben „Gizanényi iskolája”-ként emlegettek. Az úgynevezett központi iskolát még 1929-ben bővíteni kezdték, és igazgatói lakást is toldottak hozzá. A „köúti” vagy kisiskola a 20-as évek eleje óta az egykori községi nagykocsmá átalakításával három tantermet és lakást foglalt magában. A külterületi iskolák közül 1939-ben a Rákóczipfalva-Újtelepi iskolát bővítették egy tanteremmel. Ennek következtében innentől itt megtörtént az 1-3. és a 4-6. évfolyam elkülönítése. Kovács Nándor és felesége Kovácsné Venesz Gizella tanítók vezetésével. A másik külterületi iskola, a Rákóczipfalva-Prajzik telepi is, két tanerővel dolgozott. Kalinszky Sándor állami tanító és Mohácsi Albert római katolikus tanító munkálkodott itt. Az öt állami iskola mellett a Gorove birtokon működött egy uradalmi iskola is. Az egytanerős iskolát általában „Pusztá-Felsővarsányi

Iskola”-ként emlegették.

Az állami iskolákat Resz József igazgató irányította. Resz József zsidó származású lévén a harmincas évek közepén kikeresztelkedett és nevet változtatott. Ettől kezdve a Kaplonyi József nevet használta, felesége pedig, aki szintén tanítónőként dolgozott Rákóczifalván, a Kaplonyiné Bocskay Mária nevet vette fel. Rajtuk kívül a 30-as években a községi tantestület tagjai voltak: Hajdúné Péterffy Katalin, Rőperné Csebi Pogány Kornélia, Renner Lászlóné Szőke Mária, Oldallné Schneider Ilona, Oldall István, Kontraszty Julia, Szurgyi Pál, Kovachné Blaskó Juliánna, Horváthné Daróczy Ibolya, illetve Szász János és Szabóné Schäffer Valéria.

A harmincas években a hatosztályos elemi iskola már valóban megvalósult

Ötödik osztályosok az 1933/34. tanévben. Tanítójuk Szabóné Schäffer Valéria

Rákóczifalván is. Az ötödik, hatodik évfolyamokon láthatóan megnövekedett a tanulólétszám. Az 1933/34-es tanévben például hatvanöt hatodik osztályos tanuló folytatott tanulmányokat, az 1934/35-ös tanévben hatvannégy, az 1935/36-os tanévben hatvanhat, az 1936/37-es tanévben pedig hetvenöt. Ezeket az osztályokat Szurgyi Pál tanította, aki maga is rákóczifalvi volt. 1884-ben látta meg a napvilágot Szurgyi István és Lehoczki Mária gyermekeként, s tanulmányai befejezése után saját hazájában vállalt prófétaságot. Élete, tevékenysége szinte összeforrt a községgel. A Puszta Felsővarsányi uradalmi

iskolától az állami elemi népiskoláig, illetve a népiskolával kapcsolatos ismétlő, gazdasági iskoláig ívelt a tevékenysége. A gazdasági iskolában nem ritkán száznál több fiatallal foglalkozott. A 1933/34-es tanévben például 121 fiú, 1934/35-ben 124 fiú, 1935/36-ban 105 fiú, 1936/37-ben pedig 124 fiú tartozott a keze alá. Mellesleg ekkoriban a tankötelesek száma évente meghaladta az 500 főt. De magas volt a lemorzsolódottak száma is. Mivel az iskolás gyermekek döntő többsége szegényparaszt családból származott, a gazdasági válság következtében a 30-as évek első felében megszorodtak az iskolai előmeneteli naplókban az efféle bejegyzések: „Ruházatlansága miatt állandó hiányzó, nem osztályoztatott.” A töredékpárcellákkal rendelkező családok gyermekei, illetve a községet övező nagybirtokon dolgozó gazdasági cselédség fiai a harmincas évek első felében szinte alig jártak iskolába. Az ötödik, hatodik évfolyamra beiratkozottak száma ugyan lényegesen nőtt, de közülük osztályonként átlagosan 10-15 tanuló a sok hiányzás miatt osztályozatlanul maradt. Különösen jellemző volt ez a külterületi iskolák életére. Ezek közül is elsősorban a Rákóczipfalva-Prajzikelepi Elemi Iskolára, ahol akkoriban Kalinszky Sándor állami és Mohácsi Albert római katolikus tanítók átlagosan 65-70 I-VI. osztályos gyermeket tanítottak.

A harmincas évek közepén jelentős létszámmozgás is bekövetkezett a

Az anyakönyvi ügyek folyószáma: *104*

Évközi értesítő

a mindennapi elemi iskola VI. osztályáról.

Karácsonykor: *1934/1935* 19... 19...

Magyar ismétlő: *104/104*.....

Szorgalmi: *104/104*.....

Előmeneteli: *104/104*.....

Mulasztott: *104/104*..... félénapot..... félénapot.....

Igazolt: *104/104*..... félénapot..... félénapot.....

Nem igazolt: *104/104*..... félénapot..... félénapot.....

Kalinszky Sándor
tanító

Latta: *Mohácsi Albert*
szülő igazgató

Évvégi értesítő

Vetor Julia

a mindennapi elemi iskola VI. osztályának 1934/35-ös tanévi rendszeres tanulói az 1934/35-ös iskolai év végén a következő osztályzat érdemeit:

Magyar ismétlő: *104/104*

Szorgalmi: *104/104*

Előmeneteli: *104/104*

Mulasztott: *104/104*

Igazolt: *104/104*

Nem igazolt: *104/104*

Kalinszky Sándor
tanító

Iskolai értesítő az 1934/35-ös tanévből

Első osztályosok az 1939/40-es tanévben

tanulók körében. A mezőgazdasági munkások ugyanis a jobb megélhetés reményében gyakran más vidékeken vállaltak munkát, ezért osztályonként általában 3-5 gyermek neve mellé kerültek az ilyenféle bejegyzések: „Elköltözött 1935. március 26-án a Gorove uradalmi nagytanyába.” „Elköltözött Gyalu pusztára.” „Elköltözött Markbreit Aladár uradalmába, Várkonyba.” „Elköltözött Szandára a Geiger uradalomba.”

Mindazonáltal az egy tanterembe jutó tanulók száma még mindig hatvan körül mozgott, s egy tanerőre átlagosan 47-50 tanuló jutott. A nagy létszámú osztályokban végzett oktató-nevelőmunka mellett az évtized végén a tanítók egy része a hatályos állami rendelkezések értelmében bekapcsolódott a községi leventeképzésbe is. Jóllehet 1939-ben megkezdődött a második világháború, az iskolai élet azonban a negyvenes évek elején tovább fejlődött a községben. Az új évtized kezdetén Rákóczi falván is fokozatosan bevezették a nyolcosztályos elemi iskolai képzést. Előbb összevont hetedik és nyolcadik osztályt indítottak, majd az 1942/43-as tanévben már külön-külön működtették a két évfolyamot Szurgyi Pál és Kurucz János osztályvezető tanítók irányításával. Sőt ebben a tanévben 25 fővel kilencedik évfolyamot is szerveztek. Az úgynevezett „gyakorlóévesek” osztályfőnöke Kurucz János volt. A nyolcosztályos képzés a külterületi iskolák közül elsőként a Rákóczi falva-Újtelepi intézetben indult be. Gémes József az összevont 5-8. évfolyamon 56 gyermekkel foglalkozott az 1942/43-as tanévben. Ugyanakkor a Prajzikelepi iskolában viszont megtorpant az élet. A tanévet 1-8. évfolyamokon összesen 48 tanuló elkezdte, de az iskola ebben a tanévben mindössze egy hónapig működött, 1942.

szeptember 4-től október 5-ig. Ennélfogva a tanulókat itt nem lehetett leosztályozni. Magasabb évfolyamba csak sikeres osztályozóvizsga letétele után léphettek. A tanulók többsége azonban nem jelentkezett osztályozó vizsgára.

Egyébként ebben az iskolában a rendszeres iskolába járással az előző tanévekben is gondok mutatkoztak. Az 1941/42. tanévben Horváth Margit Gizella tanítónő az általános továbbképző iskola 1-3. osztályában beírt 14 diákról kissé szomorkásan a következőket volt kénytelen az anyakönyvbe bejegyezni: „Egész évben a tanítási napokon egy-két növendék jelent meg, így tanítás nem tartatott.” Ráadásul az összevont 1-8. évfolyam 46 tanulója közül is sokan maradtak osztályozatlanul a sok hiányzás miatt.

A front ugyan messze volt, de a 40-es évek elején már az iskolába is be-lopta magát a háború. Nem látványosan, de a máskor jelentéktelennek minősített dolgok jelezték: már semmi sem úgy van, mint régen. Az iskolán kívüli népművelési bizottság, amelynek ügyvezető elnöke Kaplonyi József iskolaigazgató volt, 1943-ban már az ápolónői tanfolyam beindítására helyezte a hangsúlyt. Az iskolások között pedig egyszer csak megjelent Tupica Vadja, a görögkatolikus ruszin anyanyelvű gyermek. Messziről, az Ugocsa megyei Nagyrákócból érkezett, s az 1942/43-as tanévben a központi iskola negyedik vegyes osztályában kapott helyet Kayser Annak osztályfőnöksége alatt. Aztán 1943 áprilisában szüleivel együtt – apja maga is állami tanító volt – tovább sodorta a történelem. Távozását talán észre sem vették, csak a Rákóczi utca 31. sz. ház, ahol laktak, maradt utánuk üresen. Az osztálytermekben ugyanis változatlanul magas volt a tanulók száma, bár 1941 óra összesen tíz tante-rembe folyt a tanítás. A gyermeklétszám aránytalanul magas volt, az iskola bútorzat avultsága és a korszerű oktatási eszközök hiánya nemegyszer ember-próbáló feladat elé állította a tanítókat.

Kaplonyi József igazgató irányításával azonban a negyvenes évek első felében is tették a dolgukat. A belterületen Hajdú Lászlóné Péterffy Katalin, Gémesné Kiss Ilona, Kaplonyiné Bocskay Mária, Rőczeyné Csebi Pogány Kornélia, Kayser Anna, Mihályi Rozália, Oldall István, Szurgyi Pál, Kurucz János, Oldallné Schneider Ilona, a külterületi iskolákban pedig Újtelepen Balázs György és Gémes József, Prajzikelepen meg Horváth Margit Gizella és Mohácsy Albert. Áldozatos munkájuk biztosította a tanítás viszonylagos eredményeit.

Ugyan kettőszáz analfabéta még mindig volt a községben, de a dicséretes szorgalommal igyekvő tanulók közül a legkiválóbbak már eljutottak a gimnáziumi tanulmányokig, illetve az egyetemekig. Számuk nem volt magas – Técsy Zoltán tanító feljegyzése szerint 1945 előtt a községből öten folytattak középiskolai tanulmányokat, s ugyancsak öten kerültek az egyetemi hallgatók

Vegyes osztály az 1940-es évek elején

soraiba -, de mindenképpen jelzésértékű a kitörési pontokat illetően.

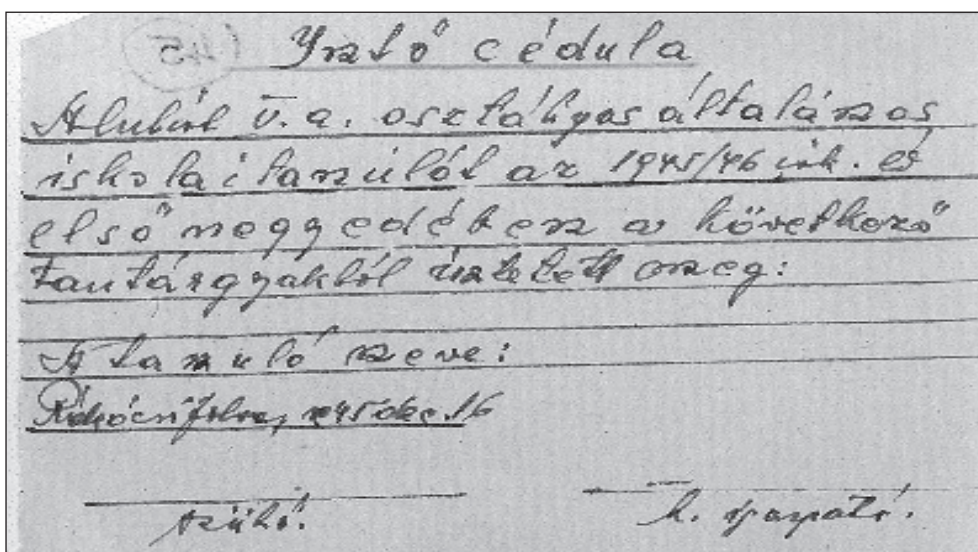
A háborús évek előrehaladtával azonban a községben működő pedagógusok vállaira nemcsak az oktatás munkája nehezedett, hanem a hátszágai étellel járó ezernyi gond és feladat is. Egyre több adminisztratív rendelkezés jelent meg, s az 1943/44-es tanév második részében már maga a háború is napi valósággá lett a tanítók számára is. A származás-megállapítás Resz (Kaplonyi) József igazgató menesztését eredményezte, s tömeges katonai behívások pedig a tantestület elnöiesedését. Az igazgatói teendőket Szurgyi Pál vette át, s a baljós időközön ő vezette át az iskola szekerét. Közben életbe léptek a fokozott légoltalmi intézkedések, s az iskola területén légoltalmi óvóhelyet alakítottak ki. A meg-megújuló bombatámadás veszélye miatt a községben is megerősítették a légoltalmi szolgálatokat, s a riasztóközpont illetve a figyelőszolgálat miatt az iskolai élet zavartalansága egyszeriben megszűnt. Aztán az események úgy felgyorsultak, hogy az 1944/45-ös tanév úgynevezett „csonka tanév” lett.

A Központi Iskola ideiglenes elsősegélynyújtó helynek adott otthont, a Kengyelpartnál frontra készülő magyar katonák gyakorlatoztak, a község határában telepített alkalmi német katonai repülőtéren diák-munkaszolgálatosok szorgoskodtak. Közben a falusi házak körül sokasodtak az árok óvóhelyek, a személyi bunkerek. A tankötelesek iskolabajjárása egyszeriben sokadrangú kérdéssé alacsonyodott, hiszen maga az élet lett veszélyeztetetté. 1944. au-

gusztus 20-án a községet ért bombatámadás során több iskoláskorú tragikus hirtelenséggel távozott az élők sorából. Ősszel pedig hadműveleti területté vált a község, az iskolaépület továbbra is hadi egészségügyi létesítményként működött. A harcok elülte után, a tanév második felében, megkezdődtek ugyan az iskolaépületek rendbehozataláért és a felszerelések pótlásáért vívott erőfeszítések, de a bizonytalan állapotok miatt és a községi háztartás anyagi erőtlensége miatt az iskolai élet csak döcögve vette kezdetét.

Bár a front áthaladása után újjászerveződött a közigazgatás és némileg rendeződött a közállapot, az emberek érzés- és gondolatvilágában azonban még ott munkált a félelem. A gyermekek iskoláztatásánál egyelőre fontosabbnak látszott az emberi életekben és az anyagi javakban esett károk lelki feldolgozása. A községben maradt nevelők ugyan mihelyst lehetőség mutatkozott, megkezdték az iskolai munkát, de a tankötelesek közül sokan távol maradtak az iskolától. Az 1944/45-ös csonka tanévet 1945. július 10-vel bezárták, de meglehetősen sok tanuló maradt osztályozatlanul. A központi iskola hatodik vegyes osztályában például 54 gyermek tartozott, és ebből 11 fő nem kapott osztályzatot. S hasonló arányok jellemezték a tanulóközösségek mindegyikét.

A központi nyomtatványok hiánya miatt egyébként a nevelők ekkoriban csupán egy vaskosabb füzetbe vezették a tanulók adatait, és nem egy gyermeknek a neve mellé a következő bejegyzések valamelyikét írták: „Csak beiratkozott, azonban sosem jött iskolába.” „Mulasztott 70 napot.” „Csak néhányszor jött iskolába.” „Nem járt iskolába.” „Mindvégig hiányzott.” „Sokat

Tanítók által „gyártott” Intő cédula 1945-ből

mulasztott, nem osztályozható.”

Mindazonáltal 1945-ben a külterületi iskolák növendékeivel egyetemben összesen 932 iskoláskorú gyermek volt Rákóczi falván. Ebből 576 élt a belterületen, 234 fő a külterületi Újtelepi iskolához tartozott, 63 fő a Gorove-majorbeli uradalmi iskolához kötődött, a többiek pedig a Prajzik-telepi iskolához.

Miután a tárgyi és a személyi feltételek némileg biztosítottak, az 1945/4-6-os tanévet már a szokásos rendben szeptember első hetében megkezdték. Szurgyi Pál igazgató-tanító és Oldall István helyettes igazgató vezetésével Oldallné Schneider Ilona, Gémes József, Hajdúné Péterffy Katalin, Szurgyi Margit, Kaplonyiné Bocskay Mária, Técsy Zoltán, Rőczeyné Csebi Pogány Kornélia, Putnik Aranka, Szurgyi Mária Lujza, asszonyneven később Dr. Varga Ferencné, Kurucz János, Junák Medárd illetve a külterületi iskolákban Szabó Tivadar látott munkához. Az épen maradt, vagy a sebtiben rendbeszedett tantermekben változatlanul nagy volt a zsúfoltság. A tanítók egyre-másra szerkesztették a kérelmeket, hogy a képviselőtestület javíttassa, bővíttesse az iskolákat. Azonban egyelőre változatlan állapotban maradtak az épületek. Ami a különböző épületekben és helyeken működő, de egy irányítás alá tartozó iskolákban folyó tartalmi munkát illeti, az egyelőre jellegében és nevelési elveiben sokat megőrzött korábbi önmagából. A nevelői munka sematizmusa, a formai elemek eluralkodása majd az 1950-es években kezdett kialakulni. A nyolc osztályos kötelező általános iskolai oktatásra való áttérés nagy előkészületeket nem igényelt, hiszen az 1930-as évek utolsó szakaszában a nyolc osztályos képzést már bevezették a községi iskolában. Inkább a felső tagozat szaktárgyainak oktatása jelentett nagyobb nehézséget. Egy ideig még a tanítók látták el a szaktárgyak tanítását is.

Az 1948. évi XXXIII. tc. csak annyiban érintette az iskolai életet, hogy ennek szellemében született meg az 1215-82R-1/1950. sz. végzés, mellyel állami tulajdonba vették a volt református felekezeti iskola épületét, ahol később iskolai tanulócsoporthoz helyezték el, s politechnika tanteremként hasznosították. Új kihívásként jelentkezett viszont az 1947/48-as tanévtől a Dolgozók Iskolájának beindítása. Az első csoport 13 fővel Kurucz János tagozatvezető irányításával „Parasztdolgozók Iskolája” néven 1947 őszén kezdte meg a tanulást. Az általános iskola igazgatója ekkor már Junák Médárd volt.

Az egykori római katolikus kántortanító hosszú utat tett meg a rákóczi falvi iskolaigazgatóságig. Életútja 1910-ben kezdődött Miskolcon, majd miután 1931-ben Egerben oklevelet szerzett, Jánoshidára került tanítani. Aztán Mesterszállás következett, s onnan került át Rákóczi falvára 1945-ben. Az igazgatói teendőket két tanéven át látta el. Vezetése idején új arcok jelentek meg

a tantestületben. Névszerint Imrefalvi Juliánna, Kocsis Sándorné, Serfőző János és Nagy Endre. Utóbbi pedagógus az 1948/49-es tanévben a dolgozók iskolájának tagozatvezetője volt. Ezen a tagozaton ekkor 18 felnőtt képzése zajlott. Az 1949/50-es tanév szintén új arcokat hozott. Dr. Demény Kálmánné, Horváth Irma, Seres Gyuláné, Orgonás Antal, Kolár Mihályné és Liedermann Éva, később asszonynevén Aichelburg Lajosné állt munkába. Egyben ez volt az utolsó tanév, amikor Újtelep oktatásügye még Rákóczi falvához tartozott. A következő időszakban az Újtelepi iskola önálló igazgatásúvá vált, 293 beiratkozott tanulóval és három tanteremmel, 1950. szeptember 1-jén levált az anyaiskoláról.

Miután az alsóvarsányi uradalmi majorok az 1940-es évek végére falui rangra emelkedtek, s 1950-ben Rákócziújfalun néven önálló településsé váltak, a Preizik-telepen lévő egykori uradalmi iskola is levált Rákóczi falváról. Itt egyébként 1945/46-ban Szabó Tivadar, 1946/47-ben Misák Piroska, 1947/48-ban szintén Misák Piroska, 1948/49-ban Terenyi Gizella Katalin, s 1949/50-ben ugyancsak ő foglalkozott a gyermekekkel. Miközben ez a változás zajlott, a Rákóczi falvi iskola élén is személycseré történt. Előbb Kurucz János igazgatta a tanügyi munkát, majd az 1950/51-es tanévet már Serfőző János igazgatósága alól kezdték. Sokáig azonban ő sem maradt az intézmény élén. Az 1952/53-es tanévben Kiss István lett a direktor. Természetesen közben a tantestület tagjai is cserélődtek. Feltűnt Szőke Ilona (később Gergely Antalné), Tóth Mária (később asszonynevén Dr. Rékási Pálné), Dr. Schützenberger Endréné, Liednalszky Gyula, aztán Végh Gyuláné, Kiss Istvánné, Barna Katalin, Ladányi Ferenc, Dósa Éva, Szelei Ilona, Pataky Anikó, Sagódi Margit, Farga Lajos, Gosztonyi Jenőné, Simon Lajos, Gallyas Jánosné és Debreceni József.

A nevelőtestület mozgása, a nagyfokú hullámozás egyébként ezekben az években erősödő tendenciát mutatott. Nyilván belejátszottak ebbe a felettes hatóságok adminisztratív intézkedései csakúgy, mint az iskolafenntartó formális döntései, az erőtlen modernizációs kísérletek. Országosan is egyre inkább az oktató-nevelő munka ellentmondásos fejlődése vált jellemzővé, s az iskolai élet elszürkülése, eseménytelensége általánossá lett. Ugyanakkor még kísértettek a múlt árnyai is. Ezért úgy nevezett „tanévpótló” osztályt kellett szervezni, ahol a korábban tankötelezettségüknek eleget tenni nem tudó fiatalok felzárkóztatásán volt a hangsúly. Az 1952/53-as tanévben például Dósa Éva osztályában 31 olyan ifjú tanult, akik a 7. és a 8. osztály tananyagát kellett pótolják. Mellesleg a felnőttoktatás is ekkoriban elsősorban a hiányok pótlására összpontosította erejét, hiszen a községben még mindig magas volt az analfabéták száma. 1949-ben 683 főt tartottak nyilván. Az analfabéta tan-

folyamok következtében ugyan 70 fővel egy idő után kevesebb lett, de a helyzet egyáltalán nem volt nevezhető megnyugtatónak.

Az ötvenes évek elején 11 tanteremben folyt a tanítás. Ebből négynek valamelyest modernizálták a felszerelését. Szemléltető képeket, sportfelszerelési cikkeket, kis fizikai szertárt, mikrofonos rádiót négy hangszóróval állítottak az oktatás szolgálatába. Az érdemi munka azonban nehezen haladt előre. A pedagógusok a kor politikai irányvonalának megfelelően számtalan olyan feladattal voltak terhelve, amelyeknek semmi köze nem volt az érdemi munkához. A Megyei Tanács Népművelési Osztályának vezetője például 1951-ben a kiemelten fontos eredmények között említette, hogy Rákóczi falván a kultúrbrigád felváltva, naponta adott műsort a terménybegyűjtő helyeken. Szóltak a csasztkák, a sikerekről zengtek a röpgyűlések, közben az 1954/55-ös tanév zárásakor 603 osztályozott tanulóból 73 megbukott. A meghurcolástól való félelem, az állandó ellenségkeresés, az adminisztratív módszerek túltengése legkevésbé teremtettek ideális körülményeket az oktató-nevelő munkához. Mindazonáltal 1954-ben már 32 olyan tanulóval is büszkélkedhetett az iskola, akik a nyolcadik osztály befejezése után középiskolai tanulmányokat folytattak. Illetve 26 volt diák jutott be az ország valamelyik egyetemére, ketten pedig ösztöndíjasként külföldi egyetemre is eljutottak.

Az 1955/56-os tanévben már 13 tanteremben folyt a tankötelesekkel való foglalkozás 18 tanulócsoportban. A nevelők száma pedig 23 volt. Az egy tanterőre eső tanulólétszám harminc alatt maradt. Az évtized végéig a pedagógusok száma fokozatosan emelkedett, s 1960-ra elérte a 27 főt. Az újonnan érkezettek között voltak: Bohácsik Károlyné Kocsis Ilona, Dezső Ilona, Körmendi Tiborné született Lieszkovszki Erzsébet, Bagi Ilona, Szakali László, Tamasi Mátyásné Papp Krisztina, Török Antalné sz.: Sinka Katalin, Házi Imréné sz.: Hortobágyi Mária, Szmotkó Sándorné sz.: Bíró Ilona, Szarvák Andrásné sz.: Varga Márta, Mátyás Mária, Bálint Béla, Szabó József, Csabay Klára, Thér Edit, Kissné Nagy Éva, Árokszállási Tibor, Árokszállási Tiborné, Csikós Franciska, Klincsik János, Farkas Lászlóné, Szabó György, Potrák Zsuzsanna, Takó Mihályné, Hódos Róza, Nagy László, Szigethi Sarolta, Antalóczy Józsefné, Ignác Jánosné, Náhóczki Istvánné, Fehér Edit, Máté Júlia, Galáth Jánosné, Filemon Éva, Pintér Istvánné.

A tantestület tagjainak cserélődése továbbra is eléggé erőteljes volt, de lassanként kikristályosodott egy maréknyi csoport, amelynek tagjai évtizedről évtizedre hűségesek maradtak az iskolához, a községhez. Mindenekelőtt a Szurgyi család tagjai, Szurgyi Pál, Szurgyi Margit, Szurgyi Mária Lujza, asszonynevén Dr. Varga Ferencné, Szurgyi István és Szurgyi Istvánné adott arculatot ennek a csoportnak. Ebben a családban apáról fiúra szállt a tanítás, az

emberré nevelés nemes tudománya. Saját hazájukban vállalva a próféataságot, életük, tevékenységük szinte keretbe foglalta az iskola történetét. Az életet és a történéseket mindig a csúcstről figyelték, és számukra széles teret jelentett maga Rákóczi-falva is, mert mindig cselekedni akartak másokért. Hosszú munkálkodásuk idején a maga természetes helyére tettek mindent, és nem akadtak meg a kicsinyesség buktatóin. Kiss István után egy időre, 1957-ben, Szurgyi István vette át az iskola irányítását. Aztán 1958-ban őt Bálint Béla követte, majd 1967-ben a Szurgyi család harmadik tagja, Szurgyi Istvánné került az iskola élére.

Közben a régebben Központi Iskolának nevezett épület alaposan előregedett. 1957-64 között bővítés, korszerűsítés követte egymást. Tornatermet, öltözőt, tanári és igazgatói szobát alakítottak ki. 1964-ben például mintegy 450 ezer forintot fordítottak az épület felújítására. A szükségletek azonban újabb beruházásokat követeltek. Így került sor 1968-ban egy négy tantermet és két politechnikai termet magába foglaló épületszárny megépítésére. A körülbelül 1 millió 100 ezer forintos építkezéshez a község háromszázezer forinttal, a Művelődésügyi Minisztérium ötszázezer forinttal, a Járási Hivatal pedig háromszázezer forinttal járult hozzá. A tantermek berendezésében az orosz-lánrész a Megyei Tanács vállalta magára. Az új iskolaépületet a tanévnyitó ünnepély keretében adta át a korabeli Járási Tanács VB elnöke, Bereczki László.

A külső építése, csinosítgatása közben a hatvanas évek elején egy újszerű kezdeményezéssel is próbálkoztak. Az 1963/64-es tanévben az egyik szolnoki gimnázium kihelyezett esti tagozata kezdett működni az általános iskola falai között. A tanév végén a kihelyezett első osztályból tizenkilenc hallgató jelentkezett vizsgára. Az 1959/60-as tanévtől újra indult a Dolgozók Esti Iskolája is. Egyelőre tizennyolcan a hetedik évfolyam tananyagának elsajátítására vállalkoztak. A tagozatvezető Pintér Istvánné volt.

A következő években tovább emelkedett a tanulásra jelentkezők száma, s tíz esztendő leforgása alatt 333 fő szerzett általános iskolai vég bizonyítványt. Ugyancsak a 60-as évek eredményei közé sorolandó, hogy 1962-ben megszervezték az iskolai napközitthonot. A napközitthonos munka két 40-40 fős gyermekcsoporttal indult az egykori 48-as olvasóköri székházából kialakított helyiségben. A munka meglehetősen mostoha körülmények között vette kezdetét, hiszen az épület udvara mindössze 60 négyszögöl volt, ráadásul poros, lombtalan. Ennélfogva szabadtéri foglalkozások megtartására teljesen alkalmatlan. Ugyanakkor a termek alapfelszereltsége is nagyon hiányos volt. Lényeges előrelépés csak 1965 után következett be, amikor széles társadalmi összefogás eredményeképpen kialakítottak egy 80 kötetes napközis könyvtá-

rat, televíziót vásároltak és a legkiválóbb tanerőket csoportosította az iskola-vezetőség a napközis teendők ellátására.

A hatvanas években a tantestület létszáma 26-29 között mozgott. A szakos ellátottság azonban még mindig kívánnivalót hagyott maga után. Egyes tantárgyakat még mindig a tanítók oktattak, de az is előfordult, hogy a felső tagozaton képesítés nélküli oktatókat kellett alkalmazni. Az 1966/67-es tanévben például hét képesítés nélküli tanerő tevékenykedett a felsős diákok körében. Talán ez is belejátszott abba, hogy az említett időszakban a nyolcadik osztály befejezése után a tanulók közel kétharmada szakmunkásképző intézménybe került továbbtanulni. A gimnáziumba jelentkezők száma csak lassan emelkedett. A tanköteles korúak száma ekkoriban 663-732 fő között mozgott. Az egy tanulócsoportba került gyerekek létszáma átlagosan meghaladta a 35 főt.

Mivel a gyermeklétszám számottevően ebben az évtizedben lefelé nem változott, égető gondként jelentkezett a tanteremhiány. Az aggasztó helyzet miatt változatlanul két műszakos – délelőtti és délutáni – tanításra kellett berendezkedni. A helyzetet még az is nehezítette, hogy a tanulócsoportok több épületben széttagoltan kényszerültek dolgozni. Mindazonáltal a gyermekközösség fejlődése különösebb törést nem szenvedett. Sőt a tanulmányi kirándulások, a közös országjárások, a nyári táborozások elmélyítették a gyermekek közötti barátságos viszonyt. A táborok, üdülések szervezését nagyban segítette, hogy a helybeli Rákóczi Mezőgazdasági Termelőségvetkezet a községi Tanácscsal közösen a 60-as évek második felében a Balaton mellett vásárolt egy üdülőtelepet. Innentől kezdve nyaranta kéthetes váltásban nyaraltatták Zánkán az iskola tanulóit.

A tárgyalt időszak természetesen ismét hozott új arcokat a tanári karba. A 60-as években kerültek az iskolához a következő pedagógusok: Csömöz Mihályné sz.: Bátorfi Juliánna, Evinich Lajosné sz.: Takács Margit, Evinich Lajos, Hódi Istvánné sz.: Hatvani Mária, Novák Jusztina, Szakali Lászlóné sz.: Zitmann Mariann, Gáspár Ferencné sz.: Parfjonova Pelageja, Lőrincz Sándorné sz.: Pataki Mária, Berkes Béláné sz.: Hajnal Éva, Mándok Imréné Nagy Katalin. Az újonnan érkezők mellett persze most is, csakúgy mint az előző évtizedekben is, ott voltak a leghűségesebbek, akik évtizedeken át munkálkodtak azon, hogy szellemi otthonná varázsolják az iskolát. Az önmagukkal szembeni elégedetlenség lázától hajtva vállalták a küzdelmet, amelyben tudás és szív, fegyelem és lélek szétszakíthatatlan összefonódottsága, harmóniája révén megteremtették az iskola otthoniasságát. Nevükhöz új törekvések, küzdelmek, próbálkozások és kudarcok egyaránt kapcsolódtak, ám tudtak a mindennapok apró történései között nagy léptekkel mérni. Ők voltak azok, akikről joggal mondhatta volna a költő: „Úgy fogyatkoztunk, hogy múltunkra

hagyatkoztunk, s fogyatkozva is megmaradtunk.” (Váci Mihály)

A 60-as évek nagy változást hoztak az iskola társadalmi kapcsolatait illetően is. Ekkorra ugyanis nyitottabbá vált az intézmény. Sorra kötötte az együttműködési szerződéseket. Kapcsolatot épített ki a szolnoki vállalatokkal (Volán 7. sz. Vállalata, Cukorgyár, Mezőgép Vállalat), a Kilián György Repülő Műszaki Főiskolával és a helybeli Rákóczi Termelőszövetkezettel. A patronálók segítették az iskolai nevelőmunkát (pályaválasztási munka támogatása, tanulmányi kirándulások, országjárások szervezése, stb.), illetve részt vettek a kisebb költségű fejlesztésekben, a tárgyi feltételek megteremtésében és az általános karbantartásban. Cserében az iskola évfordulós ünnepségeket, különböző műsorokat és vetélkedőket kínált. A helyi termelőszövetkezetben éppen ezekben az években szerveződött a szocialista brigádmozgalom, s hogy munkájukat tartalommal tölthessék meg, pontosan jókor jött az iskolával illetve az ott működő úttörőcsapattal a kapcsolatfelvétel.

A társadalmasításnak köszönhetően ebben az évtizedben sokat fejlődött az iskolai könyvtár. Az évtized végére 680 kötetes ifjúsági könyvtár állt már a tanulók szolgálatában, s 530 kötet segítette a nevelők szakmai fejlődését. Ahhoz képest, hogy 1944-ben az iskola korábbi könyvállománya teljesen megsemmisült, jelentős lépés volt ez az iskolai könyvtár történetében.

A társadalmi kapcsolatok kamatozódtak akkor is, amikor az iskolaépület emeletes szárnyát újabb épületrésszel gyarapították. Gyakorlatilag hat tanteremmel, egy tanári szobával és egy igazgató helyettesi irodával bővült ezáltal az iskola. Tulajdonképpen a szétagoltságot még ezzel sem lehetett megszüntetni, véget ért viszont a két műszakos tanítás, ami pedagógiai szempontból minden eddiginél előnyösebb helyzetet teremtett az oktató-nevelő munkához. Változatlanul szükségteremben folyt viszont a testnevelés tantárgy oktatása, s megnyugtató módon nem rendeződött a napközis tanulócsoportok elhelyezése.

Összességében a 60-as évekbeli iskolai élettel kapcsolatban a fejlődés volt jellemző. Általában megnőtt a községben az iskolai végzettségen alapuló műveltség tekintélye. Az olvasottság és a különböző művészeti ágak iránti érdeklődés fokozódott. A pedagógusok műveltségközvetítő szerepe az érdeklődés homlokterébe került. Az iskolai és az iskolán kívüli művelődés fejlődésére motíválólag hatott, hogy a helybeli termelőszövetkezet, amely megközelítőleg a keresőképes lakosság 50-60 %-át foglalkoztatta, saját nevelésű szakemberek munkába állítására törekedett. Gondot fordított a fiatalok képzésére, beiskoláztatására, általában a szakismeretek gyarapítására. Ennek következtében támogatta a különböző szintű oktatási formákat, gazdasági ösztöndíjakkal ösztönözte a fiatalokat. 1964-1970 között például 267 fő vett

részt valamilyen oktatási formában, s ez ösztönzőleg visszahatott az alapfokú képzés helyzetére is. Mindent egybevéve a következő évtized iskolai élete még egy jól kiépített mederben haladt előre.

Számottevő korszerűsítés az 1970-es években nem történt ugyan, de a bizonyos időközönként elvégzett felújítási munkálatok és a tárgyi felszerelés időről-időre történő kiegészítése biztosította az iskola rendeltetésszerű folyamatos működését. A tanulólétszám lényegesen nem változott. A növendékek közül azonban egyre többen kapcsolódtak be az iskolán kívüli tanulmányi versenyekbe, kulturális vetélkedőkbe, s a magasabb iskolatípus felvételi vizsgáin emelkedő számban állták meg helyüket. A továbbtanulásra jelentkező diákok ugyan még mindig a különböző szakmunkásképző intézeteket és szakközépiskolákat részesítették előnybe, de fokozatosan növekedni kezdett az általános gimnáziumi tanulmányokat választók száma is. A továbbtanulásra jelentkezők 60-70 %-át az első helyen megjelölt intézményekbe iskolázták be. Ezzel az iskola a hasonló adottságokkal rendelkező társintézmények között a jobbak közé soroltatott be. Érmek, oklevelek egész sora jelezte, hogy az iskola kultúrcsoportjai (énekkar, versmondók, irodalmi színpad, színjátások) és sportolói szép sikereket értek el a községen kívül is.

A tantestület tagjainak cserélődése valamelyest visszafogottabbá vált, a stabil nevelői közösség kialakítása érdekében kezdtek arra törekedni, hogy a tanítói, tanári képzést szerzett egykori diákokat visszahozzák tanítani. A 70-es években a volt tanítványok közül így került vissza Vadász Istvánné sz.: Szabados Julianna, Hernek Istvánné sz.: Juhász Julianna, Kecskés Istvánné sz.: Gulyás Etelka. Rajtuk kívül ebben az évtizedben kerültek az iskolához: Antal Hedvig, Ipolyszegi Elvira, Kiss Ágnes, Nádudvari Ferencné sz.: Szűcs Ilona, Oláh Gáborné sz.: Bálint Lívია, Soós Gabriella, Telkes Margit, Török Katalin, Berkes Béla, Faragó Gizella. Közülük hosszabb-rövidebb rákóczi falvi működés után többen tovább álltak a következő időszakban, de a helybeliek végleg gyökeret eresztettek egykori iskolájukban. Ők, mint az iskola volt neveltjei, tevékenységükkel mindmáig minősítik az iskolát. Hatását, kor Závoczki Lászlóné állt az intézmény élén.

Az újabb kori történések színes eseménysorából az élre leginkább a következők kíváncsognak: 1991. április 1-jétől a Rákóczi falva Nagyközség Önkormányzati Képviselő Testület 14/1991.(II.20.) sz. határozata alapján az iskola II. Rákóczi Ferenc nevét viseli. A nagy fejedelmét, akinek egykori udvarházában anno fészkelődni kezdett a tudomány, s százegynéhány esztendővel ezelőtt falai között megszületett a községi iskola.

A névfelvételt követően hamarosan újabb ünnepre sereglett egybe az iskola népe: 1993. október 22-én megnyitotta kapuit az iskolai Sportcsarnok.

A több mint negyvenötmillió forintos beruházás alapján egy olyan 1409 m² alapterületű létesítménnyel gazdagodott az iskola, amely a tanulói sporttevékenységeken túl községi, sőt országos sporteseményeknek egyaránt helyet képes biztosítani. Ugyanakkor 850 m² nagyságú küzdőtere tömegeket mozgató kulturális és szórakoztató rendezvények lebonyolítására is alkalmas. A szükség-tornateremből az iskolai sportudvaron át hosszú út vezetett a Sportcsarnok megnyitásáig. Ugyancsak hosszú volt az út a botladozó lábak első tánc lépéseitől a Művészetoktatási Intézmény megteremtéséig. Az első próbálkozások 1993 őszén kezdődtek. A magyar néptánc kultúra elhívott két szolgája, Kovács József és felesége, magukkal ragadva egy maréknyi embert, erjesztő központjává váltak az iskolai táncmozgalomnak. S ahogy teltek az évek, egyre szélesedett az érdeklődés, s a tanulók megszerzett tánc tudása aranyfedezetet biztosított az alapfokú művészetoktatási intézmény megszervezéséhez és engedélyeztetéséhez. A 2003-2004-es tanévet már művészetoktatási intézményként kezdte az iskola.

Közben újabb építkezésekre is sor került. 2000. január 25-én ünnepélyesen átadtak egy új épületszárnyat,

II. Rákóczi Ferenc szobra az általános iskolában

amelyben két tanterem, egy számítógépes szaktanterem és az iskolai könyvtár kapott megfelelő helyet. A könyvtár állománya ekkorra elérte az 5369 könyvtári egységet, s igazán időszerűvé vált, hogy a kézikönyvek, tanári segédkönyvek, ismeretterjesztő sorozatok és az ifjúsági szépirodalom méltó körülmények közé kerüljenek. Az új épület birtokbavételével a tanulócsoporthoz sok évtizedes széttagoltsága is véget ért. Igaz, közben a gyermeklétszám is megfogyatkozott. Az 1980-as, 1990-es években zsugorodni kezdtek az osztálylétszámok, s évfolyamonként már csak két osztályra futott a tanulólétszámból. A 28-35 fős tanulóközösségek lassan múlttá lettek, helyüket a 18-24 fős osztályok foglalták el. Az egy tanerőre jutó

tanulószám csökkenése azonban egyelőre nem jelentett lényeges létszámváltozást a tantestületben. Egyes tantárgyak csoportbontásban történő tanításával, illetve a második idegen nyelv bevezetésével a korábbi tanerőszám foglalkoztatásban maradt. Az 1980-90-es években ismét jelentek meg új arcok is a tanári karban. A XX. század utolsó két évtizedében álltak munkába a következő nevelők: Berkes Ildikó, Dr. Cseh Vendelné, Csehné Jakab Anna, Faragó Éva, Timárné Fischer Magdolna, Gazdagné Boda Emőke, Hőnyi László, Harmath Róbert, Huszárné Rigó Adrienn, Katona Gizella, Hőnyiné Nagy Erzsébet, Nagyné Németh Margit, Németh Istvánné sz.: Gál Ilona, Novák Erika, Pesti Istvánné sz.: Kaló Klára, Sándorné Pusztai Erika, Balla Jánosné sz.: Szabó Róza, Túrinné Szabó Mária, Turóczy Annamária, Szénási Mihályné sz.: Vidinszki Erzsébet, Závoczki Lászlóné sz.: Pigniczki Ilona, Bálint Lászlóné, Molnár István, Bozsó Andrea, Barhács Gizella, Rados Jánosné, Rónaszéki Viktor, Sajbenné Kun Katalin, Varga Ágnes, Varga Julianna, Tóth Magdolna, Sinka Melinda, Németh Borbála, Bencsik Mária, Paróczai Ferencné, Vas Béla, Kóródi Zsuzsa, Mézes Edit, Kocsis Györgyné, Czirmayné Kocsis Róza, Juhász Ildikó, Fábíán Erika.

Közülük többen csak rövidebb időt töltöttek Rákóczi falván. Kedvezőbb alkalmak mutatkozván korán búcsút intettek. Különösen az óraadók és a szerződéses alkalmazottak mozdultak hamar. Mindenesetre rövidebb-hosszabb ideig az iskola arculatának formálói voltak Rákóczi falván.

Egyletek, körök, egyesületek

Rákóczifalva művelődése sok nehézség közepette terebélyesedett kis. A szűkös anyagiak és a közgondolkodás megélhetésre irányultsága eleinte csak az iskolai művelődésnek biztosított teret. A közművelődés a telepítés után mintegy két évtizeddel kezdte bontogatni a szárnyait, olyanformán, hogy a népi kultúra és a folklór jó ideig nem különült el a gondolkodás polgáriasulásától. A község művelődési állapota sokáig előnytelenebb helyzetben volt, mint a vármegye más, hasonló nagyságrendű településéé, s vitathatatlanul szűkebb volt a horizontja is. Nem véletlenül, hiszen a telepítményes község történetének első éveiben nem, vagy alig rendelkezett klasszikus értelemben vett értelmiségekkel, s helyzetéből adódóan iskolája eleve nem lehetett olyan szellemi tőke, amely hatással lehetett volna a község közgondolkodására. Ráadásul a települők között többen akadtak írástudatlanok is, akik helyett az adásvételi szerződéseket is mások írták alá „névírő” megjegyzéssel. A tanulókkal, művelődéssel kapcsolatban sokáig a hagyományos szemléletmód érvényesült. Vagyis elégségesnek tartották, ha valakinek úgynevezett „induló műveltsége” volt. A magasabb műveltség megszerzésére nem fordítottak gondot. Mindazonáltal mire a település keresztülment a községgé válás általános fejlődésén, kialakult egy olyan réteg, amely részt kívánt venni a község politikai, társadalmi és kulturális életében egyaránt. Ez a réteg azonban korántsem volt egynemű. Módosabb parasztgazdák éppúgy részét képezték, mint a mezőgazdasági termeléshez kötődő iparosok, kiskereskedők illetve az elemi népiskola számbelileg növekedő tantestületének tagjai, vagy a történelmi egyházak helyben lakó lelkipásztorai. Tulajdonképpen ez a számban egyáltalán nem népes csoport kezdte formálni a település közművelődési arculatát, hiszen ők igényelték először, hogy a kor jellemző társadalmi szerveibe, különböző társulatokba, egyletekbe tömörüljenek. Ennélfogva aktívan közreműködtek a különböző kisebb-nagyobb öntevékeny közösségek létrehozásában, irányításában. Mivel a dualizmus korának legjellegzetesebb társadalmi szervezetei az egyletek voltak, a telepítményes község életében is ezek alakultak meg legkorábban.

Ezek a közösségek nagy általánosságban a következő módon működtek: évente egyszer közgyűlést tartottak, s e mellett a folyó ügyeket a választmány irányította. A választmány választott tisztségviselői sorába az elnök, az alelnök, a titkár, a pénztárnok és a könyvtáros tartozott. A tagság tagdíjat fizetett, s vagyonukat a tagdíj illetve ezek kívül a különböző társas összejövetelek, táncmulatságok, bankettek, teaestek bevétele képezte. Céljukat

többször a társasági és kulturális szerepben jelölték meg. Ennek ellenére a társas összejövetelek alkalmával gyakran a helyi, a vármegyei és az országos politikáról is szót ejtettek. Ugyanakkor a kimondottan politikai vagy vallásos arculattal alakult szervezetek is felvállalták a kulturális küldetést. A műveltség fejlesztése és a társadalmi élet kedélyessé tétele révén így váltak egyre meghatározóbbá a község közgondolkodásában. Működésük persze nem volt mindig zavartalan, hiszen a lakosság sokfélesége, a származási helyről hozott szokások eltérő volta olyankor nehézkessé tette az irányítást. Annak ellenére, hogy egy-egy szervezetbe többször a lakosság azonos érdekeltségű rétegei tömörültek, megtörtént, hogy a közösség tagjait vélt vagy valós sérelmek távolították el egymástól, s ezáltal akadozott a szervezet működése. Természetesen az is megtörtént, hogy a jellegük szerint más és más szervezetek között a legkörülményesebb szervezés ellenére is átfedések, azonosságok mutatkoztak, s ennél fogva egymást néptelenítették el. Működésük egyébként az alapítók által összeállított alapszabály alapján történt, amely okiratot a helyi hatóságon keresztül a belügyminiszter hagyott jóvá. Az alapszabály a célt, a tevékenységi formákat, a tagsági feltételeket, a szervezeti felépítést és a vezetés módját foglalta magába. Mivel a lakosság jelentős hányada az első évtizedekben önhibáján kívül nem juthatott az írással terjesztett kulturális javakhoz, ezért az alapszabályokban a tevékenységformák megválasztására külön gondot fordítottak. A szórakoztatást nyújtó formák mellett hangsúlyos helyet kaptak az ismeretközvetítő módozatok.

A közgondolkodást formáló egyletek, társulatok az 1880-as évek második felében kezdtek szerveződni a községben. Jellegük szerint segélyező egyletek, gazdasági jellegű társulások, felekezeti közösségek, szakmai egyesületek és kimondottan közművelődési szervezetek egyaránt akadtak közöttük. Legkorábban 1886-ban az Egyetértés Olvasó Nép kör alakult meg. A kezdeti nehézségek, szervezési feladatok után 1888. május 3-án tartott közgyűlésen fogadták el az alapszabályát, s az 51.961/VII. 1888. sz. miniszteri rendelet engedélyezte a törvényes működését. Céljával a művelődés fejlesztését, a közértelemiség fejlesztését, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszményének terjesztését fogalmazta meg. Illetve feladatának tekintette minden olyan tevékenységnek az ápolását, amellyel Magyarország önálló, független államiságához, a nemzet szellemi és anyagi jólétéhez hozzájárulhatott. Törvényes úton és eszközökkel igyekezett érvényre juttatni a jogegyenlőség, a demokrácia elveit. Ennek érdekében társalgási lehetőségeket, társas multságokat szervezett, s lehetőséget biztosított a hasznos könyvek és hírlapok megismerésére, olvasására. Főként református kisgazdák hívták életre, s tömegbefolyása is a középparasztok és a törpebirtokosok körében volt számottevő. A humán értel-

miség tagjai közül főként a református lelkipásztor és a tanítók egynémelyike rokonszenvezett vele. Alapszabálya szerint viszont tagja lehetett minden fedhetetlen jellemű ember, aki három éve magát mint részvénytést bejegyeztette, és a közpénztárba 1 forint tagsági díjat félévenkénti 50 krajcáros részletekben befizetett. Elvileg nem helybeliek is kérhették a felvételüket, ha a tagsági díjon kívül 50 krajcár beiratkozási díjat is kifizettek. Gyakorlatilag azonban a nem helyben lakók csak tiszteletbeli tagokként szerepeltek. A kör ügyeit az elnök, a pénztárnok, a jegyző és a könyvtárnok intézte. Közgyűlést évente négy alkalommal tartottak: januárban, áprilisban, júliusban és októberben. Mindig a hónapok első vasárnapján délután 15 órától. A kör választmánya gondoskodott a körhelyiségről, amely téli hónapokban reggel 7 órától este 22 óráig tartott nyitva, nyáron pedig reggel 6 órától este 21 óráig volt látogatható. Ezen túl csak a 10 tagú választmányt engedéllyel lehetett ott tartózkodni. Házalókat, kéregetőket nem bocsájtottak be, zenészeket is csak műkedvelő előadások, táncos rendezvények és társas ebédek, vacsorák alkalmával engedtek be. A rendre, fegyelemre a házfelügyelő figyelt, akinek a közgyűlés határozta meg a havi bérét. Aki a kör méltóságát megsértette, hatalmaskodott vagy botránnyosan viselkedett, előbb az elnökség megfedte, majd törölték a tagok sorából. Az alapszabály szerint a kör vagyona a társaság feloszlása esetén a községi iskolai könyvtár és tanszer alapot illette meg. Az Egyetértés Olvasó Nép kör első elnöke Gaál Sámuel cséplőgép-tulajdonos volt. A szervezet 50 taggal alakult meg, s a megalakulást követően virágzásnak indult. 1906-ban már 94 tagja volt, és könyvtárának valamint egyéb ingóságainak az együttes értéke elérte a 2000 koronát. Részt vállalt a Rákóczi hagyományok ápolásában, bár nem politikai céllal alakult, tagjai rokonszenveztek a 48-as eszmékkel. Arculatában kicsit hasonlított a 48-as párt mérsékelt szárnyához. Az idő előrehaladtával politikai jellege felerősödött. 1926-ban a mai Rákóczi úti – Hunyadi út kereszteződésénél új székházat épített, s az alapszabály többszöri módosítása után 48-as Kör néven működött egészen 1947-ig. Időközben Egyetértési Kör, Kiszgazda Kör, Református Kör és Kultur-Kör nevet is viselt. Hagyományos tevékenységformáit, olvasás, társalgás, eszmecsere, általi oktatás és okulás, társas összejövetel, műsoros estek, műkedvelő előadások stb. újabb kori története idején is megőrizte, gyakorolta.

Az Egyetértés kör még az 1900-as évek elején díszes zászlót készíttetett. A zászló egyik oldalán II. Rákóczi Ferenc portréja látható. A fejedelem portréját az „Egyetértés Kör Rákóczifalva 1908” felirat övezi. A zászló másik oldalán két egymásba kulcsolódó kéz az összetartozást jelképezi. A jelkép fölött az „Egyetértés”, alatta pedig a „Testvériség” felirat olvasható. A becses tárgyi emlék alapanyaga selyemdamaszt. Színe piros-kék. A zászlót a feliratok szí-

nével megegyező aranszínű szegő-zsinór keretezi, amely a rövidebb oldalon rojtban folytatódik, illetve a rövidebb és a hosszabb oldal találkozásánál többszörösen csomózott díszes bojtot képez.

Az Egyetértés Kör zászlója az 1900-as évek elejéről

Időrendben a következő szervezet a Rákóczi-i Polgári Olvasókör volt. Ennek az alakuló közgyűlése 1887. januárjában volt, s 1887. március 12-én hagyta jóvá a működését a belügyminiszter 16441/VII. szám alatt. Céljaként az olvasás általi műveltség fejlesztését és az illedelmes társalgás, a kellemes szórakoztatás és a nemes időtöltés kialakítását kívánta szolgálni. Tagjai lehetnek minden becsületes, józan gondolkodású helybeli vagy vidéki polgár, aki alávetette magát a közgyűlés határozatainak. Az egylet három évre alakult, s a rendes tagok három évi kötelezettséget vállaltak magukra, a pártoló tagok pedig egy évit. Kiskorúak csak szülői vagy gyámi engedéllyel kérhették felvételüket. Jelenlétük azonban nem volt jellemző. A felnőttek a belépési szándékukat az egylet valamely tagja előtt nyilvánították ki, s beléptetésükről a választmány szavazat-többséggel döntött. A tagság tagdíjat fizetett. A rendes tagok évi 1 forintot fizettek félévi részletekben. A közgyűlés félévenként ülésezett, a választmány pedig havonként. A választmány hatáskörébe tartozott a könyv- és sajtótermékek rendelése, és a folyó ügyek intézése. A tisztikar tagjai az elnök, a pénztárnok, a jegyző és a könyvtárnok voltak. A könyvtárnok tartotta rendben a kör hírlapjait, könyveit. Ő kölcsönözte a könyveket, a kiadott könyvekről naplót vezetett. A jegyző az egylet tollvivője volt, s levéltárának őre. Ő vezette a közgyűlési jegyzőkönyveket és készítette a jegyzőkönyvi kivonatokat. A tisztségviselőket egy évre választották, hasonlóan a választmányi tagokat is. A kör első tisztikarának tagjai Gonda István, Pesti Lajos, Zana Ágoston és Szelindi Gábor voltak. A közösség dokumentumai sajnos megsemmisültek, működésének története feledésbe ment.

A község legtöbb lakóját érintő szervezet a Temetkezési Egylet volt. Ezt 1889-ben kezdték szervezni, és 1890. május 2-án fogadták el az alapszabályt. Az egylet működését 1890. november 3-án hagyta jóvá a belügyminiszter. A szervezet 300 taggal alakult meg. Társadalmi jelentősége, mozgósító ereje az egylet céljából következett. Létrehozása tulajdonképpen abból az igényből nőtt ki, hogy haláleset alkalmával valamiféle anyagi támogatásban részesüljön a gyászoló család, amelyből a temetési költségeket részben fedezni tudja. Az egylet tagja lehetett minden 15-50 év közötti személy nemre, vallási és foglalkozási megosztottság nélkül. Az életkort anyakönyvi kivonattal kellett igazolni. Belépéskor az egylet alaptőkéje javára 1 forintot fizettek, s ezen kívül minden egyes elhalt tag temetéséhez 10 krajcárral járultak hozzá. Minden tag számára igazolványt állítottak ki, és ezt a tagkönyvet a családfő után a családtagok örökölhették. Az egylet alaptőkéjének az egyik felét kamatozás céljából szolnoki takarékszövetkezetben helyezték el, a másik felét pedig a közgyűlés által meghatározott módon a tagok számára kölcsönözték. 50 forint kölcsönig kezesek nélkül, 50 forint feletti összeg esetében pedig két sze-

mély kellett kezességet vállaljon. A pénztárban mindenkor csak annyi pénzt tartottak készletben, amennyi öt elhalt tag járandóságát fedezte. A szervezet humánus volta miatt nagy érdeklődésnek örvendett. 300 taggal alakult, de a taglétszám fokozatosan növekedett. 1900-ra már 700 főre emelkedett, 1906-ben pedig 783 főt számlált. Az összvagyonra elérte a 3297 koronát.

Az egyesület legfontosabb fóruma a közgyűlés volt. Ez évente egyszer, januárban ülésezett. Összehívását a templomok előtt hírelték 15 nappal a megtartás előtt. A közgyűlésen legalább 30 tagnak jelen kellett lenni ahhoz, hogy megtartható legyen. Határozatot általános többség mellett hoztak. A közgyűlés választotta meg a vezetőséget (választmányt, tisztikart, egyesületi szolgát, pénztárnokot), ellenőrizte a számadást és rendelkezett az alapítói felhasználásáról. A választmány 20 tagot számlált és negyedévenként ülésezett. A tisztikar tagjait (elnök, alelnök, jegyző, pénztárnok) három évre választották. Az egyesületi szolgát pedig egy évre. Az ő fizetése minden elhalt tag után 1 forint volt.

Az egyesület alapszabályszerűen működött, a törvényesség betartására a községi önkormányzat egy kiküldöttje örködött. Pecséttel rendelkezett, a pecséten a „Rákóczi-i Temetkezési Egyesület” körfelirat volt olvasható. Az egyesület első elnöke Kádár Ferenc volt, jegyzője pedig Árvai János. A szervezet alapszabályát, 1915-ig történt fennállásáig többször módosították. Az első módosításra 1890-ben került sor, majd lényegesebb változtatást 1900 januárjában eszközöltek. Ekkor életkor alapján differenciálták a tagdíjat. Vagyis a 15-40 év közöttiek 2 koronát, a 40-50 év közöttiek 4 koronát, az 50-60 év közöttiek pedig 6 koronát fizettek belépéskor, s minden elhalt után pedig 10 fillért. Ekkoriban az elnök továbbra is Kádár Ferenc volt, a jegyzői tisztséget pedig Hám László töltötte be. Az alapszabály újabb módosítása 1904-ben következett be. Az egyesület ekkor már 1000 főt számlált. Elnöke Mészáros János volt, jegyzőként B. Kiss András tevékenykedett. A jó ideig tömegeket átfogó szervezet az első világháború idején elsorvadt, a háború második évében megszűnt. Felszámolása valószínűleg pénzügyi jellegű nehézségek miatt következett be. Hatékonyan ugyanis csak meghatározott taglétszámra alapozva tudott működni, s a háború kirobbanása után a hadbavonultak kiesése miatt a taglétszám is lecsökkent, illetve a fokozódó gazdasági nehézségek miatt a fizetési osztályokat egyre nehezebb volt fenntartani. Vagyonra az alapszabály értelmében a községnél kellett volna maradjon, amelynek évi kamata a szegény sorsú gyermekek iskoláztatását szolgálta volna. Erre vonatkozóan azonban adatok nincsenek.

A két és fél évtizedet megélt egyesület ugyan nem a szellemi művelődést fejlesztette, de emberbaráti, jótékonyági volta miatt mindenképpen hatással volt a községi közgondolkodás mikéntjére is. Viszont kimondottan a katoli-

kus szellemi műveltség terjesztését tűzte zászlójára a Rákóczi-i Katolikus Népkör. Ezt a szervezetet 1894-ben kezdték szervezni, s 1895. március 3-án tartották az alapszabályt elfogadó közgyűlést. A működését 1895. április 20-án hagyta jóvá a belügyminiszter. Ez az egyháztársadalmi és üdvös mozgalmak között jelentős szerephez jutott szervezet célját csakis erkölcsi eszközökkel kívánta megvalósítani. Vagyis egyházi és hazafias ünnepélyek, kultúrnapok rendezésével, hitvédelmi és tudományos előadásokkal, valamint könyvtárral és tisztességes szórakoztatással igyekezett a katolikus öntudatot ébren tartani és fejleszteni, illetve a római katolikus hívek anyagi és szellemi érdekeit képviselni. A kör védnöke a váci megyés püspök volt, s tagja lehetett minden római katolikus vallású, fedhetetlen jellemű egyén. A politikamentes szervezet tagjai között alapító, rendes, pártoló és tiszteletbeli tagokat különítettek el. Alapítótagnak az számított, aki egy összegben 20 forintot, vagy tíz éven keresztül évi 4-4 forint tagsági díjat fizetett. A rendes tagok csak férfiak lehettek, akik negyedévenként 1 forintot fizettek. A pártoló tagok a helybeli illetve a vidéki nők köréből kerültek ki, évi 50 krajcár fizetési kötelezettség mellett. A tiszteletbeli tagok főként arra érdemes római katolikus vallású jeles személyiségek közül kérték fel. A belépők kötelezettsége három évre szólt és csak valamelyik köri tag ajánlásával lehetett a felvételt kérni. Kiskorúak csak szülői illetve gyámi felügyelettel lehettek tagjai a Körnek, viszont az iskolai fegyelem alá tartozók nem kérhették a felvételüket. A szervezet fenntartási alapját a tagdíjak képezték, esetleg adományok. A népkör a község belterületén saját székházzal bírt. 1906-ban a díszes körhelyiség már állt az akkori Piac téren, s korabeli értéke 14-16 ezer korona lehetett. Intéző szervei a közgyűlés, a választmány és a tisztikar volt. A tisztikarba a társelnökök, alelnökök, jegyzők, pénztárnokok, ellenőrök, gondnokok és a könyvtárnokok tartoztak. 1930-tól ezeket a tisztségeket 2-2 személy töltötte be. Korábban csak elnök, alelnök, titkár, pénztárnok, könyvtárnok tevékenykedett, akiket három évre választottak meg.

1895-ben a lelkészelnök Karkecz Aladár plébános volt, a korelnök Kiss Mihály, a jegyző pedig Hám László volt. Az 1930-as alapszabály módosítás idején Fitos Pál volt a lelkészelnök, a II. elnök címet Tóth P. József viselte, a jegyzői teendőket Turóczy Énok látta el, a pénztárnok pedig Nagy József volt. A kör 1948-ban a megváltozott társadalmi és politikai helyzetben ugyan még elkészített egy teljesen új alapszabályt, ám 1949-ben az alispán 26484/949. sz. rendelete alapján működése megszűnt. Fél évszázados létezése során rendezvényei nem egyszer kiléptek a helyi római katolikus egyház keretei közül. A szakrális jellegű rendezvények mellett ugyanis többször adott helyet olyan tevékenységeknek is, amelyek az általános műveltség fejlesztését illetve a

karitatív gondolkodás formálását célozták. Tekintettel arra, hogy a helyi lakosság felekezeti összetételét mindenkor a római katolikuság túlsúlya jellemezte, meglehetősen sokakat mozgósított a községben.

Alakulásakor 450 taggal jegyezték be. Tulajdonképpen születése összefonódott az 1894-ben megalakított Katolikus Olvasókörrrel, amelynek 150 tagja volt, s elnöke Seres Kálmán gőzmalom-tulajdonos volt. A kör székháza a község jelentős intézményévé nőtte ki magát az évtizedek során. Nyitvatartási rendjét a választmány felügyelte. Vasárnaponként egész nap – kivéve az istentisztelet idejét – nyitva tartott, hétköznapokon pedig a délutáni és esti órákban volt látogatható.

A mai Rákóczi út – Zrínyi út találkozásánál megépített épületben a hazafias, erkölcsös és ízlésnemesítő rendezvények különösen megszorodtak, amikor 1912-ben útjára indult a Katolikus Ifjúsági Egylet. Ez a szervezet tulajdonképpen a tankötelezettségnek eleget tett földműves ifjúság vallás-erkölcsös és hazafias szellemben való képzését tűzte ki célul. Eszközei között a felolvasások, az építő beszélgetések, a tisztességes játékok, a nemes szórakozást nyújtó vigalmak, az ifjúsági könyvtár és a vallásos iratok élveztek előnyt. Védőszentje Szent Imre herceg volt, védnöke pedig a váci egyházmegye főpásztora. Alapszabályát 1911. november 19-én fogadta el a közgyűlés, az egyházi főhatóság pedig 1912. május 29-én engedélyezte a működését. Szervezeti felépítése hasonló volt a Katolikus Népköréhez. Elnöke a mindenkori plébános volt, akit tisztségében a megyés püspök erősített meg. Alelnökét a rendes tagok közül választották egy esztendőre. Feladatkörébe az ünnepélyek és a vigalmak szervezése tartozott. A titkár, akit szintén egy évre választottak, három, rendes tagok közül jelölt személy közül, a levelezést és a jegyzőkönyvek készítését végezte. A pénztárnok a tagdíjak beszedéséért, a vagyon kezeléséért volt felelős, a háznagy pedig üzemeltette a Kör rendelkezésére bocsájtott helyiségeket a Katolikus Népkör székházában. Ezekben a helyiségekben politizálni, erkölcsöt sértő durva beszédet hallatni, kártyázni és szeszestalt fogyasztani tilos volt. Lehetett viszont ének- és szavalóesteket rendezni, tisztességes játékokat játszani, könyveket, vallásos iratokat olvasni, tanulmányozni, valamint hit- és erkölcstani, olvasás, írás, számolás, történelem, természetrajz, természettan tanulmányokat folytatni. Amennyiben valaki bármilyen módon megsértette a házszabályt (ittas volt, veszekedett, lopott, paráználkodott, egyáltalán helytelenül viselkedett) házon belül vagy kívül, fellebbezés nélkül kizárták. Újra bekerülni a kör tagjai közé csak hat hónap után lehetett, természetesen csak akkor, ha a vétkes megbánást mutatott. Viszont ha valakit egymás után kétszer kellett kiutasítani, az többé nem kérhette a felvételét. A kör rendes tagjai egyébként évi 2 koronás tagdíjat fizettek, a

pártoló tagok évi 3 koronát, de pártoló tagok csak férfiak lehettek. A kör első lelkészelnöke Mihálovits Ernő plébános volt, a titkár pedig Demény József.

Római katolikus vallási alapon szerveződött 1907-ben a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségébe tartozó rákóczi falvai Keresztény Szociális Egyesület is. Alakuló közgyűlését 1907. február 17-én tartotta, s a belügyminiszter a 30014-907. V. a számú rendelettel hagyta jóvá a működését. Első elnöke Füleki József volt, jegyzője pedig Makai Károly. Célja tulajdonképpen egybecsengett XIII. Leo pápa 1891-ben kibocsájtott Rerum Novarum c. enciklikájának főbb gondolataival, hiszen a tágabb értelemben vett munkásosztály (kisiparosok, kiskereskedők, gazdák, kishivatalnokok, mezőgazdasági munkások, munkásnők, háztartási alkalmazottak) erkölcsi és hazafias érzületét kívánta ápolni, illetve a szellemi képzettségüket, a szaktudásukat szándékozta fejleszteni, hogy a keresztényellenes, felforgató szocialista eszmékkel szemben határozott keresztény alapokon álló közéletiséget kövessenek. Erre annál is inkább szükség volt, mert a szocialista szervezkedés már az 1800-as évek végén elkezdődött a községben. Tiszaföldvár főbírája 1899. február 28-án keltezett jelentésében így írt erről: „Szocialista egyesület alakult 9 esetben, és pedig Cibakházán, Nagyréven, Kunszentmártonban, Rákócziban, T. kürtön, T. ugon, Vezensyben. Népgyűlést 3 esetben tartottak jóváhagyással és jelenlétemben, és pedig: Tiszaföldváron, Vezensyben és Rákócziban. Betiltottam T. kürtön és Rákócziban; az utóbbi helyen ennek ellenére megkísérelték a gyűlést, de azt nem engedtem meg, a jelenlévőket eloszlattam és ellenük a kihágási eljárást megindítván a vezetőket megbüntettem.”

Az erősödő szocialista szervezkedés hatására és ellensúlyozására megalakított egyesület elsősorban nyilvános népgyűlések, felolvasások, előadások, tanoncok nevelése és a betegek segélyezése révén próbált befolyást gyakorolni a lakosságra. Működése azonban nem lehetett hosszú életű, mert nemcsak hogy dokumentációja nincsen, de az emlékezetből is teljesen kiesett. Valószínűen az alakulást követő években elsorvadt. Mindenesetre jelentős politikai vagy kulturális tényezővé nem vált a község életében.

A vallásos alapon szerveződött egyesületek közül ugyancsak szűk keretek között fejtette ki tevékenységét a Mária Tisztelői Olvasókör. A római katolikus egyház kebelében életre hívott közösség a felekezethez tartozók hiterkölcsi fejlesztését tűzte ki célul vallásos iratok, könyvek, folyóiratok tanulmányozása révén. Vezetője Csabai Lászlóné volt. Ugyancsak egyházi berkeken belül hívták életre 1908. március 25-én a Szeretetszövetséget is. A helyi református egyház kebelében működő szervezet elsősorban karitatív tevékenységet fejtett ki. A szegények, az árvák, özvegyek, elesettek támogatását, segélyezését szolgáló szervezet a gyülekezeten belül fejtette ki tevékenységét. Alapszabá-

lyát a presbitérium hagyta jóvá, s a közösség munkájáról az egyháztanácsnak adott számot. A szegénygondozást, beteglátogatást és szociális lelkigondozást végző szervezet 1933-ig működött. Tagjai 50 fillér tagdíjat fizettek, első és egyetlen elnöke Szentmiklós József lelkipásztor volt. Legfőbb pártolótagja pedig Dr. Gorove László volt.

A községi közművelődés fejlődésének egyik jelentős állomása 1898-hoz köthető. Ebben az esztendőben vetődött fel ugyanis először, hogy kívánatos lenne a községben egy ingyenes népkönyvtárt létesíteni. A javaslatot december 1-jén a képviselőtestület rendes közgyűlésén a jegyző terjesztette elő. Az előterjesztést követően a testület úgy határozott, hogy a földművelésügyi miniszterhez folyamodik államsegély megszerzése céljából, s remélve, hogy a segélyt meg is kapják, megalkotta a község első könyvtári szabályzatát. A szabályzat szerint a létesítendő népkönyvtár színhelyéül a községházát jelölték ki, a könyvtárosi feladatok ellátását pedig a községi bíróra bízták. Akkoriban a főbírói tisztet Konc Gáspár töltötte be, a másodbíró pedig Murvay Sándor volt. Úgy döntöttek, hogy a hasznos olvasmányokat, amelyeket a remélt segélyből fogják beszerezni, zárható szekrényekben fogják tárolni az új községháza egyik szobájában, s azokat csak a könyvtárnok kezelheti. A könyveket a község pecsétjével lebélyegzik, sorszámmal látják el őket, és a kölcsönzésükről a bíró naplót fog vezetni. A kölcsönzés időpontjául a délelőtti órákat jelölték ki, naponta 8-11 közötti időszakban. A kölcsönzés időtartalmát két héten határozták meg, s csak nagykorú személyeknek biztosítottak kölcsönzési jogot. Megbízhatatlan emberek a könyvtárat nem látogathatták. Rongálás esetén kártérítést kértek, ha a könyv elveszett 50 forint büntetéspénzt helyeztek kilátásba. A könyvtári szabályzatot 15 napi közzemlére ki is tették a községházán, s mivel azzal kapcsolatban óvást nem emelt senki, a szabályzat hatályba lépett még az 1898-as esztendő folyamán. A következő esztendőben valószínűen sikerült is hozzájutni az államsegélyhez, mert az 1900. évtől a községi költségvetésben a népkönyvtár fejlesztésére előirányzott összegeket a kiadási oldalon feltüntették. 1901-ben például 50 koronát, 1903-ban 15 koronát, 1904-ben szintén 15 koronát. S amikor 1907-ben a tiszaföldvári főszolgabíró arról tájékoztatja a képviselőtestületet, hogy milyen formanyomtatványt kell kiállítani, amennyiben népkönyvtárat akarnának alapítani, hivatalosan azt válaszolták, hogy „Községünkben már van ingyenes népkönyvtár”. Vagyis működött az az intézmény, amely az eredeti elgondolás szerint „a kiscigányokat, a gazdasági munkásokat juttatta ingyen hasznos olvasmányokhoz.”

A közművelődés, a közgondolkodás és a könyvtár kultúra fejlesztése újabb lökést kapott a községben, amikor a számban ugyan nem nagy, de élénk egy-

leti életet élő iparosság kezdett magáról hallatni. Ők hívták ugyanis életre a település egyik leghosszabb életű és legaktívabb közművelődési szervezetét, az Iparos Olvasókört. Ez 1901-ben alakult meg 20 taggal. Első elnöke Kátona József géptulajdonos volt. Célja a művelődési szint emelésével párhuzamosan az ipar és a kereskedelem fejlesztése volt. A műveltség fejlesztését könyvek, hírlapok olvasása illetve társalgás és eszmecsere révén gondolta el. Tagjai önálló kisiparosok voltak, valamint kisebb számban iparpártolók. Alapszabályát ugyan közel félszázados története alatt (1949-ben oszlatták fel a BM 562870/949. sz. rendelettel) többször újrafogalmazták, de mindvégig hű maradt eredeti célkitűzéséhez. Miután a kör megalakult, a helyi iparosság szinte minden kezdeményezése e szervezet köré csoportosult. Műkedvelő előadásaival, nyilvános táncos rendezvényeivel, dalárdájával, jótékonyági rendezvényeivel, tánciskolájával, zenekarával, teke-biliárd- s egyéb versenyeivel pezsdítően hatott a község népességének egészére. A Kör tevékenységét a választmány irányította, s tagjai tagdíjat fizettek. A tagdíj összege az évek múlásával változott. Általában 1-5 korona között mozgott. A működésről pénzforgalmi naplót vezettek, pontosan feltüntetve az egyes rendezvények kiadásait és bevételeit, valamint a tagdíjak befizetését. A szervezetnek saját hivatalos pecsétnyomója volt. A kör alakú pecsétmező II. Rákóczi Ferencet ábrázolta, s körötte a „Rákóczi-falva Iparos Olvasókör 1902” felirat volt olvasható. A 20-as évek második felében saját körhelyiséget, székházat építettek Mikó István építőmesterrel, a mai Rákóczi utcában. Gyakran rendeztek jótékonyági esteket, támogatták a helyi római katolikus és református egyházakat, rendszeresen tankönyvsegélyt biztosítottak a helybeli iskola nehéz sorsú tanulóinak. A műkedvelő előadások sikere érdekében rendszeresen megbízást adtak budapesti szerzőknek színpadi művek írására. Általában Kókai Lajos színpadi szerzővel kötöttek szerződést. A 30-as években megvásárolták a „Legyen úgy mint régen volt” partitúráját, s ezzel a művel vendégszerepeltek Tiszavárkonyban, Tiszakécskén és Újkécskén is. 1935-től már rádióval is rendelkezett az Olvasókör, a „rádióavatás” nagyszabású virslivacsorával egybekötve zajlott le. A könyvtár könyveit többnyire a „Kelemen D és Társa” könyvértékesítő cégtől rendelték részletfizetéssel. Több hírlapot is előfizettek, hosszú időn keresztül járatták a Magyarország, az Iparos Hírlap, a Szolnok és Vidéke, a Budapest és a Pesti Hírlap című újságokat, illetve közkedvelt volt a Mátyás deák c. vicclap.

Az olvasás szorgalmazása és a színjátszás gyakorisága mellett az Iparos Olvasókör főleg a zenei kultúra terjesztéséből vette ki a részét. Tevékenysége révén különösen a 20-as, 30-as években virágzó zenei élet bontakozott ki a községben. A dalárda megalakításával illetve a zenekar működtetésével a

	36	86	560	88
9. évől			74	--
			164	85
			101	307

Az iparos olvasókör
 k. faluképe, elhárítva
 10. év janu. hó 28.

Az Iparos Olvasókör pecsétképe

falusiak zenei életéről alkotott képe szélesedett, s maguk a résztvevők pedig bepillantást nyertek a zeneelméletbe is. A színes, eleven szervezeti élet vonzóan hatott a községi intelligencia körében is. Hosszabb ideig volt a Körnek tagja például Simon István tanító, aki jó ideig a jegyzői teendőket is ellátta, Hajdú Ferenc tanító, Kovács Kálmán gyógyszerész, Szentmiklósy József református lelkész, Bajcsi Gábor plébános, Hám László tanító, Mihalovits Ernő plébános. De gyümölcsöző kapcsolata volt a Körnek a helyi Méhész-körrel, a Vadásztársasággal és a Stefánia Szövetség helybeli szervezetével is. A közművelődésben kifejtett példaértékű tevékenység elindítói, az Iparos Olvasókör alapító tagjai egy 1892. évi feljegyzés szerint a következők voltak:

Csaba Elemér, Kovács Kálmán, Perei Gábor, Krizsik Albert, Holba András, Gaál Vilmos, Papp János ifj., Papp János idős, Hahn Kovács Kálmán, B. Kiss János, Csabai István, Mikó István, ifj. Aszódi Mihály, Hegyes Ferenc, Korp Ferenc, Kenyeres Lajos, Szabó Bálint, Novotny Miklós, Katona József.

Miközben az Iparos Kör a település talán legsikeresebb közművelődési szervezetévé nőtte ki magát, az érdekek differenciálódása mentén újabb és újabb közösségek szerveződtek. 1908. március 1-jén például megtartotta alakuló gyűlését a Rákóczi falvai Független Munkáskör. A belügyminiszter által 1908. április 3-án engedélyezett szervezet a községben és a község határában lakó munkásoknak akart olyan közös otthont teremteni, amely anyagi, erkölcsi és szellemi haladásukat egyaránt szolgálta volna. Rendes tagjai körébe felvett minden 18. életévét betöltött férfi munkást, aki felvételét kérte a község lakói közül, s legalább ketten ajánlották is a felvételét. Tagdíjként 2 koronát kellett évenként fizetni negyedévi részletekben. A rendes tagok mellett fogadott pártoló tagokat is. Ezeknek nem kellett feltétlenül munkásoknak lenniük, elég volt a munkásság iránti szolidaritásuk is. Viszont be kellett tölteniük a 24. életévet. Az alapszabály szerint szakosztályokat működtetett a kör. Ezek a szaktudás fokozását, a segítelyezést, a munkaközvetítést voltak hivatva felvállalni. A tervek szerint Kívánság- és panaszkönyvet is szerettek volna működtetni, amelybe a tagság javaslatait, véleményét, kritikai megjegyzéseit egyaránt rögzíthették volna. A szervezet azonban nem sokáig lehetett életképes. 1914-ben működésének már nem volt semmi nyomba. Úgy szintén 1926-ban sem. Viszont ebben az esztendőben a hatóságok azt is kinyilvánították, hogy beszüntetése sem történt meg. Állítólag 1940-ig létezett, s hivatalosan 1949-ben oszlatták fel egy BM rendelettel. Mindenesetre dokumentáció hiányában csak a megalakítást levezénylő első ideiglenes elnök személyében lehetünk biztosak, aki Németh József volt. Meg nem erősített források szerint a későbbiekben az elnök Bagi Antal, alelnöke Györe Imre, titkára Kovács József, pénztárnoka Fábrián József volt.

A község jellegzetes színpontját képezte az Önkéntes Tűzoltóegyesület is. Ennek az első alapszabályát az 1909. augusztus 1-jén tartott közgyűlésen fogadták el, s 1909. október 13-án hagyta jóvá a működését a belügyminiszter 112892/1909. V. a. szám alatt. A hivatalos neve Rákóczi falvai Önkéntes Tűzoltóegyesület volt. Az egyesületi alapon szerveződött közösség pecsétje a tűzoltó jelvényt ábrázolta „Rákóczi falvai Önkéntes Tűzoltóegyesület 1909” körfelirattal övezve. Célját a község területén esetleg a szomszédos községekben kiütött tüzek oltásában jelölték meg, illetve felvállalta minden veszélyes helyzetben a segítségnyújtást. Tagsága alapítókra, pártolóokra és működő tagokra oszlott. A működő tagok sorába csak 18. életévet betöltött, ép, egészséges

férfiakat vettek fel, akik tűzoltással kapcsolatos szakismereteket és gyakorlati tudnivalókat sajátítottak el. Az országos szervezeti szabályzatnak megfelelően közülük kerültek ki a tisztek, altisztek, mászók, szivattyúsok és rendfenntartók. Körükben szigorú fegyelem uralkodott. Rendszeresen őrszolgálatokon, gyakorlatokon vettek részt. A testület parancsnoksága előtt fogadalmat tettek. A fogadalom szövege így hangzott: „Én ezennel fogadom, hogy a rákóczipfalvi önkéntes tűzoltóegyesületnek rendes és pontosan működő tagja leszek. Becsületszavamra és kézzelkötéssel kötelezem magamat a testület alap és szolgálati szabályának nem különben minden egyes határozatának pontos megtartására.”

Alapító tagoknak azok számítottak, akik belépéskor egy összegben 20 koronát fizettek be az egyesület pénztárába, a pártolók pedig három éven át évi 4 korona tagdíjat fizettek. A közösség jövedelme a tagság által befizetett tagdíjakból, a község által nyújtott segélyekből, esetleges adományokból, ünnepélyek, táncos vigadalmak bevételeiből és gyűjtés útján szerzett pénzekből állt össze. Legfontosabb szervei a közgyűlés, a választmány és a parancsnokság voltak. Ugyan elnöke és titkára is volt az egyesületnek, de a tényleges irányítás a parancsnokság kezében összpontosult. Az egyesület első elnöke Csaba Antal volt, a titkára (jegyzője) pedig Móczim Kornél. A szervezet alapszabályát működése során többször is módosították. 1913-ban például bevették a szabályzatba a próbaidőt. Vagyis az új tag csak három havi próbaszolgálat után tett fogadalmat. Nagyobb lélegzetű változtatást 1933-ban majd 1938-ban hajtottak végre. 1933-tól már az országban általánosan elfogadott fogadalomszöveg alapján léptették be a tagokat. Ennek a szövege így szólt: „Én ünnepélyesen fogadom, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és Magyarország Kormányzójához hű leszek, s mint a rákóczipfalvai önkéntes tűzoltótestület működő tagja, a testület alapszabályait és határozatait, a szolgálati szabályokat megtartom, előljáróimnak engedelmeskedem, szolgálatomban pontosan és híven eljárók. Erre becsületszóval és kézzelkötéssel kötelezem magamat.”

Ekkoriban az alapító tagok egyszersmind 50 pengőt fizettek, a pártolók pedig évi 2 pengőt. A szervezeti felépítés is változott, a tisztikar elnökből, társelnökből, titkárból, pénztárosból, ellenőrből, orvosból és ügyészből állt. A második világháború előtti utolsó békeévben 1938-ban az egyesület személyi állományát a következők alkották: Lipták Géza főjegyző, mint elnök, Szurgyi Pál tanító, mint parancsnok, Laszák Mihály szíjgyártó, mint alparancsnok, Pomázi István kisbirtokos, mint szakaszparancsnok, Ivanics István kőműves segéd, mint helyettes szakaszparancsnok, Barhács Menyhért kőműves segéd, mint segéd tiszt, Tóth István gépész, mint szertáros, Antal János

örvezető, valamint Máté Pál, Barhács Ferenc, Szabó Mihály, Kecsó Mihály, Andó Károly, Veres Ádám, Földi István, Balázs Béla és Nagy János, mint működő tűzoltók.

A XX. század elején már sokszínűvé vált egyleti élet, az egyre inkább kiszélesedő közművelődési mozgalom az első világháború idején sajnos Rákóczi falván is megtorpant. A lakosság romló anyagi helyzete miatt, az általános lehangoltság miatt a közösségi alkalmak egyre inkább elnéptelenedtek. Az egyesületi élet visszaszorult, nem egy esetben maga a szervezet is felfüggesztette a működését. Az elszíntelenedéshez, a visszaszoruláshoz maga az állam is hozzájárult, hiszen az egyesületi és gyülekezési jog korlátozásával egyre szűkebb teret engedélyezett. A virágzó időszakot az ellehetetlenülés és a megsemmisülés évei követték. Az újraszerveződés majd csak az 1920-as években kezdődött el. Azonban ekkorra egyik-másik közösség már teljesen megszűnt, s működését sem kezdte újra. Viszont a nehéz éveket átvészelő szervezetek mellé újabbak is fősorakoztak. Így például a Rákóczi falvai Kaszinó. Az 1923. április 8-án megalakított, s augusztusban a 35489/VIII. 1924. számú miniszteri rendelettel engedélyezett egyesület sem pártpolitikai alapon szerveződött ugyan, de kétségkívül politikai jelentőséggel is bírt a településen. Tagsága ugyanis a községi társadalmi vezetőrétegéhez tartozott. Az egyesület kör alakú pecsétje kuruc lovaskatonát ábrázolt, s a „Rákóczi falvai Casino 1922” felirat övezte. Ugyanilyen jelvényt is terveztek. Az egyesület alaptökéjét a helyi Hitelszövetkezethél helyezték el. Ez elsősorban a tagsági díjakból és a rendezvények esetleges bevételeiből állt össze. A Kaszinó elnöke Szentmiklósy József református lelképásztor volt, az igazgatója pedig Csaba Elemér községi jegyző. A háznagyi tisztséget Kovács Kálmán gyógyszerész látta el. Az egylet ügyésze Dr. Kovács Gábor ügyvéd lett. Jegyzőként Theodorovits Weadimir állami iskolai tanító tevékenykedett. Pénztárnoki teendőkkel foglalkozott Gaál Vilmos cséplőgéptulajdonos, s ellenőri feladatokat végzett Daróczy Béla közigazgatási jegyző. Fejér Gyula pénzügyi számtiszt könyvtárnoki tisztséget töltött be. A Választmány tagjai közé Gombos Imre községi orvos, Mór Jenő uradalmi intéző, Molnár Kálmán uradalmi intéző, Pethő Károly adóügyi jegyző, Resz József állami iskolai tanító, Szurgyi Pál állami iskolai tanító, Nagy Tibor közig. segédjegyző, Török Kálmán malomtulajdonos, Réthy Dávid uradalmi intéző, Stukovszky Gyula uradalmi intéző került. A számvizsgáló bizottságba pedig Pethő Károlyt, Fejér Gyulát és Nagy Tibort választották. A Polgári Kaszinó működési rendjét, szervezeti felépítését alapszabályban rögzítette. Az alapszabályban kimondta, hogy működése során minden politikai és felekezeti jellegű tevékenységtől elhatárolódik, ugyanakkor a közszellem fejlesztését, a tagság nemes szórakoztatását és a

közszégi társadalom különböző rétegeinek kulturált érintkezését tekinti legfontosabb feladatának. Eszközei között a könyvtár, a sajtótermékek, a társalgások, a felolvasások és az esetleges nyilvános táncos mulatságok kerültek előtérbe. A tagság tagdíjat fizetett. A rendes tagok évi tagdíja 500 korona volt. Vonzáskörzete főként a községre korlátozódott, de tagjai között olykor környékbeli módos emberek is feltűntek. A tisztikar egyik tagja, az ügyész is, szolnoki illetőségű volt. Az egylet történetében a könyvtár kezdettől meghatározó szerepet játszott. Az első könyvtárnok Fejér Gyula volt. Az ő feladata volt az egyleti könyvtár megalapozása és fejlesztése. Sajnos a könyvtár katalógusa az idők folyamán megsemmisült, s maga a könyvtár is elpusztult. A visszaemlékezések alapján azonban némileg képet kaphatunk az egyleti élet eme eszközéről. Főként Jókai, Jósika, Mikszáth, Arany János és Petőfi művei képezték a könyvtár állományát, de szép számmal jelen voltak a külföldi szerzők is. Többek között Verne Gyula állt a külföldi szerzők élén. A könyvek mellett fontos szerep jutott a hírlapoknak is. Jellegüknél fogva ezeket eleve többen is olvasták. A Kaszinó által előfizetett újságok széles skáláját ölelték fel a korabeli hírlapirodalomnak. A napi és az időszakai sajtó termékeihez egyaránt hozzá lehetett jutni. Az egyleti könyvtár egyik legfontosabb eszköze volt a Kaszinónak. Gyakran a jótékony célú összejövetelek, táncos mulatságok bevételét is könyvek vásárlására fordították. Maga a könyvtár azonban meglehetősen zárt volt. Kölcsönözni csak a Kaszinó tagjai kölcsönözhetnek. A közszellem formálásában mindenképpen pozitív szerepet betölteni kívánó Kaszinó azonban nem volt hosszú életű. 1925-től már nem fejtett ki alapszabályszerű működést, bár működésének megszüntetését nem kérte. 1943-ban a belügyminiszter, mint az egyesületek felügyeleti jogát gyakorló hatóság a Kaszinót feloszlatta, s utasította az alispánt, hogy az egyesület esetleges vagyongáról intézkedjen. Ezzel gyakorlatilag a 24. életévüket betöltött, kifogástalan magaviseletű, fedhetetlen jellemű és előéletű férfiakat tömörítő egyesület végérvényesen eltűnt a község életéből.

1924. november 16-án viszont újabb színfolttal gyarapodott a község élete. Megalakult az első Levente Egyesület. Az alakuló közgyűlést az általános iskola egyik tantermében tartották, s a gyűlés előkészítője és levezető elnöke Czifra Sándor igazgató-tanító volt, aki vállalta az egyesület megszervezését. Az új egyesület tagsága összhangban a kormányzat 1921. évi törvényével a 12-21. éves korosztály tagjaiból verbuválódott. Mivel az ifjúság katonai nevelését célzó szervezet a testnevelés fontosságát hirdette, a község Testnevelési alapot hozott létre, s a képviselőtestület 120 aranykoronát szavazott meg az alap éves támogatására. Az alakuló közgyűlésen megválasztották az egyesület tisztikarát is. Elnök Czifra Sándor igazgató-tanító, alelnök

A rákóczi falvi Kaszinó elnöke: Szentmiklósi József

Vécsey József tanító, jegyző Csillik Mihály tanító lett. Pénztárnak Krizsik Dénest, ellenőröknek Keresztesi Bélát és Szendi Imrét, könyvtárnak pedig Oláh Bélát választották meg. S megkezdte működését a 12 tagú választmány is. A község első leventéi pedig a következők lettek: Vattai József, Nagy Frigyes, Szabó Lajos, Pusztai Mihály, Máté Pál, Barta János, Balla András, Gulyás János, Dósa János, Bartus József, Bana András, Bognár Kálmán, Mészáros Ferenc, Dencs Árpád, Bagi József, Forgács István, Tápai Károly, Nagy Béla, Terenyei János, Pozderka János, Ondok Mihály, Visniczki Mihály, Zakar István, Pozderka De-

zső, Antal Mihály, Csabai János, Balázs János, Hegedűs Sándor, Erdei József, Erdei Elek, Szarvák András és Frankó Mihály. A szervezet 1925. április 16-án újraalakult. Ekkor már 107 tagja volt. Új tisztikar állt fel. Elnöke Tóth Béla, alelnöke Nagy Tibor, pénztárnoka Gaál Vilmos, jegyzője Csillik Mihály, könyvtárnoka Stokinger József, számvizsgálói pedig Aszódi Mátyás, Torda Miklós és Bagi Kálmán lettek. Az indulás nehézségeivel küzdő szervezet valamilyen oknál fogva 1926. március 15-én kimondta a feloszlását, de gyakorlatilag kisebb-nagyobb zökkenőkkel működött tovább, hiszen a helyi Református Egyház presbitériuma 1931 tavaszán például panasszal élt az egyesület községi parancsnokságánál és a szolnoki OTT-nél, mert a leventék rendszeresen nem vettek részt a vasárnapi istentiszteleteken. S arra is vannak adatok, hogy a szervezet 1940-ben még működött. Annál is inkább így lehetett, mert a kormányzat az 1939. 2. tc. alapján a leventemozgalmat országosan átszervezte, és a képzést egységesen kiterjesztette kötelező jelleggel az egész magyar ifjúságra, önkéntes alapon még a 10-19 éves lányokra is. Végérvényesen csak 1945-ben szűnhetett meg a községben is a leventeszervezet, amikor a leventeegyesületeket országosan felszámolta az Ideiglenes

Kormány. 1944 ősztől azonban a hadiesemények következtében már bizonyosan nem működött.

A polgári nyilvánosság számára keretet biztosító egyesületek, körök, egyesületek működésére kedvezően hatott a 20-as évek második felében az a tény, hogy a községben is megalakult a Szabadoktatási Bizottság, illetve ennek átalakulásával 1927-ben az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság, amelynek Lipták Géza főjegyző volt az elnöke, Kaplony József általános iskolai igazgató pedig az ügyvezető elnöke. Tulajdonképpen ezek a hatóságok megpezsdítették a szellemi életet, hiszen vasárnap délutánonként a lakosság népiskolai képzésének hiányosságait próbálták orvosolni szabadoktató előadások keretében. A közművelődés fejlesztése, a műveltség közmegítélésének formálása az önszerveződést tovább fokozta. Újabb, a községben eddig teljesen idegen profilú szervezetek jelentek meg.

1930. április 9-én például megalakult a Polgári Lövész Egyesület. Célját a céllövő sport iránti érdeklődés felkeltésében, a vallásos és hazafias érzület fejlesztésében, az erkölcs nemesítésében és a bajtársi szellem kialakításában jelölte meg. 50 taggal alakult meg, s legfontosabb eszközeinek a lögyakorlatokat, a lövészversenyeket, az ismeretterjesztő előadásokat és a közös kirándulásokat tekintette. Alapszabályát 1930. szeptember 19-én 252.542/1990. sz. rendelettel hagyta jóvá a belügyminiszter. Pecsétje ovális alakú volt, „Rákóczi falvai Polgári Lövészegyesület 1930” körfelirattal. A pecsétmezőben két keresztbe fektetett puska volt látható, s a puskák fölött a magyar szent korona ékeskedett. Hasonló volt az egyesület jelvénye is, annyi különbséggel, hogy a címerkép két oldalán babérkoszorú haladt, s a pajzs alakú jelvény felfelé hajló körívén „A Hazáért” felirat volt olvasható. Az egyesület tagjai megkülönböztető ruházatot is viseltek. Zöldes színű vászonból készített lövészkabátot, amelynek jellegzetessége volt a hátránc, a kihajtott gallér, a kétsoros gombolás, és a lövészkalapot, amely zöldes színű posztóból készült, hátul felhajtott, elöl pedig egyenes karimával készült és 1 cm széles bőrszalag díszítette. A kabátot csak egyesületi alkalmakon viselték, a lövészkalapot viszont akár a hétköznapiakon is.

Az egyesület elnöke Lipták Géza főjegyző volt, ügyvezető elnöke Oldall István tanító, alelnöke vitéz Erdy László, főtitkára Demény Márton, elnöki titkára Filemon Ignác, jegyzője Dencs Árpád, pénztárosa Juhos Károly, ellenőre Szurgyi Pál, háznagya Bencskó Barna. Továbbá tagja volt a tisztikarnak Dr. Kamarás László mint orvos és Dr. Demény Kálmán, mint az egyesület ügyésze. Szervezeti felépítését illetően 10 + 3 tagú választmányt, 3 tagú számvizsgáló, 4 + 1 tagú gazdasági, 5 + 1 tagú fegyelmi, 5 + 2 tagú sport és 6 + 1 tagú vigalmi bizottságot működtetett. A gazdaság-

gi bizottság elnöke ifj. Novotny Miklós, a fegyelmi bizottság elnöke Dr. Demény Kálmán, a sport bizottság elnöke Szabó István és a vigalmi bizottság elnöke Barhács Menyhért volt. De tagja volt a vezetőségnek egy időben Resz József igazgató-tanító is, mint elnök, Kovács Kálmán gyógyszerész, mint al-elnök, Nagy Tibor jegyző, mint főtitkár és Tóth Béla uradalmi tanító, mint ellenőr. A szervezet 1940-ben még működött, további történetét azonban homály fedi.

Hasonlóan kevés adat áll rendelkezésünkre az 1925. április 5-én alakuló közgyűlését tartó Református Keresztyén Ifjúsági Egyesületről is. A vallás-erkölcsi alapokon álló, hitbeli szervezet alakuló gyűlésén 17 fiú és néhány leány volt jelen a Református Iskola tantermében. Szentmiklósy József lelkész-elnök vezetésével szent lelkesedésben arra fogadtak kötelezettséget, hogy a református egyháznak, Jézus Krisztusnak és a magyar hazának igaz és hű tagjai, apostolai kívánnak lenni. Az egyház kebelében működött egyesület a presbitérium védnöksége alatt, a lelkész irányításával fejtette ki tevékenységét. Később Páll Dezső lelkipásztor útmutatása szerint működött a gyülekezeti házul használt egykori felekezeti iskola épületében. Az általános keresztyén beállítottságú és feltűnő gyakorlatiassággal rendelkező egyesület a harmincas évek közepétől nagy súlyt helyezett a serdülő-munkára, valamint a tanyai és szórványbéli fiatalok lelkigondozására. Tagjai rendszeresen tanulmányozták az Ébresztő, a Református Ifjúság és a Magyar Ifjúság című vallásos lapokat. Célja megvalósításához legfontosabb eszközének az imádkozó bibliaköri foglalkozásokat, az imaórákat tekintette, de a szellemi, kulturális tevékenységeknek is helyt adott. Versmondó versenyek, amatőr színjátszás, énekek tanulása, nemesebb közösségi játékok és kézimunka foglalkozások egyaránt belefértek a programjába. Legismertebb titkára Perjési Sándor volt, aki maga is a lelkipásztori szolgálatot választotta majd élethivatásul.

1933. április 7-én a községben ismét egy eddig még nem létező új szervezet kezdte bontogatni szárnyait. Megtartotta alakuló ülését az Országos Stefánia Szövetség Rákóczipfalvai Fiókja. Az alakuló gyűlés levezető elnöke Fitos Pál római katolikus plébános, nagyszámú érdeklődőt köszönhetett a jeles napon. A humanista célokat követő szervezet születésénél ugyanis szinte teljes számban jelen volt a település értelmisége, s megtisztelték a gyűlést a vármegye előkelőségei is. Többek között jelen voltak: roffi Borbély György császári és királyi kamarás, vármegyei főispán, Alexander Imre alispán, Jeszenszky József főispáni titkár, Scheftsik István járási főszolgabíró, Baghy Gyuláné és Montágh Ákosné úrhölgyek, Dr. Kiss Gábor árvaszéki elnök és Dr. Soós Gyula járási orvos. A helybeli értelmiség soraiban többek között Kamarás László orvosdoktor és felesége, Gál Ferenc beszolgáló református lelkész és

felesége, Fitos Pál plébános, Resz József igazgató-tanító és felesége Bocskay Mária tanítónő, Renner László adóügyi jegyző és felesége Szőke Mária tanítónő, Szász János református kántortanító és felesége, továbbá Schmidt Mária tanítónő, Rőper Nándorné Csebi Pogány Kornélia tanítónő, özv. Kovács Józsefné Schneider Ilona tanítónő, Oldall István tanító, özv. Csillik Mihályné óvónő foglaltak helyet.

A Rákóczifalván és Rákóczifalva-Újtelepen tevékenykedő szervezet főként azzal a céllal alakult meg, hogy a gazdasági válság éveiben nyomorba jutott anyákon segítsen. Egészséges körülményeket biztosítva a gyermekszüléshez, illetve segítve az újszülöttek, a kisdedek egészséges fejlődését. Az anya- és csecsemővédelem területén főleg a megelőzésre hangsúlyt helyező szervezet három alapító taggal, 61 rendes és 97 pártoló taggal kezdte meg működését. Az egyhangúlag megválasztott tisztikar élén elnökként Resz Józsefné Bocskay Mária állt. A társelnöki tisztséget Novothny Miklósné Fábry Gizella és Bencskó Barnáné Aszodi Erzsébet töltötték be. A szervezet igazgató orvosa Dr. Kamarás László községi orvos volt, a pénztárnok pedig Nagy Tibor helyettes főjegyző. A Szociális bizottságba a karitatív tevékenység miatt főként nőket választottak be. A tagság tagdíjat fizetett. A rendes tagok évi 2 pengőt, a pártolók évi 1 pengőt. Az alapítók egyszersmind 40 pengővel járultak hozzá a megalakuláshoz. A működő tagok (orvos, bába) tagdíjat nem fizettek. Az egészségvédelem jelentős közössége a községi élet egyik legdemokratikusabb színterét képezte. A származás törvényes vagy törvénytelen voltát teljesen figyelmen kívül hagyta, vallási, faji különbségtétel nélkül igyekezett egészségügyi és szociális célokat megvalósítani. Tagsága is a legkülönbözőbb rangú, foglalkozású és vagyoni helyzetű emberek köréből verbuválódott. A szövetség keretei között jól megfér egymás mellett a községi orvos, az állami tanító, a plébános, a református papné, a hivatalnok, az ügyvéd, a gyógyszerész, az állatorvos, a bába, a szatócs, a postatiszt, a nyugalmazott csendőrtiszt, a gépész, a földműves és a községi szolga. Az emberbaráti célokat követő szervezet azonban a második világháború éveiben ellehetetlenült. Működésének nyomai csupán 1940-ig következtek.

A második világháború közeledtével, illetve a háborús években ugyan alakultak még újabb egyesületek a községben, de ezeknek a társadalmi bázisa nem volt számottevő. Létrehívásuk többnyire a háborúra való felkészülés céljait szolgálta. A hazafiság gondolatvilágára épült például A Magyar fajvédők országos szövetsége Rákóczifalvai csoportja, amely 1939. február 19-én tartotta alakuló közgyűlését. Célkitűzése szerint a bajtársiasságot, az egyetértést és a testvéri összetartást volt hivatva szolgálni. Valójában azonban inkább a szélsőjobboldali eszméknek adott hangot. Harminchat taggal alakult meg, s

elnököt, ügyvezető főtitkárt, pénztárnokot, ellenőrt és öttagú vezető tanácsot választottak. Tervezték a nemzetvédelmi csoport megalakítását is, de csak a vezetők megbízásáig jutottak el. Tiszteletbeli elnöknek Lipták Géza főjegyzőt kérték fel, elnöknek Vörös Jánost, ügyvezető főtitkárnak Pongó Sándort, pénztárnoknak Nádas Pétert, ellenőröknek Kun Jánost és Véninger Ferencet választották. A kialakítandó nemzetvédelmi csoport vezetője Csomán István lett. Az öttagú vezetőtanácsba Meenkó András, idős Csomán János, Bugyi Sándor, Mondí Imre és Sipos János került. A szervezet működését 1940-ben az alispán még engedélyezte, de további történetének írásos dokumentumai nincsenek.

Ugyancsak a háború motiválta az Országos Légoltalmi Liga Rákóczi-falvai Csoportjának megalapítását is. Elnöke vitéz Técsy Zoltán volt, alelnöke Dr. Domokos József, titkára pedig Kaplonyi József. Feladatkörébe a légoltalmi intézkedések (óvóhelyek kialakítása, légoltalmi ügyelet, stb.) tartozott.

A községbeliek műveltségi színvonalának fejlesztésében az iskola, az egyesületi élet és a történelmi egyházakhoz való tartozás mellett mindenkor meghatározó szerepet játszottak a könyvgyűjtemények. A szellemi javak iránti fogékonyságot leginkább befolyásoló könyvtár kialakulásához azonban hosszú út vezetett. Jó ideig csak a már említett olvasóköri, egyesületi, egyesületek próbáltak lépéseket tenni a lakosság olvasói magatartásának alakítása terén. Az olvasószolgálati tevékenységük azonban meglehetősen kezdetleges volt, könyvtárállományuk kis számú, s a gyűjtemény tudatos és tudományos fejlesztése sem volt jellemző. Ráadásul a lakosság jelentős hányada sokáig írástudatlansággal viaskodott (1920-ban például 4325 volt a község lélekszáma, s ebből 1211 fő nem tudott írni, olvasni. Tíz év múlva ugyan 5222 főből már csak 800 fő volt írástudatlan, de még az 1940-es években is 200 analfabétát tartottak számon), ilyenformán az olvasószolgálati tevékenység legfontosabb részét a felolvasások kellették, hogy képezzék. Mindazonáltal 1942-ben már kilenc könyvtár működött a településen. Ezek közül kettő vallás- és közoktatási minisztériumi, kettő földművelésügyi minisztériumi népkönyvtár, három egyesületi könyvtár, kettő pedig iskolai könyvtár volt. Sajnos ezek a könyvtárak a második világháború idején sorra elpusztultak.

A háború után a Népkönyvtári Központ felügyelete alá besorolt Szolnoki Körzeti Könyvtár irányításával kezdődött meg a rákóczi-falvi könyvtári élet újrászervezése, s az így kialakított népkönyvtár 1959-ig az előbb körzeti, majd Megyei Könyvtárnak nevezett intézmény letéti könyvtáraként működött. 1959-ig a községi Művelődési Ház (Rákóczi út 46.sz.) színházi öltözője adott otthont a könyveknek. A könyvtárosi feladatokat pedig egymást követve Balogh Irén, Tóth Gizella, Szekeres Lászlóné Barna Márta és Ivanics József

látta el. A letéti könyvtár működése meglehetősen nehézkesen, egyszerűmáskor erősen kifogásolható módon zajlott. Ezért 1959-ben a községi tanács 46/1959. sz. VB határozatával kimondta az önálló községi népkönyvtár szükségességét.

A helyi Tanács kezelésébe került könyvtár meglehetősen szerény keretek között kezdte meg működését 1960-ban. Állományát mindössze 930 könyv képezte, s a beiratkozott olvasók száma 519 volt. Ennek ellenére a kölcsönzött kötetek száma elérte a 11611-et. Lassanként azonban gyarapodott a könyvek száma. Az állomány fejlesztéséről elsősorban a községi tanács gondoskodott, de számottevő volt a Megyei Könyvtár által nyújtott támogatás, ajándékozás is, illetve a MESZÖV majd az ÁFÉSZ segítsége is. A könyvtári bútorzatot például a Megyei Tanács és a Megyei Könyvtár ajándékozta. A rendelkezésre álló alapterület azonban hosszú éveken át elégtelennek bizonyult. Mindazonáltal 1964-ben elkezdték az állomány katalógizálását, s még az év folyamán elkészült a téka raktári katalógusa. Ebben lényeges szerepet játszott, hogy 1964. január 1-jével életre hívták a független könyvtárosi státuszt, amelyet az 1960 óta a könyvtárat vezető Szabados Anna töltött be. Irányításával az intézmény 1965-ben „Kiemelt Községi Könyvtár” rangra emelkedett. 1965-től egyébként a Nagyközségi Könyvtárhoz szervesen kapcsolódtak a fiókkönyvtárak. Az 1. sz. Fiókkönyvtár az Építők Klubjában (Rákóczi u. 66.) működött. Tiszteletdíjas vezetője Ivanics József volt. Ez 1972-ig működött. A 2. sz. Fiókkönyvtár a Tisztviselő telepen fejtette ki tevékenységét egészen 1983. december 31-ig. Vezetője Gulyás István volt. A későbbiekben még alakultak ki újabb fiókkönyvtárak – 1985. március 1-jén például a Sallai út 74. sz. alatt, 1981-ben pedig Könyvkölcsönző működött a Rákóczi MGTSZ Faiskolájában – a fiókkönyvtárak azonban 1990-ben véglegesen megszűntek.

Maga az anyaintézmény 1966-ban új helyre költözött. Az egykori Iparoskör székháza (Rákóczi út 61.) adott neki otthont. Ettől az esztendőől kezdve szabadpolcos kölcsönzési rendszert alakítottak ki.

A hetvenes évek elején bevezették a könyvtári kölcsönzést, s a megbízható tájékoztatás és a tervszerű állománygyarapítás érdekében előbb a sorozati katalógust (1974), majd a szakkatalógust (1976) építették ki. 1970-1990 között folyamatos állománygyarapítást valósítottak meg. Községi költségvetési keretet, pályázati pénzeket egyaránt fölhasználtak, illetve a megyei Verseggy Könyvtár segítségét ugyanúgy kamatoztatták, mint a Soros Alapítvány támogatását.

A nyolcvanas évek újabb költözködést hoztak. 1985. áprilisában a könyvtár beköltözött az egykori Iparos Kör székházába (Rákóczi u. 61.). Immáron 79 m² alapterületen fejtette ki tevékenységét, tovább építve a raktári és a be-

tűrendes katalógust is. A működési feltételek általános javulása (technikai eszközök gyarapítása: diavetítő, számológép, lemezjátszó, táskairógép, színes televízió, video, magnetofon, stb.) szélesítette a hagyományos könyvtári munkához illeszkedő kiegészítő tevékenységet is.

1991-ben a korábbi MHSZ helyiségét is megkapva újabb 30 m²-rel gyarapodott a téka területe. Bár a rendelkezésre álló alapterület még mindig nem felelt meg a rendeletekben előírtaknak, mégis a tartalmi munka tovább fejlődhetett. A korábban jól működő mozgalmak (Olvasó népért mozgalom 1970, Könyvet mindenki kezébe 1972, Kell a jó könyv, Olvasó Ifjúságért 1980) klubok, körök (Versbarátok köre, Ifjú olvasók klubja, Irodalombarátok köre, Kis könyvbarátok, József Attila Irodalmi Kör, Kézimunkázók Köre, Hanglemezbarátok klubja) mellett újabb tevékenységi formák jelentek meg (gyermekrajz kiállítások, rendhagyó irodalomórák, könyvtárhasználati foglalkozások, költészet napi, ünnepi könyvheti rendezvények, szakmai fórumok, tudományos emlékülések, szimpóziumok, stb.) A könyvtár sajátos eszközeivel egyre szélesebb területen kapcsolódott be az iskolai oktató-nevelőmunkába is. Az olvasói magatartás alakítását, az ízlésformálás területén végzett munkát kedvezően befolyásolta egy újabb költözködés, amikor is a Rákóczi u. 54. sz. alatti helyiségben immáron 143 m² adott otthont a könyvtári életnek. A költözködést követően (1998) hamarosan 2001-ben az intézmény megkapta az első számítógépet, lépéseket téve ezzel afelé, hogy az információs társadalom elvárásainak megfelelően közvetítő, szolgáltató könyvtárrá fejlődjön. Az állományalakítás, az olvasószolgálat és a kiegészítő könyvtári tevékenységek az évek előrehaladtával egyre több személyhez köthetők. A már előbb említett könyvtári dolgozók után újabb arcok jelentek meg a községi téka szolgálatában. 1968-72 között Kiss Sándorné, Dencs Magdolna és Horváth László dolgozott a könyvek között. 1970. április 1-jétől Ring Borbála vezette az intézményt. 1972 márciusában lett kiegészítő könyvtáros Barhács Istvánné, majd 1975-től főfoglalkozásuként szolgálta az irodalombarátokat. 1975. december 1-jétől a vezetői tisztséget Farkasné Rékási Mária töltötte be, őt 1979-ben Barhács Istvánné követte, majd 1985-ben a már korábban is a könyvtárban munkálkodó Hellenpach Rozália lett a vezető. Miután 1993-ban a képviselőtestület összevonta a Faluházat és a Könyvtárat, az egyesített intézmény vezetője Kopasz Károlyné lett. Távozását követően Császiné Csáti Réka állt a könyvtárosok (Hellenpach Rozália, Tóth Istvánné) élére is. Jelenleg Pálinkás Józsefné irányítja az összevont kulturális intézményeket.

Tánciskolások a harmincas években

1909. év

10 19

83 83

36 86

560 80

74 -

164 83

101 307

1909. év

1910. év

1910. év

1910. év